Lyra

F

MŪSŲ SENOVĖ

„Mūsų Senovės" antrųjų knygų turinys.

Pusl.

Iš Vaižganto atsiminimų 3
Kaip rusų žandarai nušviesdavo lietuvių judėjimą — *V. Biržiškos* 15
Vilniaus gyvenimas po Vokiečiais — *Liūdo Giros* . . . 21
Vyskupas Valančius ir 1863 metai: II. 1863 metai — *A. Aleknos* 38
Iš Kauno kronikos — *A. Dambrausko* 53
Parsidavimas baudžiavon — *V. Biržiškos* 66
1831 m. maišto likvidacija — *J. Tumo* 67
Jogminapolio altaristo byla su Narbutais — *J. Tumo* . . 69
XVIII amžiaus testamentas — *J. Tumo* 71
Nemuno užšalimai ir paleidimai — *Vytauto Steponaičio* . 75
Kupiškio Pilekalnis — *P. Matulionies* 77
Valiulio Akmuo — *P. Tarasenkos* 79
Veikėjų korespondencija.
P. Matulionies — *J. Tumui* 80
K. Būgos — *J. Tumui* 83
Tautiniai santykiai — *J. Tumo.*
Kun. K. Abelis 89
Mowa p. Kordzikowskiego 92
A. Zaborowo replika 93
Tikybiniai santykiai — *J. Tumo.*
Del cerkvinių mokyklų:
Vysk. Zvieravičiaus aplinkraštis 96
Šv. Stepono kapeliono atsakas von Valiui . . . 99
Gardino gubernatoriaus slaptaraštis 100
Pačios neištikimybė — *Vyt. Steponaičio* 102
Mokyklų istorija.
Gimnazijų „maištas" del cerkvių lankymo — *V. Biržiškos* — 103
Mokykla su vienu mokiniu — *V. Biržiškos* . . . 104

(Tąsa ant 3-čio viršelių pusl.)

ANTROSIOS * * * * * * * KNYGOS

MŪSŲ SENOVĖ

Neperiodinis žurnalas

Lietuvos istorijos medžiagai rinkti

RED. JUOZAS TUMAS

*

TILŽĖJE 1921

o o o o ŠVIETIMO MINISTERIJOS LEIDINYS o o o o

Iš Vaižganto atsiminimų.

„Kunigėlio" gimtuvės.

Aš esu gimęs Malaišiuose Svėdasų parapijoje ir valsčiuje Ukmergės apskrityje Kauno gubernijoje 1869 metų rugsėjo mėnesio 8 dieną sen. kalendoriaus, Dievo Motinos gimimo dieną, „per pat Sumą", destis, vidudienyje, kada visi žmonės buvo išvažiavę bažnyčion, net ir vaikai buvo tyčia išsiųsti.

Aš buvau savo tėvų pagrandėlis, dešimtasis iš eilės ir paskutinysis jų vaikas, atsiradęs po kelerių metų pertraukos, kada jau nebe labai besitikėta mažų. Mano tėvui Aniūprui Tumui, Mato sūnui, taip pat paskutiniam jo vaikui, tuomet jau buvo 52 metai (jis buvo gimęs 1817 metais), motinai gi Barborai Baltuškaičiai, Kazimiero ir Onos Tamošiūnaičios (iš Šlapjašilio) dukteriai, taip pat paskutiniam jų vaikui, buvo 45 metai (ji buvo gimusi 1824 metų balandžio m. 25 dieną gretimuosiuose Kunigiškiuose).

Svėdasų valsčius vėliau buvo prijungtas prie Aluotų valsčiaus, kurio valdyba ir mokykla buvo Kunigiškiuose per vieną kilometrą nuo Malaišių.

Iš devyneto iki tam laikui gimusių vaikų Tumam teaugo ketvertas: vienas berniokas Jonas (penketas berniokų buvo mirusių) ir trejetas mergiočių: Marijona, Ona ir Severja. Ne per daug, bet ir gana. Buvo įpėdinis (gimęs 1855 m.), tai bus kam perleisti valakas (24 dešimtinės); buvo mergiočių, tai gana bus galvos sukėjų, kraičius bekraunant, piršlių belaukiant. Nuo to vieno galėjo motinai išdūkti galva. Skrynios pripildyti nesunku, sunkiau jaunos paganyti, kad, gink Dieve, kreivais takais nenueitų, vainikėlio nepralaimėtų. Žinai, dabar koks svietas. Paskutinysis, penktasis, priedas buvo lyg ir nebereikalingas: da mušis su vyresniuoju broliu, da žemę skelsis pusiau ir visai giminei kels nešlovę. Tai egzaltuota motina, kai „bobutė" pasakė berniuką esant, čia pat iškėlus rankas paaukavo jį tarnu Dievui. Giliausiu jausmu, su ašaromis akyse, kaip visados, karštai meldusis, kad Dievas malonėtų priimti didžiausią jos auką — pavelytų šiam jos vaikui šv. Mišias laikyti, Majestotą garbinti ir žmonėms tikėjimo, dvasios dalykuose tarnauti.

Švenčiausiosios Mergelės gimimo diena, didžiųjų pamaldų valanda lyg buvo pranešavę — tai galį įvykti. Ligi tik namiškiai sugrįžo, motina tuo pat didžiu širdies pakilimu pareiškė savo padarytąjį aktą, niekam, žinoma, neprotestuojant, bet ir netikint, kad iš Malaišių kaimo išeitų — kunigas. Tokių prajovų dar nebuvo buvę. Malaišiuose, nors į motinos tėvus atvažiuodavęs kažin koks Musteikis-Musnicki ir duodavęs sidabrinių bei auksinių pinigų, del to manydavę ir sakydavę jį turint šulinį pinigų. Ir pati motina turėjo pusbrolį Tamošiūną-„Tomaševskį“, kurs, bekapelionaudamas per Krymo karą, už kortų stalo šėręs per ausį vyriausiajam vadui, už tai buvęs mirtimi nuteistas, bet dovanotas ir tik ištremtas į Rusiją. Motina dar po keletą rublių jam mišioms buvo siuntusi. Sauvalininkės gi mergelės kaip įsikando „mūsų kunigėlis“, tai iš pradžių mylėdamos ir lėlę ūkaudamos, paskui, kai lėlė paaugo, jam įkyrėdamos, kitaip nė nebevadino. Nuo jų pagavo sodžiaus vaikai ir kai ypač norėjo man įkyrėti, badė pirštais ir kartojo: „Tumo kunigėlis, Tumo kunigėlis“. Man tai buvo lygu kitiems blogiems pravardžiavimams, kaip toms Kauno miestietėms kiemsargėms, kurios, barusios barusios, tada besusimušė, kai viena kitą pavadino — sufraganu. Tokio iškoneveikimo dora ir kantri moteriškė, žinoma, nebepakentė ir kibo lojikei į plaukus. Tai ji pati prisipažino taikos teisėjui.

Kaip, kur ir su kuo aš augau, aprašyta „Pragiedrulių“ III tome 172—179, 227—257, 67—79. Ten pat ir charakteristika mano tėvelių. Tipą dėdės ir dėdienės esu davęs „Skaitymuose“. Čia man belieka apibūdinti kiti šeimynos nariai. Sako, tai esą svarbu autobiografijoje.

Trys seserys — trys dramos.

Sesuo Aniotė buvo tamsiabūdė, dvyla, kaip ir brolis. Bet brolis buvo gražus, gyva pagunda. Sesuo negraži, užtat raštininkė, didelė dainininkė ir jausminga. Maldų knygas, gegužines knygeles ji skaitė, kaip ropę krimto, niekur nesuklupdama, nemikčiodama. Ji gi vedė Rožančių ir šventas giesmes namie šventaryčiais, o dainas kaime šventvakariais ir lauke darbymečiais. Ji dainavo dideliu temperamentu, bet ne dainos turinį, tik jos gaidą. Ir šiaip jau ji griebės vis paviršės, ne gilumos. Be to, ji buvo kuone pirmutinė kaime audėja ir siuvėja, užtat paskutinė visuose namuose virėja. Kulinarijos priemonių ji taip neišmanė, jog visi jai lėmė — badu nukeipsianti, kai prisireiks pačiai šeimininkauti ties krosnim.

Ji jauna, ar ne devynioliktų metų, nutekėjo už Tado Indrelės į Kamajų Mickūnus, dviejų valakų ūkininko, bet tikro alkooliko,

tai nei ramybės, nei pertekliaus neprityrė. Viską imdama gyvu jausmu, plūdo ašarose ir sielavartuose, nes Tadą buvo įsimylėjusi, kaip katė. Ne veikiai Tadas, pagijęs iš baltųjų karščių, ūmai liovės gėręs. Ramybė įvyko, bet perteklius nesugrįžo.

Jausmu vaduodamasi, Aniotė lengvai rasdavosi svetimoje įtakoje. Ji daug skaitė, dar daugiau klausės ir visam kam pritarė be jokių abejojimų. Atėjus 1905 m. revoliucijai ir abiem jos sūnum prisidėjus prie Jurgio Smalsčio kompanijos, ji visu savo karštumu agitavo ir pyko ant kitų, kad dar „nesusipratę“, laikė revoliucininkų literatūrą, hektografą, rašomąją mašinėlę, leido pas juos rinktis. Nepilnamečiai sūnūs Antanas ir Juozas tačiau nuėjo kreivais ekspropriacijų keliais, pakliuvo ir abudu buvo išsiųstu į katargą. Antanas mirė Šliselburgo tvirtovėje „nuo kraujo išsiliejimo į galvą“, kaip reiškia kalėjimo aktas; veikiausiai buvo užmuštas. Jis buvo gerokai apsišvietęs savamokslis, visa ko mokėsi, labai daug skaitė, bet nieko nebuvo sutvarkęs. Juozas, išbuvęs katargą, buvo apgyvendintas Sibirijos rytuose ir dingo.

Išleidusi tą vieną belikusią dukterį už Vilkeliškio Čepuko, Ona liko tikra moralinių kančių Niobė, gyva tėma smarkiausiai tragedijai. Paskutinįjį savo vaiką Juozą buvo taip įsimylėjusi, jog nenorėjo pripažinti jokių teisių atėmimo, ir jam, lyg cerberas, laikė didžiulę dubą. Dešimtį metų skurdo, nieko neįsileisdama į dubą, dešimtį metų gyveno vienu laukimu, kada parvažiuos Juozas ir ims ūkininkauti. Dabojo buto, ir vyro netekusi, vienai viena, kaip šmėkla, neįsileisdama dukters ir žento. Ir pasimirė — nesulaukusi. Onos širdgėlos, žuvus vienam sūnui, pasiilgimo antrojo, vienišės smilkimo dideliame ūkyje aš negaliu minėti be širdį šaldančio išgąsčio. Ji pergyveno visą motinos skausmų gamą. Jos jausmų niekas nenumaldė, nė neužtektina jos pačios inteligencija.

Sesuo Severiotė buvo skaistaveidė riebulė, „pasiutėlė“ muštis, graži odos varsa, nors nieko ypatinga veidu. Kur tik išeidavo, būdavo pilna „provų“ ir neva piktų kits kitu pasiskundimų; tikrai gi kuogeriausių su visais santykių. Ji buvo gryniausia rašto bemokslė. Savo maldaknygę paskaitė tik siliabizuodama, pamažu ir nuobodžiai. Liko jai visam amžiui nevykusi skaitymo mokslo metodė — siliabizavimas ir skiemenų neliejimas į viena: to labai saugotas. Nei austi, nei siūti jai neteko kantrybės. Tad visi jai lėmė — jos šeimyna būsianti visai be kelnių, nes nė sagutės nemokėsianti įsiūti, kai ištruks. Užtat kulinarijos priemonių ji buvo pilna; virė ir kepė ne menkiau už senąją krosnies direktorę — dėdienę Karolienę, jos bendravardę Severją (Gykių Čepėnaitę), našlę bevaikę, didžiausią sesers mylėtoją ir globotoją.

Severja tą pačią dieną, kaip ir Aniotė, ištekėjo čia pat į Kunigiškius už Liūdo Mieginio, labai rimto, darbštaus, pasiturinčio ir gerbiamo žmogaus, taip pat dviejų valakų ūkininko. Jaunatvė, sveikata, meilė, perteklius, garbė tiekė jai kuone ponišką gyvenimą, tik vaikai nėjo rankon; jų gimė begalės, 15 ar 16, ir teužsikorė paskutinieji, patys mažieji, su vyresniuoju sūnum 10 ar 12 metų. Kaip tik tuo sunkiuoju laiku ištiko ją nelaimė: bevažiuojant bažnyčion, geras arklys pasibaidė, kalamašką apvožė. Sesuo liko gyva, jos vyras nebegyvas.

Išlepusiai, vaikais apkrautai, niekur iki tol į ūkio dalykus nesikišusiai moteriškei teko visa ūkio ir šeimynos sunkybė. Ir ji virto — boba vyru. Beveik beraštė Severja buvo gyvas protas, inteligencija. Ji vertė savo vaikus daug skaityti ir vis balsu, kad ir ji girdėtų. Taigi žinojo visą lietuvių politiką, visus rūpesčius ir siekimus, tik viską ėmė labai atsargiai ir kritiškai, giliai apgalvodama, jausmams nepasiduodama. Ji galėjo apie einamuosius dalykus knygų stilium kalbėti su bet kokiu inteligentu. Ji nepadarė nė vieno klaidingo žingsnio. Ūkį laikė ne menkiau už tuos, kur dirbo ir rūpinosi du trys vyrai. Ir ūkyje buvo pažangi; ji su sūnum daugiausia prisidėjo prie išskirstymo didelių Kunigiškių į kolonijas.

Ir niekados nenustojo gero ūpo. Kilus 1095 m. panikai, kai visi puolė, kaip akis išdegę, juodašimčių mušti, ji viena neleido savo berno, juokais nudėdama, kad jis, beginklis, tetiksiąs paturėti, kai kaimynai juodašimčius pjausią.

Nors aš negyvenau namie, tačiau ši sesuo buvo mano padaras. Ji viena mane ir mano rolę, kaip reikiant, tesuprato, pritarė, manim didžiavosi ir mylėjo, mylėjo be galo; daugiau, kaip savo vaikus. Aš irgi. Vargu bau begalima įsivaizduoti kitu du didesniu draugu ir susimylėjusiu broliu, kaip mudu su sesele buvova; vis drauge mintimis, nors tolimi vietomis. Ji savo lėšomis išleido mane į kunigus, destis, dėjo jų per 5 metus klierikavimo, kada brolis iš namų išėjo egojistiniais sumetimais. Ji ypatingai sielojosi del mano priepuolių ir nesulaukdama raminančių žinių, siuntinėjo į tolimuosius Žemaičius, į paprūsę žmones, kad gyvai patirtų, ar aš tebesu nesuimtas. Laimingas tas, kam teko tokia širdis: tokie meilės ryšiai netrūksta ir vienam numirus. Sesuo Mieginienė ant mano rankų mirė Vilniuje 1910 m. iš pavojingosios anemijos, kaip tai atsitinka moterims, daug vaikų turėjusioms.

Jos drama, vyrą užmušus, nevirto tragedija tik del to, kad jos turėta geras saikas energijos ir sumanumo.

Pačios vyresniosios sesers Marjonos aš, gimdamas, nebeužspėjau pas tėvus: ją ar ne septynioliktų metų tėvai per nevalią išleido čia pat į kaimą už Kazimiero Nokučio.

Tamsi, palaikė, mažučiais langeliais troba, pilna labai didelių vyrų (4 broliai, tėvas), pilna bobų (2 seseri, motina), pikta širšė kuprota tetulė Krisia, kurios, nė žinia, kodel nevadino ragana. Vyras dvigubai vyresnis, nedrąsus; gal ir geros širdies, bet storžievis ir... piemenės metai.

Sesuo Marjona buvusi gražiausia visoje parapijoje juodukė mergiotė, tiesiog nežemiškai švelnia ir ramia šypsena. Į ją vyriškiai labai anksti pradėję žvairuotis, neišskiriant nė jauno grapo Marikonio, savininko iškilmingų rūmų su bokštu ir paslaptingo angliško parko paežerėje, — gyvos pasakos. Motutei krikščionei visa tai buvę tiek baisu, jog ji varu nusikračiusi nuo savo galvos „tą bėdą“ — gražią mergiūkštę.

Tos sesers drama prasidėjo pačioje jaunystėje. Varoma už nemylimo vyro, kada širdis gal kur kitur linko, arba, greičiausia, dar visai niekur nelinko, ji kaip pradėjusi verkti, lig proto nustojant, nuo pat užsakų, taip verkusi per visas vestuves; nenorėjusi eiti iš namų, reikėję „prikalbėti“: kas, girdi, dabar tave beglobos, kai tu — koją išlūši, t. ir t. Ir nesiliovusi verkusi, nutekėjus, nors jai tuoj pasipylė gražių ir nepaprastai gudrių vaikų, kurius ji be proto mylėjo ir lygiai be proto verkė, kai vienas pats pasimirė, antrą jų pačių mašina manieže užspaudė.

Vyras, apkraudamas ją vaikais, nė vieno karto nebuvęs jos pabučiavęs, su ja pažaidęs. Toks jau būdas. O jo turėta širdies. Kai jo sūnelį mašina užmušė, šis milžinas ilgai baubte baubė, kaip stumbras, liedamas upelius ašarų.

Vienatinė Marjonos pramoga buvusi išeiti į Popšutės girelę ir ten, susiėmus galvą, visu balsu išsirėkti. Krūvos mylimų vaikų iš nemylimo vyro, kuopadoriausias, kuotaikiausias vis delto sugyvenimas su juo, su jo tėvais, su jo broliais ir visais namiškiais; priežodin įėjęs taikumas su kaimynais, — sudarė aplink tą seserį pagarbos, meilės, beveik šventumo aureolę. Ta mažutė martytė savo gražumu, savo moteriškumu žavėte žavėjo. Jai pasirodžius gryčioje, tilo didžiausias avantiūrininkas ir girtuoklis dieveris; žmogus, kurio negalėjo suvaldyti keli vyrai, tai marčiai, visai nepiktai ir ne baisiai, įėjus, miršo savo liežuvį, kvailėjo ir dūlino ten, kur marti jo nebematytų. Visi trys „dėdės“ del jos tik liko nevedę; išsižadėjo savo laimės, savo šeimynos, prikentė visokių katastrofų, bet tik nebūtų išdalytas valakas, bet tik marčios vaikai nenuskurstų.

Ir namai lobo. Jos vyro būta nagingo mechaniko mašinininko, su iniciatyva. Jis ėmė verstis fabrikacija, prasigyveno, išsistatė gražias trobas, įsivaisė sodus, ir buvo visa ko pertekę. Marjona, vaikus išvedžiojusi, tapo labai pamaldi, apako, bet malonaus, simpatingo savo būdo nenustojo ligi galo. Ji buvo tiesiog „išminties sostas“ visų kaimo gudrybių, ūkininkavimo, gyvulių auklė-

jimo, prietarų ir padavimų šaltinis. O tokios sklandžios ir turtingos lietuvių kalbos aš daugiau nė nebeužtikau. Ko gera mano raštų kalboje rasite, tai bus ne mano, tik iš sesers Marjonos išmokta.

Ir su ja mudu labai mylėjovos. Ji manęs neskyrė iš savo vaikų, nes ir amžium buvau su jais lygus; vienas jos vaikas net būtų buvęs visais metais vyresnis už savo dėdę, atsieit, mane. Aš vėl vedžiojaus jos vaikus mažas ir moksleiviaudamas.

Su seserimi Severja mudu tebuvova kits kitą užsigavusiu vienat vieną kartą — del blogai jos pasiūtų man šiltų apatinių kelinių: aš jai prikišau nemokėjimą, ji man prikišo neturinčio domavimąsi (wybredność), ir juoda dėmele liko, nors apžerta visais paskesniais gražumėliais. Su seserimi Marjona mudu ir to krislo išvengėva. Jos taktas buvo toks, jog, rodės, nėra del ko nesutikti ir susiginti. Nė puse žodžio ji nebuvo susigynusi ir su savo vyru. Tai buvo tiesiog Dievo siųstasis Nokučiams angelas, bekraštės visų simpatijos indas.

Amžiną atilsį ji mirė 68 metų (1918 m.). Ji buvo 19 metų vyresnė už mane.

Visos trys sesers visai atskiri, pilnai susikrovę aukštaičių moterų tipai. Jas nukalo ir išdailino skaudūs priepuoliai, kurių Apveizda joms neskundė, duodama visoms pakankamo pertekliaus. Jos prašyte prašos į apysaką; nereiktų nė išmislų, gana būtų gyvos tikrenybės.

Brolis Jonas irgi tipas visai originalus. Neapsakomo temperamento, sangvinizmo, pagavimo, kurs trykšte trykšta jau iš nosies šnervių; labai gražus juodbrūvis — tikra pagunda; nematytos iškalbos, jausmo ir fantazijos, nesuvaldomas jokiuose jausmuose ir palinkimuose, lengvabūdis, — jis buvo pynė gerųjų ir blogųju kraštutinumų. „Pono dūšia mužiko kūne" — taip jį vadindavo. Tingios, į lepnumus linkusios prigimties verstinai priverstas labai daug dirbti daugingai savo šeimynai. Ideališkas vyras savo žmonai, pataikūnas savo vaikams. Jam siaura tapo būti su savo šeimyna pas tėvus, tai daug klaidžiojo, man padėjo kontrabanduoti iš užsienių Lietuvos kontrafakciją ir politikos laikraščius, įkliuvo, trejus metus išsėdėjo Petrapilio „Krestuose", paskui ištremtas į Besarabiją. Pralaimėjo tėviškę iki paskutiniojo kiemo akmenėlio. Taip kad dabar „nec locus, ubi Troja fuit", nė žymelės, kur buvo graži ir turtinga Tumų sėdyba, kur stovėjo daug trobesių, augo sodas ir medžiai, kur kluonas ir du šuliniu. Tai labai skauda, atminus; lyg tau kas būtų praeitį išrovęs. Atminimui beliko tai, ko sugriauti negalima — gamtos paminklai, aprašytieji „Pragiedruliuose"...

Visa brolio drama tame, kad jis visai ne dramos žmogus, tik linksmos operetės; ne gilybių, tik paviršės. Ir šalia to — giliausis

šeimyninis instinktas, tiesiog ricieriškas delikatnumas savo moteriai. Jei visa tai būtų auklėjimo ir mokslo pagilinta, iš jo būtų buvę nepaprastas talentas.

Su juo niekados nesutikova. Gal mudu skyrė... vienodumai ar kurie šunes.

Žymios ir originalės figūros buvo tėvelio broliai, mano dėdės. Į vieną, Pranciškų, užkuriomis išėjusį, esąs atsigimęs brolis Jonas: šokti bėgti, pasaulį uždegti, o baigiasi — degtinės atsigėrimu. Į kitą, Alijaušą, protestantą ir revoliucininką, aš esąs atsigimęs. Trečias, Karolis, buvo tipingas dvariškis, šviesuolis bemokslis. Abudu paskutiniuoju ir trečias tėvelis nesykį yra buvę prototipais mano pasakojimų veikėjams.

Svėdasiškiai.

Savo temperamentus visi mes esame paveldėję iš „svėdasiškių", sangvinikų, linksmų, neskaudžių juokdarių, dažnai labai sąmojingų, savo padėtimi patenkintų, nuolaidžių, ne per didelių šarpuolių darbe. Tai senai yra pasergėję atėjūnai iš kitų Lietuvos kraštų. Tėvelis, kad ir pernelig lėtas ir lygus, sakytumei, net flegmatikas, vis delto buvo to pat tipo. Tylumas ir lėtumas jam nesmelkė dvasios karštumo. Jis mokėjo giliai pykti ir džiaugtis, nors to nereiškė audringai. Motutė — gyva nervų pynė, virpanti styga, šnekutis ligi bekraščio atvirumo, perregimas krikštolas ne be gudrybės. Juodu esu apibūdinęs „Pragiedrulių" III, 230—240.

Bet kuri Lietuvos parapija turi savo aiškią fizionomiją. Žemaičių parapijų mažesni skirtumai. Jei kur skiriasi, tai didelėmis grupėmis: telšiškiai nuo raseiniškių. Kartais net negalima pasergėti skirtumų. Nebent dvaras ar vienuolynas bus padaręs įtakos. Svėdasiškiai ypač gi skiriasi nuo visų savo kaimynų: kitoki jie, kitoki kamajiškiai, kitoki ušpalėnai, kitoki anykštėnai ar šimoniškiai.

Malaišiai — pats svėdasiškių pakraštys kamajiškių pasienyje. Jų laukai giliame slėnyje paliai Malaišos upelį, kurs prasidėjęs Deksnių ir Pamalaišio aukštumoje, padaręs keliolikos sieksnių krioklį ties Aukštakalniu, arba Pikieta, mylią teka slėniu pro Kurkliečius, Taraldžius, Gudonis ir įteka į Jerą ties Punkiškiais. Jera jau didžiulis upokšnis, aukščiau gavęs dar Šetekšną (arba senovės raštuose — Šaltekšną), perbėgęs per baigiantį užaktį, neapsakomai žuvingą Vaitkūnų ežerą, įteka į Šventąją ties Galvydžiais ir Pauriškėmis.

Šventoji, jau didelė upė, tipinga Lietuvos upė, teka, kaip Jera, Vilija, Nemunas, Minija ir kitos lyg tarp didžiausių kalnų; tuo gi tarpu kalnų visai nėra; tai upvietės guli slėniuose. Tai nėmaž nemažina jų įvairumo ir gražumo.

Šventoji džiugina visą eilę gražių savo padėjimu miestelių: Antalieptę, Ušpalius, Vyžuonas, Anykščius, Kavarską, Vidiškį, Veprius, Upninkus, Ukmergę, kol ties Jonava įsineria į Nerį, aukščiau Vilija vadinamą. Jos baseinas tipingas ne tik Lietuvos upėms, bet ir visai Lietuviai: pilnas įvairumo, kalnų kalnelių, ežerų ežerėlių, didelių puikių pušynų ir biržių, slėnių ir balų. Žemė ne bergždieji smiltynai, prie molio mišrai su molynėmis ir kitokia gera žeme; kas sodžius, kas dvaras, tai vis kitokia žemė.

Gražus tai kraštas, tie pašvenčiai, dainomis apdainuotas, Baranausko pagarsintas, mano svajonė, mano poetiškumo šaltinis. Nuo pat mažens aš negalėdavau sulaikyti širdies plakimo, ligi tik atsilikdavo vykti į pašvenčius. Ir kitų lietuvių nuovokoje ji ne tiek upė, kiek Lietuvos gamtos dvasia, aiškiai jaučiama, įtakinga žmonių būdams, kaip rusų Volga saviškiams.

Gal del to paslaptingo gražumo pats vidurys to baseino pavadintas — „svėdasais", sanskritiškai, prof. dr. Jauniaus aiškinimu — maloniais, prie(m)nais. Ir tai galimas daiktas. Svėdasų miestelis stovi ne kalne, tiesa, vis delto labai pakilioje vietoje. Iš naujosios Svėdasų klebonijos paalaušėje matosi bent keliolikos, jei ne daugiau, kilometrų gumbuota apylinkė; ligi tol, kol užstoja tau kitos tokios pat pautenio iškilios vietos.

Miestelis stovi tarp dviejų ežerų. Vienas apskritas, kaip dubuo, giliai įdubęs į smėlyną; tai Alaušas, 42 dešimtinių; bendravardis didelio ir skaistaus ežero, akį veriančio Sudeikių Alaušo; pramintas bene juokais del mažumo, nors jis lygiai linksmai žvilga, kaip svėdasiško akis. Žr. „Pr." III, 3—5. Antrapus miestelio jau didokas Svėdasų ežeras arba Berâgis ar Beregys (sul.: Beregių kaimas), kurio šlaite antrapus matos aristokratiška b. grapų Marikonių, dabar mužikų Juodviršių rezidencija.

Grapai Marikoniai, Jeronimas, Lucionas, Pranas, trys kartos, buvo turtingi žeme pinigų svaistytojai, pamišę mūrus stilizuoti. Taigi Salų dvare (dabar Przedzieckių) rūmai Vilniaus vyskupų rūmų pavidalu; Svėdasų dvare aukštabokščiai; Svėdasų šventoriuje gotikos koplyčia — giminės antkapis; antra gotikos koplytėlė kryžkelyje Svėdasų-Simonių-Salų. Bemūrydami, ir ubagais išėjo. Paskutinysis, Vilniaus gimnazijos mokytojas, buvo tikras svėdasiškis. „Nemaž negailėč savo dvarų, kad jūs, valstiečiai, susidėję, juos nupirktumėt." Įkalbinėdavo. Taip ir įvyko, nors ne tuoj.

Sausažemis leido Svėdasų parapiją skersai ir pailgai išrėžyti puikiais vieškeliais. Patys Svėdasai stovi mazge Utenos-Vyžuonų, Ukmergės-Anykščių, Kupiškio-Simonių, Panemunėlio-Salų, Rokiškio-Kamajų ir Daugailių-Ušpalių didelių kelių. Už 3—4 mylių tiesiog du gelžkeliu: Radviliškio-Kalkūnų ir Panevėžio-Švenčionių.

Taigi svėdasiškiai nėra koks nepasiekiamas nuošalys. Parapija, iki 1845 m. priderėjusi į Vilniaus vyskupiją, prieš karą sudarė vieną pačių didžiųjų Žemaičių vyskupijos parapijų su 10—12 000 gyventojų, ir 4—5000 ketvirtainių kilometrų ploto tarp Vyžuonų, Debeikių, Anykščių, Indrioniškio, Šimonių, Skapiškio, Salų, Kamajų, Duokiškio ir Ušpalių. Ir dabar pakraščiams atkritus į naujai susidariusias parapijas, dar liko, drauge su Adomano (buv. Jonavos, arba Aluotų) filija, į 8000 gyventojų.

Poėtingas tai kraštas, pilnas giliausios senovės atminimų. Tarp Svėdasų, Anykščių ir Kamajų du įdomiu piliakalniu; trečias ties Pakalniais; visi pilni padavimų. Daugybė senų, keistų, nebeišaiškinamų vietavardžių. Pašvenčiais tebėra akmenų vainiku apdėliotų milžinkapių. Daugybė iškasenų, senų pinigų, dar Rygos brakteatų, lenkų-lietuvių iš XVI ir XVII amž., holandų „dorelių" ir k. Jie reiškia — svėdasiškių būta pereinamosios vietos jau giliausioje senovėje, su kuria sulyginus, Mindaugo laikai ir jo sutartys 1253 m. su kardininkais, kur jis mini Malaišius, Kalvius, Ušpalius, Uteną, Sartų ežerą ir kitas ribas, yra lyg vakarykštė diena.

Malaišių slėnys nuo dviejų mylių ilgumo — vienų balų vieta. Viename jo gale minėtasis Svėdasų, arba Beragis ežeras, antrame, Salų, arba Dviragis ežeras. Nemint, kodel žmonių padavimai mena juos kitkart buvus susiliejusius į vieną ir tik Jodonių piliakalnio žynio Valiulio išmone perskirtu. Žr. „Pr." III, 52—57. Pats vidurys pakilesnis, tai čia dešimties Malaišių ūkininkų laukai: Tumo, Ožio, Žemaičio, Grižo, Jonaučiaus, Nokučio, Dagio, Barono ir Gečiūno. Visi jie gilios senovės gyventojai, kaip ir Barono nesenai iškapotos liepos storaliemenės.

Aš čia gyvenau gamtos padavimų įspūdžiais ir taikių žmonių meile. Tie veiksniai sudarė mano sielą, jais ir tegaliu save išaiškinti. Mano raštų tipai, vietų vardai, aprašymai ir padavimai iš čia semti, ne pramanyti. Sudaryti visai naują, mano nematytą tipą aš nemoku; nemoku nė nebuvusios fabulos įdomiai išvesti. Rašydamas Lietuvos epopėją, aš rašau, tiesą pasakius, jos kroniką; ne visos, tik jos dalies, jos provincijos ar net šeimynos. Tai ir mano rašymas, stigdamas literatinės vertybės, niekad nestinga istorinės. Ag visa tai, ką rašau, yra buvę detaliuose; tai galima patikrinti ir dar įdomiau aprašyti.

Kelionė į vyskupą Valančių.

Gal dar nuo kalvinizmo laikų lietuviai labai tvirtai žino ir primygtinai poteriuose skaito, kiek Katalikų Bažnyčia turi šventų sakramentų. Pirmas krikštas, antras dirmavonė, t. ir t. Ir gerai žino, kokie tokie tie sakramentai, kam jie yra reikalingi, ką jie

padaro. Žino tad ir Tikėjimo Patvirtinimą. Tik mano laikais, kada aš tebebuvau vaikas, šis sakramentas buvo dar mistiškesnis neg kiti sakramentai, nes visai neprieinamas.

Nėra jokių pėdsakų, kad svėdasiškius ir apylinkę būtų kada nors lankęs Vilniaus vyskupas ir dirmavojęs. Paskui Žemaičių vyskupiją valdė administratorius ne vyskupas. Pagaliau, kai pasigavo valdžios vyskupas Motiejus III Valančius ir atsidėjęs ėmė lankyti savo plačią milioninę vyskupiją, tai rusai užgynė jam beišvažiuoti į vyskupiją; internavo Kaune, kaip papą tuo pat laiku internavo vatikane. Žiūrėk apie tai „Tėvynės Sarge" paties v. Valančiaus užrašus.

Tik v. Valančius buvo ne toks greitas pasiduoti. Jis ėmė raginti žmones, kad jie patys vyktų į jį ir savo vaikučius atveztų jam patvirtinti. Tai ir matome pulkus žmonių, kasdien pereinančių per vyskupo demokrato rūmus, ir pulkus vaikų, kasdien po mišių dirmavojamų namų koplyčioje. Nei žmonių, nei vaikų Žemaičių Vyskupas nesibodėjo.

Kas gi daugiau sujudins Malaišius, jei ne greitoji mano motina? Ligi tik aš kiek tiek prakutau, kad galėčiau suprasti, kas darosi, tuoj motina suskato barstyti nuomonę, jog pavojinga laikyti vaikai nedirmavoti; potam da numirs nepatvirtinto tikėjimo! Tų laikų sodžius įjudinti ne taip jau lengva buvo. Jis težinojo keliauti į katargos kelionę blogymečiu su linais į Rygą. Kitur gi keliauti apie pusantro šimto kilometrų jam rodės tokia pat kelionė, kaip buvo kelionė plentais į patį Krymą su riebalais kariuomenei. Tai ir praėjo vieni ir antri metai, kol kaimynas Aleksandras Žemaitis išdrįso vesti vežimų karavaną, prikrautą vaikų, kaip čigoniukų, tų nuo darbo nuliekamų piliečių; kol keli kiemai ryžosi prie tos karavanos pritapti. Kiekvieno vežimo vaikus turėjo globoti ir arklį valdyti moteriška.

Mano tėveliui buvo labai didelis Rygon važiuojamasai brikas; tiek platus, kiek ilgas, patogus trims birkavams linų sukrauti. Jį tad aplenkė karkliniais lankais, aptiesė audeklais; iš trijų šonų užtaisė aklinai, kad vėjas nepūstų; įkinkė stiprų, riebų, bet ramų tinginį bėrį; sukrovė mus, mane, dvi mano seseri ir dar vieną giminaitę; motutei padarė sėdynę priešakyje, kad važnyčiotų, nors mergiotės kita už kitos varžėsi, kad joms būtų suteikta ta garbė ir tas malonumas — važiuoti. Važiuoti bėriu nebuvo labai painu: jis ėjo, kaip mūlas, pridūręs priešakinį vežimą; vis delto regėjos reiks jis „kieravoti", o tam dalykui ne bet kieno galva tetinka; ypač tokių dar neišmanėlių, kaip mano seselės.

Visi persižegnoję, pasileidome paskui vienatinį vyriškį, kaip gerviną. Paskui sekė kiti vežimai, jau be patogumų; pakeliui pri-

sidėjo dar du, trys vežimai. Ir taip leidomės žingsniais į tolimą kelionę, į pat Kauną. Žmonės nemaža stebėjos, matydami septynetą vežimų vienų vaikų ir moterų ir teiravos mūsų, bene parduoti mus vežą į Anykščius, kaip rudenį veža žąsis. Bet išgirsdami tikslą, didele pagarba lydėjo, kaip kokią maldininkų procesiją.

Aleksandra buvo begalo judrus, greitas ir darbštus senis. Apie jį sakydavo, kad bebėgdamas, nė savo reikalui neturįs laiko sustoti. Jis dabar tikrai žydišku temperamentu lakstė paliai vežimų virtinę nuo galo iki galo, žiūrėdamas, ar kam sąmatas neatsirišo, ar kam atsėja nenusmuko, ar kam pakeliama nepasilaidavo, ar arklio pavalkai nesmaugia. Kaip vien reikiant. Žinojo, kad moterys nė tiek nesugebės pasitaisyti; žinai, kokios jos važnyčiotojos. Bėgiojo, krutėjo, ūksėjo, visų arklius ragino; reiškė didelį veiklumą ir pasiryžimą; tačiau juste jutome jį nerimstant, kelionės bijant ne mažiau už mūsų globotojas moteris. Neapsakomu netikrumu ateities ir net baile akyse jis kartkarčiais artinosi į vicepirmininkę tos kelionės, į mūsų motutę, žiūrėjo stačiai jai į akis ir vis kartojo:

— Dievas žino, kaip čia bus... Tiek kelio... kad bent kas nesulūžtų... kad bent kurs arklys nepadvėstų... Dar kažin, ar rasime vyskupą namie, ar jis mus priims...

Jo baile ir abejonėmis persiimdavome visi. Kaunas — skambėjo mums, kaip antipodai ar kas tam lygu, kur, be vyskupo, tegyvena vieni „žulikos“, apgavikai ir monelninkai. Taip bent mums išvažiuojant įgrasė, nieko neklausyti, su nieku nesidėti, net nieko nesiklausti, nes tuoj tave kur nusiveš į šalį ir atims, ką turi, da gal ir arklį su visu vežimu.

Iki Anykščių nuvažiavome laimingai. Bet čia ligi tik nusileidome nuo skardies į upę, tuoj visi sudrikome. Per Šventąją tuomet statė didelį tiltą; jį dabar patys tos vietos bolševikai sugriovė. Dešimtimis arklių vežė medžiagą į tiltą, sienojus iš upės į miestą; važiuojančių buvo virtinių virtinės, o pravažiuoti laikinai padėtos grindys tik vieneriems ratams. Visi savo vežimais ūmai sugriuvę į pakalnę, nors mums šaukta kalne sustoti ir laukti eilės, dabar katras save gelbėdamas, kad mūs nesutraiškytų sienojai, mes tuojau sudrikom, kaip tik skersomis atsistodami tiems vežimams. Ir kaip tik visa to susinarpliojusio mazgo viduryje buvo net atgal arklį atgręžęs mūsų vadas—gervinas. Jis ūksėjo, arklį timsėjo, tik nei jis, nei jo arklys nebežinojo, kas gi čia dabar bedarą, kurlink besisukti.

Man taip pabaiso visa ta kamšatis, jog nebeklausydamas motinos stabdymų, iššokau iš briko ir ėmiau katinu kopti į sta-

čiausį smilčių kriaušį. Smėlys slinko žemyn, aš vis delto kopiau aukštyn, kol išvydau, jog čia į tokį statumą joks vežimas su sienojais nebeužsigrūs.

Lermas, klegesys, keiksmai, pasistumdymai gal būt ilgai nepasibaigę, kad kareivių sargybos, nežinia, kuriam galui čia stovėjusios, nebūtų suėmę lengvų mūsų brikų ir nešte neišnešioję iš tos painiavos. Tada ir aš, bailės nustojęs, pasivijau savąją būdą ir įsirepečkinau.

Atėjo naktis, pasidarė vėsu, net šaltoka. Mums po maršk omis buvo, kaip troboje. Miegojom, išsitiesę, kaip lovoje. Aš, mėgdamas visokias paslaptybes, net pirkioje būdas karsčiaus; tai dabar jaučiaus, kaip pasakoje. Tik ją visam laikui sugadino giminaitė. Ji susirgo. Atsitiko mažas nešvarumas, ir mano būdos idilija pasibaigė. Manęs niekas nebeįvarė atgal į sutvarkytą būdą, nei šaltis, nei nuovargis, nei lėpimas miegu, nei motutės niuksėjimai, kuriai aš kliudžiau, kuri turėjo manęs žiūrėti, kad apsnūdęs neišvirsčiau, ir ne juokais ėmė pykti. Nemokėjau pasakyti rimtos priežasties; jos ir nebuvo. Tačiau jokiu būdu nebeprisiverčiau; tai buvo virš mano pajėgų. Tos man pagadintos idilijos aš jai per visą amžių nedovanojau, nors kuo gi ji buvo kalta, kad susirgo?

Buvau, tur būt, penktų, jei ne penkerių metų: Vyskupas mirė 1875 m., aš gimęs 1869 m. Tai viską pergerai atmenu, jau mokėjau domėtis. Mūsų laimei vyskupą radom namie, tik sergantį. Jis buvo jau senas; be to, dar sirgo inkstų paveldėta liga. Tačiau išgirdęs, jog atvyko iš labai tolimo krašto žmonės, ištroškę Dirmavonės sakramento, pasisakė rytoj ateisiąs mišių laikyti ir dirmavoti.

Aš būčiau daugiau įsidėmėjęs Valančiaus, kad ne sodietiškasis visų nervingumas ir gėdinga bailė einant į patį vyskupą. O vyskupas buvo kunigas, kaip kunigas: senas, kuplus, plačiaburnis. Tik žiponas fioletinis, ir paskui jį sekė dar kitas kunigas, kapelionas, kurs jam tarnavo mišioms, imliojo ir dėliojo jam aukštą kepurę, kuri paspaudžius išsikečia. Šita kepurė prarijo visą mano atidžią.

Geras senelis pirmiausia paglostė visus vaikelius, kurie jam ranką bučiavo, paskui pasisveikino, su vyresniaisiais, gražiai pagyrė juos už rūpestingumą religijos dalykais ir nepatingėjimą tokią kelionę keliauti. Mane liepė trumpiau kirpti, kad plaukeliai už akių neįlįstų ir jų negadintų, ir kantriai padirmavojo, mišias palaikęs.

Minkštą riebią v. Valančiaus ranką tebejaučiu prie žando ir kaktos; tebejaučiu lyg tebetvinkčiotų užgautas skruostas, idant kantriai kentėčiau įžeidimus del Kristaus, del Jo tikybos. Nors nedrįsdamas tiesiai žiūrėti, jaučiau to gero senelio meilę ir didžiavaus, tapęs keimariniu vardu: Juozapas Jonas.

Sesers lakstė po miestą. Mačiusios, ak tu jejem, kokią didelę upę. Tik nežinojo, kaip ji vadinasi. Kažkas įsmuko, bežioplinėdamas, į atvirą rinštoko skylę. Daug ko prityrė, tai daug buvo juokų ir pasakų. Man teliko atmintyje plento balti akmens, balti telegrafo „buteliukai", rudos kašarkos, apsodintos glaustašakiais tapoliais, ir tiek. —

Kaip rusų žandarai nušviesdavo lietuvių judėjimą.

(Vaclovo Biržiškos, Kaune.)

Caro valdžios administracinis aparatas buvo nustatytas gan tiksliai. Nuo apačios iki viršaus viskas buvo taip sutvarkyta, jog nė vienas šiaip žmonių veiksmas ar žodis neturėjęs būti nepastebėtas ir tinkamai nenukreiptas. Ta globa, likvidavus specialį III caro kanceliarijos skyrių, ėjo dviem keliais, nors ir buvo viršuje, vidaus reikalų ministerio asmeny, suvienyta: bendros administracijos ir žandarų priežiūra. Pirmoji, tai generalgubernatoriai (kur jie buvo), gubernatoriai, ispraunikai, pristovai, urėdnikai ir žemsargiai — paskutiniu laiku; kiek gi aukščiau, tūkstantininkai, šimtininkai ir dešimtininkai. Kiek nuošaliai nuo jų stovėjo, tik panašias funkcijas einą, žemiečių piršininkai ir dalinai, valdžios skiriami bajorvedžiai; kiek aukščiau „taikos tarpininkai". Jie visi žiūrėjo, stabdė, pranešimus rašė.

Greta jų veikė kitas — žandarų — aparatas, kuriam vien politinė gyvenimo pusė rūpėjo. Čia galva vidaus reikalų ministeris — visos žandarmerijos šefas. Policijos departamentas žandarmerijos veiksmą nustatydavo per rajonų ochranų vedėjus (Lietuva su Gudija įeidavo Vilniaus rajonan, Suvalkija — Varšuvos), per guberninių žandarmerijų viršininkus. Tųjų priklausė pavietų žandarų viršininkai (kiekvienas turėjęs po keletą pavietų) ir pasienio žandarų viršininkai (Garžduose, Jurbarke, Kybartuose). Kiekvienas jųjų turėjęs po keletą ar kelioliką žandarų — puskarininkių, kurie gyveno ar nuolatos miesteliuose ar keliaudavo iš vietos vieton. Be to, prie kiekvieno žandaro viršininko buvo po keletą — kai kur kelioliką — vadinamų filerių — persirėdžiusių civiliniais rūbais, dažniausia buvusių puskarininkių, kurie „iš viršaus" sekdavo įtariamuosius, ir nenumatomas skaičius visokios rūšies slaptųjų agentų. Tarp šitų buvę slaptieji „bendradarbiai", įeiną į visokių slaptų ir neslaptų organizacijų sąstatą, gau-

ną algas. Juos gyvenime paprastai vadino provokatoriais, nors žandarų terminologija einant, „provokatorius“ buvo tik tas, kas žandarams tarnaudamas ar pinigus išaikvojęs, ar melagingas žinias suteikęs, ar kartu tarnavęs dviem pusėm. Jų visų pavardės, ir oficialiuose raštuose buvo slepiamos slapyvardžiais ar šifru. Greta tų „bendradarbių“ buvo v. stučnikai ar korespondentai, apmokami nuo daikto, pranešėjai, skundikai ir tt. Lygia greta bendrai su žandarmerija veikė gelžkelių žandarmerija, panašiai suorganizuota, bet nepriklausanti nei ochranų, nei gubernijų žandarų viršininkų. Apart, to, liuosu noru tas pačias funkcijas ėjo didelė dalis rusų pradinių mokyklų mokytojų ir rusų popų, ir nenesuskaitoma daugybė savanorių skundikų donoščikų.

Visas tas painus aparatas rinko žinias apie visus Lietuvos ir Rusijos gyvenimų įvykius. Viršininkų tos žinios buvo rūpestingai renkamos ir tvarkomos. Be tiesioginių nesmagių pasekmių įtariamiems, tos žinios duodavo galimybės gubernatoriams, generolams gubernatoriams, žandarų viršininkams, vidaus reikalų ir teisingumo ministeriams rašyti carui kasmetinius ar už ilgesnį laikotarpį pranešimus. Juose galima rasti gausiai medžiagos ir Lietuvos ekonominiam, kultūriniam ir politiniam gyvenimui nušviesti. Ne visados tie pranešimai tikri: kai Vilniuje apie 1900 m. vieninteliu provokatoriu tarp lietuvių buvo kokis Petrusevyčius, daug melagingų ir neteisingų žinių pakliūdavo į tuos pranešimus ir pav. per keliasdešimt metų kun. Ambraziejus kartu su daktaru Andrium Domaševyčiu figūravo, kaipo Lietuvių Socialdemokratų Partijos Centro Komiteto narys. Bet buvo ir daug teisybės ir todel verta su tais pranešimais plačiau susipažinti.

Čia privedamos dvi ištraukos iš teisingumo ministerio pranešimų: viena už 1897 m. ir laikotarpį 1894—1897 m., ir antra už 1898—1900 m. ir laikotarpį 1897—1900 m. Nors tuodu pranešimu ir išspausdintu knygoje, išėjusioje Petersburge 1907 metais po L. Martovo redakcija („1894—1905 Revoliucionnoje dviženije v. Rossii v dokladach ministra Muravjeva. Pet. (1907) p. 242), vienok paduodame juos, nes platesnei visuomenei jie nėra žinomi. Tik kai kur sutrumpiname.

Iš pirmo pranešimo. „Valdžios pastangos sumažinti lenkų įtaką, tikriesiems Lietuvos gyventojams, taipogi ir įvedimas lietuvių kalbos priverstino mokymo Suvalkų ir Mariampolės gimnazijose, Veiverių mokytojų seminarijoje ir visose Suvalkų rėdybos pradinėse mokyklose, smarkiai pastūmėjo prie mokslo lietuvių jaunuomenę ir sužadino jos tautinį susipratimą. Atsirado karšti patriotai, idėjos „Lietuva lietuviams“ šalininkai, kurie buvo karštai pradėję savo pažiūras tarp savo viengenčių skleisti... 1886 metais Maskuvos universiteto auklėtinių tarpe susidarė „litvomanų“ ra-

telis, kurio nariai rūpestingai ėmėsi tautinės propagandos, ir užmezgė artimus ryšius ne vien su savo vientaučiais studentais kitų aukštųjų mokyklų, bet ir su įžymiais lietuvių agitatoriais Lietuvoje ir užsieniuose. Šitiems žmonėms padedant, nuo 1889 metų Tilžėje pradėjo eiti mėnesinis lietuvių laikraštis „Varpas“, paskirtas inteligentams skaitytojams, ir laikraštis „Ūkininkas“ (jis iš tikrųjų pradėjęs eiti tik 1890 m. V. B.), skiriamas išimtinai valstiečiams. Tų leidinių redaktoriai pilnai priklausė gyvenančių Rusijoj ir užsieniuose tautinių revoliucinio judėjimo vadovų, kurie, asmeninai dalyvaudami straipsnių gaminime ir sustatyme, nustatydavo atatinkamą jų kryptį ir suteikdavo spausdinimui reikalingas lėšas.

Katalikų dvasiškija, žemutiniam lietuvių sluoksnyje pastebėjusi susidomėjimą svietiškais nelegaliniais raštais, suprato, kad vienų dvasinio turinio knygų maža tam, kad palaikytų ir sustiprintų savo įtaką. Todel, pasirodžius „Ūkininkui“, kunigai čia pat Tilžėje pradėjo spausdinti specialį, ultra-klerikalinį l-tį „Apžvalgą“ („Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgą“ 1890—1896 m. V. B.), vėliau gi mėnesinį „Tėvynės Sargą“, pavertę juos įrankiu propagandos kraštutinės tikybinės netolerancijos ir fanatinės neapykantos prieš rusų valstybę ir pravoslavų tikybą.

Tos pačios neleistinos agitacijos tikslams pasiekti minėtų laikraščių redakcijos spausdino lietuvių kalba visokių pavadinimų kalendorius ir atskiras brošiūras, kurių labiausiai buvo prasiplatinę: „Keletas raštų apie Kražių atsitikimą“ (1895 m.), „Keletas žodžių apie nežmoniškus maskolių darbus Kražiuose“ (Našlio, 1895 m.), „Dainų Skrynelė“ (A. Jakšto, 1894 m.), „Dovanėlė ant didesnės garbės mūsų visiems iszgamoms Lietuviu bud. nelitvomanams“ (Lietuvos Sūnaus 1894 m.), „Genių Dėdė“ (1896 m.) ir „Ant nakvynės“ (Baltūsio, 1891 ir 1894 m.).

Minėti laikraščiai, kalendoriai ir brošiūros, turintieji daugiausia tikslo aštriai peikti esamąją Imperijoj valstybinę tvarką, išspausdino eilę straipsnių, kur lietuvių patriotai gailiai skundėsi del menamųjų jų vienguenčių ir katalikų tikybos persekiojimo Vasaros Vakarų Krašte, neleistinai peikia rusų valdžios žygius ir šaukia vienaminčius „pabusti“, vienytis ir su ginklu (!) rankose ginti savo laisvę ir tikybą.

„Karas, koksai tik jis būtų“, rašoma No. 3 „Varpo“ 1894 m., „mums lietuviams išganymas. Karui pasibaigus, griu despotizmas... Ateis nauji laikai — kiekviena tauta savo etnografinėse ribose bus laisva ir galės naudotis lygiomis teisėmis tarptautiniam kongrese, kuris įvyks, karui pasibaigus. Todel ir Lietuva, lygiai su kitais prislėgtais kraštais, gaus laisvę. Tai nenusto-

Lietuvos TSR. VALSTYBINĖ BIBLIOTEKA
107277

kime vilties, žadinkime tautos dvasią... (Neturėdami po ranka „Varpo", negalėjome tos citatos, pažymėtos rusiškai, patikrinti. V. B.)

Panašus pasitikėjimas karu išreikštas ir No. 6 to paties laikraščio: „Vis tik lietuviai tikisi, jog Vokiečiai savo politikos tikslams paliuosuos Lietuvą, kaip Maskoliai — Bulgarus... Te tik prasidės karas, — visi tą barzdočių pulsime". Visi vietos rusų valdininkai — kaip tvirtina lietuvių spaudiniai — esą „kyšininkai", „paleistuviai", „žmonės, kurie stengiasi lietuvius priversti patenkinti jų bedievišką geismą — atversti nuo katalikų tikybos ir priimti jų tikybą, kas privestų lietuvius prie fizinės ir dvasinės pražūties"; rusų politika — tai „pragaro ir velnio monai"; valdžios obalsis — „išgriauti... uždrausti... nubausti..." Kiršindama katalikų liaudį prieš valdžią, nelegalė spauda stengiasi tuo pačiu laiku sukelti žmonėse neapykantą net prieš rusų poselencus, vadindama juos „vagimis", „žmogžudžiais", kurių reikią „vengti, kaip pagedusių šunų" ir kiekvienam žingsny daryti nepakenčiamą jų gyvenimą Lietuvoje. Šiuo atžvilgiu ypatingai fanatizuoja klerikalinės partijos laikraščiai, kurie del paprastos ir žmonėms visai suprantamos kalbos labiausiai Vasaros Vakarų Krašte yra prasiplatinę.

Nepritardama rusų pradinei mokyklai ir visaip ją peikdama, lenkiškai-katalikiškoji dvasiškija vieton krikščioniškos broliškos meilės stengiasi mokinius išauklėti kraštutinės tikybinės netolerancijos dvasioj, drausdama jiems dalyvauti pamaldose už Imperatorių ir net žiūrėti mokykloje per maldą į šventąjį Atpirkėjo veidą. Tie patys katalikystės gynėjai rūpinasi lenkiškai lietuviškos kalbos ir rašto platinimu, paskutiniam atsitikime vartodami vien lotynų raidėmis spausdintas knygas.

Aklas atsidavimas katalikų liaudies savo dvasiškijai sudarė tinkamas sąlygas kunigų įtakai padidinti, o beveik visuotinas lietuvių tautos mokėjimas rašto žymiai padėjo platinimui nelegalių užsienių leidinių, katrie del tos priežasties dideliam skaičiuje buvo įvežami Imperijon. (Tame laikotarpy įžymiami buvo šie slapto gabenimo lietuviškųjų draustinų raštų atsitikimai: 1. vasario m. 1894 m. iš Kazio Ūdro, Antano Bružo ir Jurgio Bieliako atimta 3800 brošiūrų ir 200 laikraščių numerių; 2. 1895 m. pas Antaną Bieliaką rasta 1709 ekzemp. priešvaldiškų leidinių; 3. 1896 m. iš Švedo, Kaspučio ir kitų atimta virš 2000 egz., tame skaičiuje 800 kalendorių.)

Del tokios propagandos lietuvių liaudies tarpe paskutiniais laikais padidėjo mintis tautiškai atsiskirti ir lavintis priešvaldiškoj kryptyje. Valstiečių tarpe pradėta kurti ratelius ir draugijas, pasistačiusias tikslą platinti kaimynų tarpe užsienio nelegalės spaudos leidinius, pradėjo kurtis slaptieji knygų sandėliai, knygynai

ir kasos, kurių lėšos buvo skiriamos tos pačios draustinės agitacijos tikslams. Kiekvieno naujo būrio pasirodymą užsienio spauda iškilmingai sveikino, plačiausiai aprašinėdama atskiruose straipsniuose jo veikimą, nenurodydama tik jo tikros buveinės. Pav., korespondencijoj iš Kauno rėdybos, tilpusioj No. 4 „Ukininko“ 1894 m., kažkoks Šapanas praneša: „Gale kovo mėnesio šių metų įsteigta draugija „Sietyno“ vardu; jos tikslas palaikyti lietuviškumą; šio tikslo draugija mananti pasiekti: a) užpirkdama įvairius lietuviškus laikraščius ir steigdama lietuviškus knygynėlius, per ką draugijos nariai, skaitydami knygas, lavinsis savo lietuviškumą; b) versdama savo narius platinti knygas, gaunamas iš draugijos pardavimui; c) palaikydama savo kasos pinigais lietuviams naudingus sumanymus, kaip po maskoliais, taip ir Prūsų Lietuvoj ir svetur, ir d) vykindama savo sumanymus, naudingus ar visai lietuvių tautai, ar bent aplinkiniams lietuviams...“

Be minėto ratelio, tų pačių šaltinių žiniomis, dabarties laiku Suvalkų ir Kauno gubernijos valstiečių tarpe veikia šios slaptosios draugijos: „Atgaja“, „Teisybė“, „Prievarta“, „Aušrinė“, „Atžala“ ir „Lizdas“ („Varpas“ 1895 m. No. 2).

Tų ratelių kiekvienas turįs savo įstatus, bet apskritai jų organizacija ir tikslas yra panašūs į „Sietyną“.

Šita kenksminga lenkų lietuvių spaudos įtaka Vasaros Vakarų krašto gyventojams buvo jau atkreipusi Aukščiausiąjį dėmesį ir Jūsų Imperatoriškoji Didybė buvot įsakęs man pranešti užsienio reikalų ministeriui žinias, išaiškintas per tardymus apie priešvalstybinius nusikalstamus darbus, apie revoliucinę propagandą, einančią Imperijon iš užsienio, tam, kad diplomatiniu keliu susineštume su Vokiečių valdžia del suieškojimo priemonių sustabdymui spausdinimo Prūsuose veikalų lietuvių kalba, griežtai Rusijai priešingų.

Tą Monarko paliepimą vykdydamas, birželio 16. d. 1897 metų buvau šias žinias pranešęs gofmeisteriui grapui Muravjevui, kuris man pranešė, kad Jo Didenybė Vokiečių Imperatorius, susirūpinęs, kaip padėti nuslopinti minėtą propagandą, asmeniškai davė atatinkamų nurodymų vidaus reikalų ministeriui.“

Tiek šitam pranešime apie lietuvių judėjimą. Minėtas gale susirašinėjimas su vokiečių valdžia buvo iššaukęs paskyrimą leitenanto Vieneno rusų žandarams padėjėju, apie ką jau buvau rašęs „Mūsų Senovės“ No. 1, tiktai ten del korektūros klaidos Vienen pavadintas Vinkleriu.

Kitas teisingumo ministerio pranešimas liečia laikotarpį 1898—1900 m. ir vėlesnį iki 1905 m. Ir jame daug vietos pavesta lietuvių judėjimui, nors jis čia daugiausia pakartoja senas savo žinias.

„Tautiškai separatinis judėjimas gyvenančių imperijoj lietuvių tarpe... Jisai įvykinamas daugiausia platinimu Vasaros Vakarų Krašte lietuviškųjų revoliucinių spaudinių, daugiausia Tilžėje spausdinamų laikraščių, kaip „Ūkininkas“, „Apžvalga“ (žandarai, matyti, nežinojo, jog „Apžv.“ sustojo ėjusi jau 1896 m. V. B.), „Tėvynės Sargas“, „Varpas“ ir periodinių raštų, spausdinamų Šiaurės Amerikoj, kaip „Lietuva“ ir „Vienybė Lietuvninkų“ (kaž kodel čia praleistas „Darbininkų Balsas“ — matyti pritrūko informacijų. V. B.) Apart to, minėtų laikraščių redakcijos kas metai leidžia daugybę lietuvių kalendorių, įvairiomis tendencinėmis antraštėmis... ir atskirus rinkinius, iš kurių daugiausia žinomi: „Obrusitieliai“ (Dėdės Atanazo — Pakalniškio ir kitos minėtos jau aukščiau. V. B.)“. Toliau kalbama vėl apie tas pačias slaptas draugijas. Atskirai rašoma apie draugiją „Lietuvos Tarnai“: „Iš minėtų organizacijų ypatingo dėmesio vertas priešvaldiškas veiksmas susektos 1899 m. draugijos „Lietuvos Tarnai“. Šis ratelis, kaip liudija įstatai, buvo pasistatęs tikslą „atgaivinti žūstančią Lietuvą“ ir stengėsi suvienyti pradinių mokyklų mokytojus, Veiverių mokytojų seminarijos ir Mariampolės gimnazijos mokinius ir valstiečius. Būrio dalyviai, susitarę su knygų krautuvės Tilžėje savininku Noveskiu (faktinai priimtoji pavardė bėgusio iš Lietuvos ir vokiečių priversto vėliau bėgti Amerikon P. Mykolainio. V. B.), parsiųsdino iš jo minėtus uždraustus lietuvių leidinius ir platino juos valstiečių ir besimokančios jaunuomenės tarpe. Šios bylos tardymas dar galutinai neužbaigtas.

Tautiškai-separatinius palinkimus turi ir kai-kurie socialistiniai, gimę Vasaros Vakarų Krašte rateliai. Pav.: „Lietuvių Socialdemokratų Partijos“ byloj paaiškėjo, kad minėtos organizacijos nariai 1 gegužės 1896 m. priėmė Vilniuje sustatytą būrio vedėjo daktaro Jono (!) Domaševyčiaus programą (kvota del Domaševyčiaus ir kitų užsibaigė Aukščiausiu paliepimu iš 10 gegužės 1900 m.), kuris stato galutiną partijos tikslą „sutverti nepriklausomą Lietuvos valstybę socialistiniais pamatais, federatyviai sustatytą iš Lietuvos, Lenkijos ir Gudijos...“

Tiek pranešimuose. Bendrai imant, šitame pranešime kur daugiau teisybės, negu kituose žandarų pranešimuose.

Vilniaus gyvenimas po Vokiečiais.

1916 m.

(Liūdas Gira, Kaunas[1])

....1. IV. Šiandien milicijai pirmąsyk išmokėjo pakeltą (10 %) algą. Tiems milicininkams, kurie jau ištarnavo ne mažiau kaip 3 mėn. Tokiems (paprastiesiems milicininkams) išėjo po 44 rub. Žmoneliai džiaugiasi ir tuo. Nuovadų komisarams išėjo po 137 r. 50 kap. Nors algos ir labai nedidelės, vis delto miestui atsieina išmokėti mėnesiui ligi 25 000 rub. milicijai išlaikyti.

4. IV. Andai Obst'as norėjęs „Dziennik'e Wil." paskelbti vokiečių padarytojo Vilniaus miesto gyventojų surašymo rezultatus. Cenzūroj betgi visa tai išbraukę ir parašę „verboten". Kodel? Tuo sąrašu lenkų susiradę Vilniuje tik 68 tūkst., žydų 59 tūkst.; lietuvių apie keturius tūkstančius, rusų 2000, gudų tiek pat ir vokiečių 1200. Lietuvių tad, nežiūrint į didžiausią lenkų agitaciją ir nežiūrint į tai, kad tiek mūsiškių išvažiavo, — vis delto atsirado beveik dvigubai tiek, kiek anuomet, per Michalkevičiaus surašymą.

6. IV. Vokiečių įsakymu uždarytas milicininkų kliubas „Gospoda". Del to, kad buvę joje be reikiamų leidimų taisomi vaidinimai (lenkų) ir tt. ir kad spintose, per kratą, radę knygučių „Czy wiesz, kim jesteś", Nors ir labai trumpai gyvavusi, ši įstaiga Vilniaus milicijai sulenkinti žymiai pasidarbavusi ir todel jos uždarymas lenkininkų labai apgailestaujamas.

— Šiandien į pavakarį ištiko smarkiausia audra su šiltu lietum, žaibais ir nuolatiniais griaustiniais perkūnijomis. Jau bent nuo poros metų ir vasaros laiku tokios audros nebūdavo.

7. IV. Po vakarykščio vasaros lietaus ir griausmų ūmai naktį ir šiandien dieną taip atšalo, kad vėl į kailinius reikią lįsti. Keista pavasario pradžia. Kaip ir visa nūn nepaprasta ir keista.

— Kam, be vokiečių, gera dabar gyvent Vilniuje, tai — sudarytosios prie miesto valdybos maitinimo komisijos („komisija żywnościowa") nariams. Sako, nuo miesto duonos pardavimo pirmosios dienos dar nė vienas iš tos komisijos ponų nėra pirkęs sau nė kąsnelio tos duonos — tiek jie turį „savosios" duonelės. Ir visokio maisto jiems netrūksta.

---

[1]) Rašytojas Liūdas Gira visą vokiečių okupacijos laiką išgyveno Lietuvoje, Vilniuje, kur 1915—1917 m. darbavosi miesto piliečių milicijoje. Jisai rašė gana platų dienyną, kurio kitos dalys žuvo Vilniuje, bolševikams išgabenus Girą 1919 m. pradžioj įkaitu Rusijon. Iš išlikusios dalies, kas liečia visuomenės gyvenimą, padėsime „Mūsų Senovės" skiltyse. Redakcija.

— Šiomis dienomis vokiečiai perleido miesto kason 30 000 rub., bet neleidžia prie jų niekam prieiti, tik savo pastatytajam kasininkui. Bet tasai išvažiavęs kažko į Prūsus ir dūmininkai, nors ir turi šiek tiek pinigo, jokio nė mažiausio reikalėlio negali patys atlikti.

8. IV. Žmonių ūpas kažkoks ypatingas. Lig nesenai beveik visi vilniečiai į rusų atsitraukimą žiūrėjo vien, kaip į laikinąjį karo epizodą, vis laukdami, kad va va — ir sugrįšią rusai. Dabar gatvės „politikų" tarpe ima reikštis nuomonių, kad rusai nebesugrįšią jau bent ligi karo galo. Ir rusų nuveikimo priežasčių ima ieškoti mistikoj, įvairiuose sapnuos. Šiandien papasakojo man bent du tokiu „pranašišku" sapnu. Vieną sapnavusi kaž kokia senutė dar prieš japonų karą (sic!). Girdi, pamačiusi ji sapne du aukštu kalnu. Vieno viršūnėj stovėjęs caras Mikalojus II-sis, antrojo viršūnėj — daugybės žalčių. Žalčių tarpe į caro pusę iškišęs galvą didžiulis didžiulis žaltys. Apačioj, tarpukalnėj, stovėjusi žmonių daugybė. Tik staiga, žalčiui įbestom akim į carą vis bežiūrint, šiam ėmę ir nusmukę visi rūbai, ir jis pasirodęs nuogas... Antrasis sapnas dar caro Aleksandro III-jo sapnuotas. Prisisapnavę jam sykį, girdi, trys balandžiai: vienas liesas, antras riebus, trečias žabalas. Pasišaukęs caras vieną išmintingą sapnų aiškintoją. Ir šiaip išaiškinęs jis carui jo sapną: „Liesas balandis — tai tavo įvargintos tautos, iš visų pusių plėšiamos ir skriaudžiamos; riebus balandis — ministeriai ir kiti biurokratai, kurie tik savo naudos žiūri; aklasis gi balandis — Tu pats, Viešpatie, kuris nematai nieko, kas Tavo valstybėje darosi." Charakteringa, kad žmonės dabar tuos sapnus sau prisiminė.

11. IV. Milicijos komendantūroje gavo žinių, kad netrukus būsiąs panaikintas taip skaudus ypač miesto biednuomenei draudimas įvežti iš sodžių į Vilnių produktus. Tuo tarpu vokiečių inspekcija davė suprasti milicijai, kad ji galinti į tą, šuomanų ir žandarų akyse tokį baisų, „prasikaltimą" žiūrėti pro pirštus. Nors kartą pradeda susiprasti. — Liet. Komiteto sandėlyje, kom-to orderiais, parduoda miltus, kruopas ir tt. Balti keturių nolių miltai parduodami po 25 kap. svarui. Negirdėtas šiais laikais pigumas! Nes mieste grikiniai miltai ir tie šiandien po 50 kap. svarui. Visi produktai brangsta dešimteriopai ir dvidešimteriopai; tik bene vieni krienai atpigę: krienų pundelis, kuriam pirmiau mokėję 20 kap., dabar galima esą pirkti už 6 kap. Tai del to, kad mėsiški pietūs retyn eina ir krienai tad maža kam tereikalingi.

12. IV. Vieton Veisenborno nesenai paskyrė naują burgomistrą. Ir tarp žmonelių pasklido jau gandas, kad naujai paskirtas esąs „geras žmogus", nuleidęs, girdi, po 7 rub. nuo miltų pūdo. Tarytum, jis tai iš savo geros širdies padaręs.

13. IV. Epidemijos (koleros ir šiltinių) Vilniuje pastaruoju laiku žymiai sumažėjusios. Kai sausio mėnesį Žvėryno užkrečiamųjų ligų ligoninėje buvę ligi 280 ligonių, dabar belikę jų tik apie 150. Vokiečiai, reikia pripažinti, moka su jomis kovoti.

14. IV. Bene šiandien išvažiavo iš Vilniaus IX-sios nuovados miesto gydytojas Swida (lenkas), priverstinai vokiečių paskirtas į kažkokį miesčiuką, Lietuvon. Paskyrė ir per porą dienų liepė jau nusikelti naujon vieton. Nepersenai taip pat turėjusi išvažiuot dantų gydytoja Brzozovskaitė, ir dar vienas dantistas. Gan savotiškas krašto sveikatos reikalų tvarkymas! Skiriamiems išvažiuoti gydytojams neduoda nei kelionpinigių, nei algos. Na, bet gydytojas, tiesą pasakius, niekur badu nemirs.

— Šiandien pasirodė Hindenburgo ir Pohl'io (Vilniaus miesto oberburgomeisteris) pasirašytas įsakymas del žemės ir pramonės mokesčių „für das Gebiet der Etappenverwaltung Litauen" šitokia kalbų eilia: vokiečių, lietuvių, lenkų ir žydų. Tai bene pirmas Vokiečių valdžios raštas, kur lietuvių kalba padėta antroj vietoj, o tai vis lig šiol antroje vietoj būdavo lenkų kalba, o jau paskui lietuvių.

18. IV. Šiandien ir vėl pasklido po miestą gandas, kad rusai artinąsis ir „už dviejų savaičių" būsią Vilniuje. Tasai gandas kilo, tur būt, del to, kad pastaromis dienomis mieste buvęs vėl didesnis automobilių judėjimas. Be galo jautrūs ir spėjingi pasidarė vilniečiai!

— Išlipintas Pohl'io pranešimas, kad duona bus pardavinėjama viena kapeika pigiau svarui ir kad parduodamoji porcija padidinama $^1/_4$ svaro. Lietuvių kalba taip pat antroje vietoje (tai pirmą kartą skelbime, paskirtam išimtinai vilniečių žiniai).

19. IV. Patyriau šiandien iš vieno kauniškio, kad šiomis dienomis atšaukę iš „Dabarties" Stiklorių. Spėjama, del to, kad jis priėjęs jau per arti prie lietuvių gyvenimo. Jo vieton žada atkelti kažkokį žydą. J. Kriaučiūnas (kalbos taisytojas) ir Dovydaitis (žiūrįs korektūros) ne tik neprileidžiami nė iš tolo prie patiės laikraščio darbo, bet pastaromis dienomis jiem esą uždrausta net skaityti gaunamus redakcijoje Amerikos lietuvių laikraščius: juos tegalįs skaityti tik oficialinis laikraščio vedėjas. Lukošius buvo parašęs prieš porą savaičių gan plačią korespondenciją iš Lietuvos, tai jos nepadėję. Žodžiu sakant, kiekviena nors kiek laisvesnė, lietuviškesnė mintis tuojau užgniaužiama.

— Jonas Vailokaitis pradėjo vėl skelbtis su savo banku Kaune.

— Beckerrath'as nuo gegužės m. 1 d. iškeliamas Varšuvon, kur gaunąs, sako, dar aukštesnę vietą.

— Mieste pasklido gandas, kad netrukus atpigsiąs markės kursas. Gal del to, kad rusų rubliai iš apyvartos jau visiškai išmedžioti, vien markėmis verčiamės.

*20. IV. Šiandien nuo anksti ryto iš St. Kairio užveiziamų Bagdonavičienės namų prie Gedimino gatvės (Žvėryne), iš Andriejevo (buv. rusų karo cenzorius) buto, ten apsigyvenusieji oberburgermeisterio leitenantai vežasi visus baldus į naują vietą, kažkur į Kalinkino vasarnamius; na, dabar tų baldų tai nenusaugos jau niekas. Tiek ir tematys juos jų savininkas, jei kada sugrįš. Kairys buvo atbėgęs ten ir vakar, ir šiandien rytą, bet, žinoma, nieko nepešė. Vienas vokietis aficierius paėmė jį už peties (gerai dar, kad gana mandagiai) ir paprašė išsinešdinti lauk, ir tiek. Vokiečiams jų užimtuose kraštuose jokių įstatų nėra, mat, parašytų!

— IX-sios nuovados „apleistųjų namų globėjas" K. Stefanovskis buvo pasirinkęs savo biurui ir sau gyventi vieną geriausių namiukų Žvėryne (Filatovo, prie Moniuškos gv.) ir jau buvo įsitaisęs. Tik vakar atvažiavo kažkokie aficieriai, apžiūrinėjo namus ir liepė lauk kraustytis ir Stefanovskiams ir biurui, ir tuojau išlipino raštą, kad namai užimami Ortskomendantūros. Taip vokiečiai nė kiek nesiskaito ne tik su civiliais gyventojais, bet net ir su miesto įstaigomis, jų pačių pripažintomis, kaip kad toji komisija. Tokiomis sąlygomis ir visas tos komisijos gyvavimas — viena tik ironija!

— Buvau šiandien užėjęs pas knyginiņką Zavadzkį. Siūlė man parašyt lietuvių rašybos vadovėlį. Ką gi, filologų nebeliko Vilniuje nė vieno; reikės gal ir ryžtis.

— Vokiečių parduodamai arklienai gauti pradėjo reikalauti milicijos paliudymų. Ir man teko šiandien pirmą kart duoti bent 4 tokie paliudymai: dviejų prašoma arklienos šunims penėti, vieno — vištoms lesinti ir viena varguolių šeimyna prašosi arklienos sau. — Beje, Basokuose ar Halėse parduodamos, sako, kažkokios pigios dešros, po 20 kap. svaras, raudonos, net blizgančios. Taip pat iš arklienos, jei ne iš šunienos.

21. IV. Vokiečių įsakymu milicija surašė visus daržus ir šiaip žemės plotus, kurie dirbami, kurie dirvonu stovi. Įsakyta taip pat surašyt visi nejudomojo turto savininkai, kur gyvena (čia, ar kur išvažiavę), jų amatą, iš ko gyvena: iš darbo, ar kapitalo ir ir tt. Dabar milicija tai ir tedirba, kad visokias statistikas renka.

23. IV. Velykos!! Dar pernai tuo laiku ūžė skambėjo Vilniaus cerkvės triumfuojančiais savo varpų balsais. Šiandien tyli cerkvių varpai, kaip tegali tylėti mirusieji. Tyli ir Žvėryno cerkvės bonės ir vakar iš vakaro per naktį nebežibėjo jos langai elektros lempelėmis. Sic transit gloria mundi. Ir taip keista dar rodosi

šita tyla mums, užaugusiems maskolių vergijoje, jog rodosi, kad tai monai.

— Kom. pad. V. Abramavičiaus iniciatyva 12-tą dieną visi komisarai ir pakomisariai buvo susirinkę Velykų mintimis savybėje pasidalyti dar galutinai nelikviduotoj „Gospodoj“. Buvome susirinkę visi, išskyrus kom. Venclavavičių, kuris paprastai šalinasi komisarų šeimos, ypač, kai šie su Abramavičium. Pasisakęs, kad jam „ypač malonu“ matyti čia mane, „przedstawiciela narodu litewskiego“, ir kad lygiai nesmagu jam, jog nėsą čia pakomis. Rozovskio, žydų tautos atstovo milicijoj, Abr. visai neendekiškai ėmė kalbėti apie „bendrąjį visų Lietuvos krašto piliečių darbą naujos gadynės aušros metu“.

1. V. Už poros dienų tikrai žada būti paskelbtas naujas pinigų kursas, kurio markė būsianti lygi tik 57 kapeikoms (lig šiol ji lygi 66 kap.). Del to milic. komendantūra neėmė šiandien savo tarnautojams algos iš miesto kasos, nutarusi dar porą dienų palaukti, nes dabar išmokėtų dar senuoju kursu ir todel tarnautojams būtų nemaža nuostolio, nes alga lig šiol išrašoma yra ne markėmis, bet rubliais.

3. V. Mūsų Kuktos spaustuvei pradeda sektis kiek geriau. Iš privačių darbų ji turi, tiesa, bene vieną tik lietuvių sintaksę, kuri žada išeiti už poros savaičių. Bet iš vokiečių turi, be „Homan'o“, visokių skelbimų, įsakymų ir tt., kurių gauna vis daugiau ir daugiau. Dabar jau beveik visi Vilniuj leidžiamieji skelbimai spausdinami pas Kuktą. Pastaruoju laiku pradėję čia dar siųsti oficialinius gudų kalba skelbimus iš Gardino ir Bielostoko srities. Zavadzkio spaustuvę vokiečiai „subrokiję“ del to, sako, kad jinai buvusi štriopuota (už patriotinius lenkų leidinius). — Vakar buvo gana didelis gaisras, kokio jau keleri metai nebuvę. Degė Lukiškis. Apie 9 v. p. p. pradėjo degti Parnes'o lentpiūvė. Po valandos jau stovėjo ugnyje dvi didžiulės lentpiūvės (Parnes'o ir Morgensterno) ir apie 25—30 medžio namukų. Išdegė veik visa Lukiškio gatvė (išliko tik mečetė) ir dar viena gatvelė. Degė visą naktį. Ugnis buvo jau užgriebusi net kalėjimo kiemo dalį. Del tokio gaisro išsiplėtimo iš dalies kalti gaisrininkai. Visų pirma atvyko jie, tik pusvalandžiui praslinkus nuo gaisro pradžios ir padarė tą klaidą, kad iš pat pradžios ėmėsi ne apsaugoti nuo ugnies dar neužsidegusius trobesius, bet tik gesinti tai, kas degė. Be to, dabartinė miesto ugniagesių kamanda negali nė lygintis su senąja, buvusia prie rusų: ir žmonių maža, ir arkliai netikę, ir prietaisų trūksta (pav., nebuvo garo mašinos, kurią rusai traukdamies išsivežė). Daug padėjo vokiečių kareiviai ir aficieriai, kurie gynė lyg savo turtą. Liepsnoj žuvo du ugniagesių arkliu ir bosas. Būtų

buvusi dar didesnė katastrofa, tik, laimė, kad lentpiūvėse mažai tebuvo lentų ir kitokios medžiagos.

— Vakar nuvarė į stotį didelį rusų belaisvių būrį, anądien parvarytą iš pozicijų. Sako, 6000 kareivių ir 40 aficierių. Be galo nuskurdę atrodė. Nyku buvo ir žiūrėt.

— Šiandien lenkams tautinė šventė. „Konstytucja 3-go maja.“ Ir jie buvo ketinę šv. Jono bažnyčioj iškilmingai ją minėti. Ruošėsi ateiti bažnyčion visi lenkų mokyklų ir prieglaudų mokiniai-mokinės ir augintiniai. Bet vokiečiai nieko neleido: nei vaikų marširavimo, nei iškilmingų pamaldų. Vis delto prieš bažnyčią buvo susirinkę gana dikčiai žmonių, daugiausia visokių panelių, kurie norėjo įeiti bažnyčion. Bažnyčios tarnai neleido, sakydami pamaldų nebūsiant, bet iš anksto suagituota minia nenorėjo jais tikėti ir ėmė skirstytis tik, kai atėjo vaikyti vokiečių žandarai. Minia daugiausia kaltino kleboną kun. Elertą. „Kai rusai buvo, tai jis, girdi, jiems buvęs geras, o dabar vokiečiams dar geresnis, pats vokietis būdamas.“

— Aną šeštadienį išvažiavo iš Vilniaus Beckerrath'as, o vakar į jo užimamąjį butą (adv. Malinskio bute, Svolkeno n., Kazaniaus gv.) įsikėlė jo įpėdinis grafas York'as.

4. V. „Wilnaer Zeit.“ paskelbė šiandien įsakymą apie naująjį markės kursą. Rublis išeina 1,75 fen.

— Milicija šiandien gavo algą. Naujuoju kursu. Vokiečiai iš pradžios norėję išmokėti senuoju kursu, bet galop, Pohl'io įsakymu, nusileido. Paprastiesiems milicininkams išeina dabar pusei mėnesio (22 rub.) 38 mr. 50 fen., o lig šiol išeidavo 33 mr. Visai milicijai tai išneša kiek daugiau, kaip 3000 mr. viršaus, negu lig šiol. Del to naujojo kurso mieste jau kyla nesusipratimų tarp per kančių ir parduodančių. Pirkliai jau kelia kainas.

— Ir vėl kalba, kad rusai pralaužę vokiečių frontą kažkur paliai Švenčionis ir kad galį ateit ko gera į Vilnių.

5. V. Šiandien paskelbtas laikraščiuose paliepimas, kad mokiniai privalą rusų uniformų sagutes pakeisti nežibančiomis ir nemetalinėmis ir išsiardyti iš kepurių, apikaklių ir kitur visus apsiuvius.

8. V. Duona dar truputį atpinga. Svaras kaštuoja jau tik 14 fen. Gerai ir tai, kad nebrangsta.

9. V. Vokiečių įsakyta miesto įstaigų buhalterijoje vesti nuo šiol apskaitymas nebe rubliais, bet markėmis.

10. V. Žmonės pasakoja, kad vokiečiai kaž kur netoli Vilniaus kertą rugius laukuose. Ir taip tai aiškina: ruošiąsis, girdi, trauktis, tai ir norį padaryt, kad rusams vėl čia atėjus būtų badas.

11. V. Vokiečiai stengiasi pasipelnyti iš miesto, kur tik randa progos. Andai pardavė miesto valdybai šešis pusdvėsius arklius,

paskaitę po 1500 mr. už kiekvieną, nors patys buvo juos įkâinoję pirma tik po 6 ar 7 šimtus.

— Šiandien nuvarė 6000 kareivių belaisvių į Antakalnį plento daryti. Taip pat nugabeno mašinas akmenims skaldyti, kurios per vieną sekundą trupinančios į skeveldras didžiausius akmenis. Mašinos tyčia pargabentos iš Vokiečių.

— Vokiečių kareiviai dideli vis delto aistetai. Pavasariui aušiant, kad ėmė jie puoštis sau miestą! Kur tik prieš jų užimtąjį namą yra kokia aikštelė, ar kiemas — visur išdarė gražiausių klumbų, takelių, iš berželių gražių altanų, net miela žiūrėti. Vilniečiai, niekad nieko to nematę, žiūri tik ir stebis. Tebūnie mums tuo žvilgsniu vokiečiai sektini mokytojai!

12. V. Vakar miesto valdybos salėje buvo miesto gydytojų su milicijos atstovais posėdis. Dalyvavo ir miesto valdybos pora narių: Dobrovolskis, Zubavičius. Pirmininkavo Venclavskis. Buvo dar inž. Šenfeld'as. Gydytojų tarpe buvo ir A. Vileišis. Buvo kalbama apie gatvių ir kiemų švaros laikymą. Tarp kitko nutarta kalkių, kaipo dezinfekcijos priemonės, visai nebevartoti. Gydytojų nuomone, kalkės nieko nuo epidemijų negelbsti ir rusų policijos įsakymas kalkinti gatvės medicinos žvilgsniu neturėjęs jokios prasmės. Per posėdį gydyt. Boguševski's gavo raštą, pranešantį, kad 12. V. 12 val. atvažiuosiąs Vilniun vyriausias prie Hindenburgo armijų gydytojas prof. Bungė ir būsiąs bendras su juo gydytojų posėdis. Boguševskiui pavesta užtarti sanitarinius miesto reikalus.

13. V. Vokiečiai buvo nesenai sumanę išsivežti kažkur Vokietijon makulatūrai visą rusų paliktąjį Teismo Rūmų archyvą. Vos vos pasisekę Vilniaus advokatams atkalbėti vokiečius, kad taip nedarytų.

— Nuo 15. V. Abramavičius pašalinamas iš milicijos, nes vokiečių panaikinama komendanto padėjėjo vieta. Taip pat tai dienai visi komisarai turi pristatyti sąrašą tų milicininkų, kurie būtų pageidaujama pašalinti. Mat, už mėnesio, nuo birželio 15 d. milicija būsianti dar sumažinta.

16. V. Vakar milicija buvo gavusi įsakymą atidavinėti garbę vokiečių aficieriams. Bet šiandien tas įsakymas laikinai atmainytas, kaip aiškinama, del to, kad dar esąs nenustatytas saliutavimo būdas.

21. V. Šiandien (sekmadienis) 6 v. v. šv. Mikalojaus salėje atgaivinamojo „Ryto" draugijos susirinkimas. Narių mokesnis nustatytas 2 mr.

29. V. Duonos kortų biūruose pradėjo šiandien mainyti senąsias nuolatines kortas (Dauerkarte) į naujasias.

31. V. Šiandien duonos kortų biūruose iš ateinančių jų mainyti kažin kam pradėta klausinėti kiekvieno tautybės. Kaip matyt,

tai pačių miesto dūmos lenkų prasimanymas. Tuo būdu norima sudaryti, mat, antroji savoji statistika, nes ana, vokiečių įsakymu padaryta, lenkai ne labai patenkinti. Visi tų biurų tarnautojai surašinėtojai, mat, lenkai ir tai ne bet kokie, nes vis „proteguotieji", taigi savo uždavinį atliks, kaip reikiant, lenkų mokės padauginti. Ypač, kad mainyti kortų ateina paprastai moters; tos, žinoma, nors jų vyrai ir bus gryniausi lietuviai, neužrašys lietuviais nei jų, nei vaikų.

— Atstatė (vokiečiai) kanaliz. ir vandentraukių darbų vedėją inž. Šenfeld'ą. Jo vieton paskyrė: inž. St. Kairį kanalizacijai prižiūrėti ir inž. Litauer'į — vandentraukių darbams. Šenfeld'as — vienas didžiausių Vilniaus lenkybės šulų, todel lenkai labai del to nusiminę.

1. VI. Vokiečiai pareikalavo iš milicijos visų „algų lapų" patikrinimui. Vyriausias oberburgermeisterio buhalteris Rogovskis (poznanietis) tuojau ėmė kibti prie įvairių pozicijų ir keiktis nuo „polnische Wirtschaft". Lenkai baisiai juo piktinasi: girdi, tik atvažiavęs Vilniun, jisai pats stengęsis lenkiškai kalbėti, o dabar, pamatęs, „iš kur vėjas pučia", apsimetąs visai nė nemokąs lenkiškai.

2. VI. Ištiko gaisras Šėpų bute, Užupyje, kur buvo sukrautos išbėgusio Rusijon Rinkevičiaus knygos. Sudegė jų apie 2000 egz. svarumo į 5 pūd. už kelis šimtus rub.; būtent, „Vaivorykštės" knygų, pirmojo „Švyturio" almanacho („Naudingi skaitymai"); „Smuklės", Vaižganto pradėtosios spausdinti apysakos („Pragiedrulių") pirmieji 5 lankai.

— Šiandien suėmė Šenfeld'ą. Pirm to jis buvęs pašauktas pas bauratą Hecht'ą ir nuėjęs pas jį, pusę valandos pasivėlinęs; kada tas jam priminė apie pasivėlavimą, Š. kai ką šiurkščiai jam atsakęs, už ką buvęs išmestas lauk iš kambario.

— Milicijos pat pradžioje jos šulų lenkų buvo stengiamasi įvesti karinis lenkų saliutavimas — dviem pirštais. Kai kurie komisarai dar ir lig šiol taip saliutavę. Šiomis dienomis kaž kaip pastebėjęs tai polizeiratas Kühl'is na ir uždraudė.

3. VI. Vokiečiai suėmė Oginskienės prievaizdą Geištorą, kam rinkęs nuomos pinigus. Mat, vokiečiai reikalauja, kad nuomos pinigai iš tų namų, kurių savininkai yra išvažiavę, būtų mokami jiems.

— Šenfeldui įsakę išvažiuoti Varšuvon.

6. VI. Atsistatydino ugniagesių savanorių pirmininkas žinomas lenkų patriotas Jarocki's. Nepanorėjo pasiduoti Vokiečių įsakymui, kad ugniagesiai savanoriai vaikščiotų į karo mankštinimus bendrai su miesto ugniagesiais po jų brandmeisterio D. Siemaškos ka-

manda. J. grasąs dabar visų savanorių boikotu. Bet, žinoma, iš to nieko neišeis.

13. VI. Vilniaus moterų komitete įvyko šiandien šioks toks skandalas. Žadama buvo suruošti 24. VI. vaikų vakaras bendrai visoms tautoms. Lietuvių atstovės (p. Smetonienė ir p. Biržiškienė) pareikalavusios, kad lietuvių kalbai būtų pavesta vieta tuoj po vokiečių, pirmoje vietoj. Lenkės, žinoma, nesutiko. Dėliai to iširo ir visas tas vakaras.

14. VI. Ir vėl skandalas Lenkų Komitete. Del atsiųstųjų Lietuvos krašto gyventojams (ne vien lenkams) sušelpti iš Lausannos 75 000 rub., kuriuos lenkai nori pasisavinti tik savo reikalams. Posėdin buvo nuvykę su savo reikalavimais lietuvių atstovai: A. Smetona ir J. Kymantas nuo L. Draug. nukent. del karo š. ir M. Biržiška ir St. Kairys nuo Agronomų d-jos. Ir Kymantas smarkiai išsibarė su Venslavskiu.

15. VI. Abramavičius nuo šios dienos jau nebe milicijoj.

16. VI. Vokiečių aficierių saliutavimas milicijai privalomas. Be to, vokiečiai nori duoti milicijai savus antspaudus su parašu „Deutsche Polizeiverwaltung". Komisarai norėtų atsispirti ir vienam ir antram įsakymui, ypač antrajam. Lenkai teisininkai aiškina, kad valdininko parašas, tokiu antspaudu patvirtintas, reiškias, kad tasai valdininkas esąs jau vokiečių valdininkas, o kadangi mūsų krašto piliečiai, kad ir okupavus jį vokiečiams, juridinai vis dar nenustoja buvę Rusų valdiniai, tai ir jų įstojimas į priešingos valstybės tarnybą turįs būti laikomas valstybiniu nusikaltimu, baudžiamu ligi katargos. Taigi, kai grįšią rusai (vis dar tebelaukiama to rusų sugrįžimo!), sutikusiai priimti tuos antspaudus milicijai būsią striukai.

Kai del saliutavimo, iš anksto galima numanyt, kad jo neatmainys, nes jau kartą York'as griežtai atsisakęs, nors pats Pohl jį prašęs (pasak Venclavavičiaus) tą įsakymą panaikinti.

18. VI. Rytoj išvažiuoja Lausannon į prispaustųjų Rusijos tautų konferenciją iš Vilniaus: Smetona, Kairys ir Šaulys ir nuo gudų A. Luckevičius ir V. Lastauskas. Tasai dabar užsiima vėl senųjų paveikslų prekyba. Vakar būdamas pas jį, mačiau vėl keletą naujai jo įsigytų (pirkosi Vilniuje beveik už dyka), tarp kitko originalinį Ševčenkos vaizdelį iš Ukrainos, vieną kažkokio olando paveikslą, Balzako žmonos akvarėlę. L. moka vis ką nors įdomaus surasti. Gaila tik, pas jį ilgai neišbūva. Daugiausia perka vokiečiai. Mėgsta pas jį užeiti: jo nedidukas butas (prie gudų knygyno) — tikra paveikslų galerijėlė.

19. VI. Šiandien suėmė milicijos inspektorių Jelenskį. Pasirodo, jis slėpęsis savo tikrąją pavardę, kuri esanti Čyž.

— Vakar į apleist. namų globos komisijos centralinę atėjo įsakymas surašyti visus butus, kuriuose galėtų būti padėti pabėgėliai. Matyt, jų laukiama nuo pozicijų krašto.

20. VI. Milic. komisarai lenkai šiandien posėdy nutarė visi atsistatydinti, jei tik milicijai būsią primesti vokiečių policijos anspaudai. Aš teiravausi pas Liet. Komiteto veikėjus, kaip man pasielgti. Nutarėm, kad man nėra jokio reikalo atsistatydinti. Taip pat neatsistatydina ir Rozovskis (I nuov. pakomisaris žydas) ir pats komendantas Vencl.

22. VI. Komisarai pasirašė prašymą į York'ą, kad atmainytų įsakymą del antspaudų.

23. VI. Jelenskis Čyž'as atstatytas nuo inspektoriaus pareigų. Eiti jos laikinai pavesta man.

25. VI. Šiandien buvo Dievo Kūno procesija, lenkų paversta didžiausia tautine manifestacija. Kulminacinė ėjusiųjų vieta buvo didelė lenkų vėliava su tautinėmis emblėmomis, kurią nešė „archivarijatas" V. Girbert-Studnicki ir jo žmona, pasipuošiusi kontušu. Mokiniai dainavo „Bože, coś Polskę" ir „Z dymem požarów". Beeidami buvo sustoję ties Michalkevičiaus namais (vyskupų rūmai), kur bene ilgiausiai ir garsiausiai dainavo.

29. VI. Šią naktį vokiečiai suėmę į priverstinuosius darbus apie 2000 žmonių. Šiandien varė juos dideliais būriais, raitosios sargybos lydimus. Daugiausia, beveik išimtinai, jaunieji žydukai.

— Vokiečių policija ieško mieste žadėjusio, sako, šiandien įvykti slapto lenkų dvarininkų susirinkimo.

30. VI. Šiandien vokiečių policija daro revizijas visų miesto krautuvių.

— Milicijos komendantūrai vokiečiai grąžino liepos mėnesio „algų lapus", kad paverstų visas skaitmenis markėmis ir visas pozicijas, teberašomas lenkiškai, išrašytų vokiškai.

— Šiandien atidaroma publikai vokiečių iniciatyva sudaryta Lietuvos liaudies ir namų pramonės dirbinių paroda (Didžiojoje gatvėj, buv. rusų gener. štabo rūmuose). Yra skyriai: lietuvių, gudų, lenkų ir žydų. Paroda suruošta didelė ir įdomi.

1. VII. Šiandien (šeštadienis) šv. Mikalojaus salėje lietuvių gimnazistų vakarėlis. Vaidina „Dievo karvutę" ir „Užmigdytą aguoną", fantastines pasakėles vaikams.

— Nuo šios dienos vokiečių valdžia pradedanti mokėti algas Lydos apskr. liet. mokyklų mokytojams: „daraktarkoms" po 40 mr., mokytojams vyrams po 50—60 mr. mėnesiui. Lenkų mokyklų mokytojai, sako, nebūsią apmokami. Lydos apskrity lietuvių mokyklų buvo šią žiemą lig 24, vasaros metu tebeveikia 12.

3. VII. Netoli Varnų gatvės, einant į Neries pakrantę, šiandien vidudienį kažkokie plėšikai užpuolė benešantį algų pinigus

savo nuovados tarnautojams IV-sios nuov. (Šnipiškio) komisarą Čechavičių ir, atėmę iš jo portfelį su visais pinigais, pabėgo. Kadangi liudininkų tam nebuvo, vokiečiai, nepatikėję Čechavičiaus pareiškimu, 8 v. v. suėmė vargšą, įtardami užpuolimo simuliacija. Labai nesmagus del to įspūdis ir didelė sensacija.

4. VII. Sąryšyje su Čechavičiaus nelaime šiandien suėmė ir A. Stankevičių, III nuov. pakomisarį.

6. VII. Šiandien paleido Stank. Paskelbta, kad Čech. atstatomas nuo vietos.

7. VII. Šiandien atėjo man iš oberburgermeisterio Pohl'io paskyrimas milicijos inspektoriumi.

— Vokiečių policija suėmė šiandien lenkų jaunuolių būrį, besimankštinant jiems gimnastikos pas Nagrodzkį (ūkio įrankių sandėlio ir knygyno „Kultūra" savininkas).

8. VII. Vokiečiai sutiko, kad milicija nebesikištų daugiau į produktų konfiskavimus.

12. VII. Šiandien vokiečiai gaudė gatvėse žmones į darbus. Suėmė iš viso per 2000.

13. VII. Iš fronto ateina žinių, kad vis tebegresiąs rusų įsiveržimo pavojus jau tikrai atslūgstąs.

14. VII. Gauta žinių, kad vokiečiai norį ir taip nedideles miesto tarnautojų, ypač milicijos, algas dar apkarpyti.

15. VII. Šiandien vokiečių įsakymu sušauktas visų Vilniaus šelpimo draugijų atstovų susirinkimas. Vokiečiai reikalauja, kad tos draugijos pristatytų joms darbininkų, ir spiria išaiškinti, kur dingę tie visi bedarbiai, kurių šelpimo draugijų pristatytomis žiniomis buvę Vilniuje 20 000, o dabar vokiečiai, kuriems reikia darbininkų keliams taisyt ar girioms kirst, negalį nė dviejų tūkstančių surinkti. Dar būtinai reikią 500 žmonių, ir jei minėtosios draugijos jų nepristatysią, žmonės į darbus būsią imami, neatsižiūrint nė į inteligentus, kurių lig šiol neėmę. Ypač vokiečiai užsipuola del to žydus. Šelpimo draugijos pastatytos tikrai į keblų padėjimą.

— York'as atsakęs padavusiems į jį raštą komisarams, išrodinėdamas, kad tarnavimas vokiečių prižiūrimoje milicijoje nieku būdu negalįs būti laikomas privalomojo okupuotųjų kraštų gyventojams neutralumo laužymu.

16. VII. Gauta žinių, kad Smetona ir Kairys grįžtą 26. VII. Šaulys dar kiek užtruksiąs Berlyne.

— Vokiečiai pasisekė įtikinti, kad algų milic. tarnautojams nemažintų.

17. VII. Sugrįžo iš užsienio gudų atstovai Luckevičius ir Lastauskas.

18. VII. Šiandien atsistatydino tarnavusis Milic. Komendantūroje referentu nuo pat jos įsisteigimo Brenštein'as (telšiškis, žinomas liet. tautadailės rinkėjas ir archaiologijos mėgėjas); vakar atsistatydino teisininkas Juodzevič'ius. Tokiu būdu baigia eiti iš milicijos visi įžymesnieji lenkų veikėjai.

19. VII. Šiandien suėmė Ad. Zavadzkį ir V. Girbert'ą Studnickį. Buvo suėmę ir daktarą A. Vileišį, bet jį dar tą pačią dieną paleido.

— Šiandien įdėta po Vivulskio daromojo Trijų Kryžių paminklo pamatais jo įkūrimo aktas su parašais. Tuos parašus rankiojo po Vilniaus lenkus ir lietuvius mūsiškis „archaiologas" p. Šutinas. Buvo užėjęs ir pas mane, tad ir aš pasirašiau. Rugsėjo mėnesį žada būti iškilmingas to paminklo pašventinimas ir procesija į Trijų Kryžių kalną.

21. VII. Komisarai (ir pakomisariai), gavę anądien York'o atsakymą, darė šiandien bankų tarnautojų kliube prie Pilies gatvelės (kur jie, „Gospodą" uždarius, dabar paprastai renkasi) posėdį, kur nutarė atsistatydinti (NB. iš anksto jau žinoma, kad jų atsistatydinimas nebūsiąs priimtas); o jeigu, girdi, priversią tarnauti, tai bent nebūsią atsakomingi „prieš rusus" (tie rusai vis dar kai kam tebesivaidina). Neatsistatydina tik Rozovskis ir vienas lenkas pakomisaris.

23. VII. Vakar ir šiandien Mil. Komendantūron ėmė siųsti iš komisariatų atsistatydinimus. Iš daugelio nuovadų atsiuntė atsistatydinimus ir visi lenkai „reviravi" (buv. „okolodočnije") ir daugelis net paprastųjų sargybinių lenkų, ypač II, IV ir VI nuov. Matyt, gerai pavesta agitacija. Mažiau atsistatydinimų tik I nuov., kur veik pusė milicininkų žydų, taip pat labai mažai kas pareiškė noro atsistatydinti iš VIII ir IX nuov. milicininkų. Vienos gi nuovados (V) komisaras ant rytojaus atėjęs atsiėmė visus jo atsiųstuosius paprastųjų milicininkų atsistatydinimo pareiškimus.

24. VII. Tik šiandien paleido vargšą Čechavičių.

25. VII. Gautas ir paskelbtas oficialinis iš Polizei-Verwaltung'o atsakymas į pareikštuosius atsistatydinimus. Žinoma, jie nepriimti.

26. VII. Aš po truputį stengiuos įspraust milicijon nors kiek daugiau lietuvių. Taip antai komendantūros referentą gavo (Brenštein'o vieton) J. Paknys, kuris drauge dirba ir Komerc. Banke; J. Siemaška paskirtas VII nuov. pakomisariu; mokytoją M. Sabą, tarnavusį ligšiol paprastuoju sargybiniu, paskyriau I-sios nuov. „reviravu"; p-lę O. Viburytę — kanceliste į VII nuov. Šiais sunkiais laikais ir milicijos algelės vis delto šiokios tokios algos.

— Šiandien tikrai sugrįžo, kaip žadėję, Smetona ir Kairys.

27. VII. Del nepakenčiamų darbo sąlygų šiandien padavė pareiškimus apie savo atsistatydinimą oberburgermeisterio padėjėjui Jacobi'ui visi devyni apleistų namų miesto komisijos globėjai Bet nepriims nė jų atsistatydinimo.

— Paleido iš kalėjimo A. Zavadzkį ir Studnickį.

28. VII. Žmonių siuntimas į fotografavimo (naujiems vokiečių pasams) įstaigas jau, gali sakyt, baigiamas. Nenusitraukusių liko jau visai maža, na, ir visokie lūšiai bei nepaeinantys ligoniai, kuriuos turės surašyti milicija po namus.

30. VII (sekmad). Šiandien bažnyčiose pamaldos del karo dvejų metų sukaktuvių, greitesnės taikos išprašymo intencija. Šv. Kotrynos bažnyčioj ypatingos pamaldos rusams belaisviams katalikams.

— Katedroj, besakydamas pamokslą, staiga mirė apoplėksija garsiausias Vilniaus pamokslininkas ir žinomas religinis lenkų rašytojas prelatas J. Kurčevski, iš gudų kilęs. Tas nepaprastas atsitikimas padarė į katalikus gyventojus didžiausio įspūdžio. Kaip pamokslininkas, jis buvo plačiai mėgiamas ir gerbiamas. Ir, reikia pasakyt, nebuvo toks endekas, kaip daugelis jo togomis drapiruotųjų, kolėgų iš Vilniaus kapitulos.

31. VII. Šiandien labai iškilmingai palaidojo Kurčevskį. Grabą lydėjo į Rasas tūkstantinės minios.

1. VIII. Vakar vokiečiai pranešė daugeliui miesto dūmos narių, kad dėliai „jų darbo nereikalingumo" jie esą nuo šio mėn. 1. d. atstatomi. Tarp atstatytųjų pats Venclavskis, Zubovič ir keli kiti „tūzai".

2. VIII. VI-sios nuovados (Užupis ir senmiesčio dalis ligi Pilies g-vės) milicija šiandien priverstinai gaudė žmones į „arbeits-batalionus" žydų rajone. Tokiu būdu buvo suimta ir nuvaryta į Antakalnio kalėjimą, kur esąs „arbeits-batalionų" formavimo centras, 33 žmonės; tačiau, nors rinko ir žydų rajone, papuolė daugiausia krikščionys, žydai geriau moka išsisukt bei laiku pasislėpti. Tai pirmą kart milicijai teko tokis darbas dirbti. Lig šiol tai darė patys vokiečiai.

5. VIII. Vokiečių polic. inspektorius Petzold buvo pareikalavęs milicininkų tautybei statistikos. Vakar ji buvo jam įteikta. Pasirodė, sargybinių lietuvių sumažėję trimis, bet užtat padaugėję lietuvių aukštesnėse šaržose. Išviso betgi lietuvių labai maža, vos keliolika. Šiandien Petzold'as pareikalavo įduoti jam visus esamus komendantūroje dar nepriimtų milicijon kandidatų prašymus. Toliau pati vokiečių policijos valdyba, matyt, rinksiantis iš jų kandidatus.

6. VIII. Išsiunčiau Petzold'ui visus kandidatų milicijon prašymus, 317 išviso; iš jų 218 lenkų, 68 žydų, 26 lietuvių ir 5 gudų

(gudais, tiesa, rašosi dabar ir rusai, nes pasivadinusiųjų rusais vokiečiai, kaip žinoma, netvirtina jokion tarnybon). Įdomu, betvarkant visus tuos prašymus, radau 35 vienų žydų prašymus iš senesnio laiko, sudėtus skyrium į vieną teką — tai išanksto nuskirtieji nepriimti milicijon, nors jų tarpe buvo kaip tik patys inteligentiškesni, o ir visais kitais žvilgsniais daug tinkamesni už kitus kandidatai. Taip buvo saugojama „lenkiškoji" milicija nuo negeistino jos vadams elemento.

8. VIII. Šiandien paskelbtas įsakymas, kad milicijos tarnautojai neturį tiesos priklausyti jokioms draugijoms bei klubams (kiek patyriau, vokiečių turėta tuo omeny lenkiškasis bankų tarnautojų klubas) ir privalą iš jų išeiti, jei kas ligšiol priklausęs. Taip pat negalima esą nuovadose daryti jokių piniginių rinkliavų nei imti pinigai kuriems nors tikslams. Tas pastarasis įsakymas išleistas del vokiečių susekto aukų rinkimo (III-je nuovadoje) kaž-kokios lenkų draugijos „Šviatło" naudai.

10. VIII. Šiandien vokiečiai atstatę nuo vietų dar daugelį miesto dūmos narių.

— — — — — — — — — — — — — —

21. XI. Vokiečiai, matyt, netrukus vėl ims žmones į darbus, tik jau dabar labiau legaliu, mandagesniu būdu, tam tikrais šaukimais. Nesenai buvo davę Kuktos spaustuvei išspausdinti 3 tūkstančius tokių šaukimų. Dabar ir vėl davė 3000. Vadinas, manoma pašaukti į darbus dar kokie 6000 vyrų. Tai reiks, tur-būt, ir seniems eiti.

24. XI. Kunigų seminarijoj vakar, sako, vokiečiai padarę didelę kratą ir radę daug paslėpta vario, sidabro ir kitų daiktų.

— Šiandien atvažiavę, sako, kažkokie Suvalkų lenkų delegatai pasiūlyti lietuviams (per Liet. Komitetą) sutikti geruoju su Lenkija susijungti. Gi jei lietuviai jų pasiūlymą atmesią, jie su „gryna sąžine" kovosią jau patys vieni, ir lietuviai tenesigaili paskui vokiečių apžioti, nes jie „pirmieji taikos delną buvo ištiesę".

— Vargais negalais baigėme šiandien su A. Dirse spausdinti Kuktos spaustuvėje mano dideliu vargu (rugsėjo ir spalių mėn.) surašytą „Mūsų Kalendorių" 1917-siems m.

25. XI. Šiandien po miestą lankėsi kažkokie neutralinių valstybių atstovai. Vokiečiai vežiojo juos automobiliais ten, žinoma, kur tai jiems patiems buvo naudinga. Tikrojo žmonių vargo ir reikalų jie vis viena nepatyrė, nė pastebėt negalėjo.

26. XI. Vaidinome šv. Mikalojaus draugijos naudai bažnyčios salėje „Audrą giedroje". Vakaras davė gryno pelno 80 mr.

27. XI. Ant. Luckevičius buvo šiandien pas vyskupijos valdytoją kun. Michalkevičių prašyti kunigo gudo į gudų mokytojų kursus. Mich. iš pradžios griežtai pasakęs niekumet neleisiąs

gudų kalba dėstyti tikybos dalykų ir ėmęs šūkauti, kad jokių čia gudų, girdi, nėsą. Kada prikišęs dar, kad „jus (gudus) vokiečiai favorizuoja“, ir Luck. ėmęs aštriai kalbėti. Tik tada Mich. pasidaręs švelnesnis ir leidęs gudams patiems išsirinkti sau bet kokį tinkamą kunigą, tik ne gudą.

29. XI. Vokiečių polic. valdyba ir milicijos centralė persikėlė šiandien iš oberburgermeisterio rūmų (prie Domininkonų gv., kur buvo rusų mergaičių institutas) pirmojo aukšto į gretimą namą (Dominink. ir Vokiečių gv. kertėj), kur pirmiau buvo „Europos“ viešbutis. Partere milic. sargyba ir laikinasis areštas, o buv. restorano salėje — adresų biūras; pirmajam aukšte vokiečių kriminalinė policija ir Sitten-polizei; antrajam vokiečių polic. valdyba ir aukščiausiai — trečiajam aukšte — milicijos komendantūra. Aš gavau atskirą kambarėlį N. 50.

Vokiečių policijoje eina reformos. Karo policija, kaip savaiminė įstaiga, naikinama. Ji žymiai sumažinta, priklausysianti taip pat civilės vokiečių policijos valdybai ir vyresn. polizeiratas Friedel jau paskirtas būti drauge karo polizeimeisteriu. Sąryšyj su tuo, žmonių sulaikymas po 10 val. vakaro priklausysiąs dabar milicijai. Sako, kad miestas gausiąs savivaldybą. Na jau?!

30. XI. Begalo vargina vokiečiai su savo cenzūra. Kiekviena knygelė reikia siuntinėti du kart į vyriausiąją Presse-Stelle Obost būstinę Kaunan. Tai baisiai trukdo. Ypač dabar, kada skubotai leidžiami kalendoriai. Žinoma, antron cenzūron siunčiame jau išspausdinę, bet kol sugrįš — negalima pardavinėti.

1. XII. Vokiečiai pareikalavo sąrašo milicininkų, kurie 1914 m. rugpiūčio mėn. 1 d. dar nebuvo baigę 45 metų.

— Pakomisariams išsiuntinėti šiandien vokiečių polic. pranešimai, kad jie nuo 1917 m. sausio mėn. 1 d., del pakomisario vietos panaikinimo, pašalinami iš milicijos.

— Ištikrųjų, milicija tai tik dabar tedaranti, kad pildanti vokiečių įstaigų laiškanešio pareigas. Tik per vieną praėjusį lapkričio mėnesį Mil. Komendantūra išsiuntinėjusi į nuovadas vienų tik vokiškų avizacijų lig 9000 N N.

2. XII. Tai tau! Šiandien vakare vokiečiai suėmė Smetoną. Betgi neišdrįso siųsti į kalėjimą. Tik laiko „Bristolio“ viešbutyje.

— Lenkai skleidžia gandą, kad Vilniaus ir Gardino gubernijos netrukus būsiančios išimtos iš Ober-Osto ribų ir valdžios ir priskirtos prie Lenkijos (sic!).

— Vokiečiai pareikalavo išsiųsti jiems adresus visų milicininkų, kurie yra karo amžiaus.

3. XII. Pasklido gandas, kad ligi šio mėnesio 14 dienos visus vyrus paimsią į darbus.

— Vokiečiai labai nerimsta del social-demokratų proklamacijų, kurių pastaromis dienomis pradėję rasti gatvėse. Vakar vakarą radę ir vėl kai kur išlipdytų ir išmėtytų lenkų ir lietuvių kalbom. Vokiečių policijai tai tikrai vinis į kaktą. Kaipgi! Ligšiol buvo taip tylu, nė pelė nesucypdavo, o dabar — proklamacijos!

4. XII. Šiandien paleido Smetoną iš jo arešto „Bristolinje".

8. XII. Anądien Susemil'is buvo mane užkalbinęs Ober-Osto vis dar neleidžiamo lietuvių laikraščio reikalu. Jo žiniomis, girdi, jei laikraščio leidimo paprašytų dabar lietuvių katalikų grupė, tai Ober-Ostas leistų; žinoma, tam tikromis sąlygomis. Gal aš, girdi, del to ir pakalbėčiau su mūsų katalikų veikėjais. Šiandien vakare buvau užėjęs į Liet. Komiteto Vilniaus skyrių, kur tuo laiku buvo Kr. Dem. Centro valdybos posėdis (čia dabar nuolatinė mūsų Kr. Demokratų posėdžių vieta). Tad atpasakojau jiems mano pasikalbėjimą su Susemil'iu. Žinoma, jo pasiūlymas vienu balsu atmestas, kadangi laikraščio klausimu visų liet. srovių sutarta laikytis vienos taktikos. Lietuvių laikraščio leidimas tegalimas būsiąs tada, kada Ober-Ostas atsiimsiąs savo drakoniškas sąlygas, del kurių net tartis nėsą galima. Kai kurių mūsų vyrų nuomone, patiems vokiečiams jau esą drovu, kad del jų letenos visa tauta tiek laiko neturinti nė vieno savo laikraščio. Juk iš to visiems aišku, kad vokiečiai, kurie viešai sakosi norį rusų vergiamąsias tautas paliuosuoti, patys laiko užčiaupę mums burną. Neturime jau tiek laiko laikraščio, pakęsim ir dar kiek, bet užtat kai gausime, gausime tokį, kokio norime. Nes Ober-Osto ponai galų gale turėsią nusileisti. Jie patys tai jaučią ir, be abejo, Ober-Osto inspiruotas Susemil'io pasiūlymas esąs jau mėginimas surasti nors kokią išeitį iš tos padėties, kuri Ober-Ostui darosi vis keblesnė, negu mums.

— Milicija dar mažinama. Užuot dabartinio milicininkų skaičiaus: 350-ties žmonių bus išviso tik 29. Šiandien paruošiau taip sumažintosios milicijos schemą.

10. XII. Butkeraitis (Prūsų lietuvis) iš Schul-Inspekcijos, mano patariamas, buvo šiandien užėjęs pas Gyl'į, kad nurodytų lietuvių mokytojų į Širvintų kreizą. Inspekcija norinti ten įsteigti bent 30-tis lietuvių mokyklų, taigi reikią nemažai kandidatų mokytojais. Gylys patarė jam tuo reikalu kreiptis geriausiai Mariampolėn, pas vietos kunigus.

— Kalbėjomės šiandien su Kirša apie poeziją. Jis dabar susipažįsta su vokiečių poezija. Ir sužavėtas Heine. Verčiąs jį lietuvių kalbon. Jo nuomonė, kaip ir mano: šalin verkšlenimai ir bejėgės raudos iš lietuvių poezijos; mūsų poezija turi būti kaip kardo plienas, kaip kovų ugnis!

— Ir vėl daromas gyventojų sąrašas sulig tautybe. Tautybės nužymėjimo dėsnis — vartojamoji namie kalba. Sąrašas bus daromas duonos kortų biūruose, į kur vokiečiai, siūlą atsiųsti savo kontroliuotojus kiekvienai tautinei grupei. Šiandien 4 v. p. p. Liet. Komiteto bute buvo tuo reikalu susirinkimas. Smetonai išdėsčius visą dalyką ir to rezultate pasiūlus nuo dalyvavimo tokiame sąraše atsisakyti, visų balsais prieš du (Domaševičių ir Žmuidzinavičių) nutarta savo kontroliuotojų į biūrus nesiųsti ir tuo būdu ignoruoti sąrašą, kuris, tokį dėsnį į jo pamatą padėjus, aišku, bus mums kuonepalankiausias, neteisingas. Domaš. ginčų bėgyje buvo pakėlęs visai kitą platų klausimą apie Lietuvos ribų gynimą nuo rusų ir vokiečių. Iš to kuone išėjo didelis skandalas.

13. XII. Gudai nutarė sąrašo kontrolėje dalyvauti. Šiandien tuo reikalu buvo gudų klube susirinkimas. Buvo pakviesti kai kas ir iš lietuvių. Kadangi jie turi labai mažai inteligentų, tai kai kas iš mūsiškių pasižadėjo jiems padėti, k. a. Kymantienė, mano žmona, Jakučionis ir J. Pajaujis.

14. XII. Šiandien prasidėjo duonos kortų biūruose naujas gyventojų surašymas su tautybės žymėjimu. Mes jį boikotuojam.

— Atėjo iš cenzūros trečią kart jau Kaunan nusiųstas mano „Aušros Vartų Kalendorius". Reikėjo siųsti trečią kartą todel, kad cenzūros įstaiga, antrajam peržiūrėjimui nusiųstą kalendorių grąžindama, buvo prirašiusi, kad jis esąs „cenzūros uždraustas". Susemil'io pagalba paaiškėjo, kad tasai uždraudimas buvęs įvykęs del to, kad buvome pridėję „naujų straipsnių", t. y., perkėlėme porą jau cenzuruotų straipsnelių iš kito „Mūsų Kalendoriaus", prie kurio buvome juos pridėję, taip sakyt, „zopostan", kad būtų kuo išpildyti kalendorio skiltys, jei pasirodytų šis tas išmesta (del vieno kito dalyko, mat, abejojome). Bet ir dabar atėjo su leidimu tik „spausdinti" bet ne „platinti". Taigi reikia siųsti dar ketvirtą kartą. Tai kokie vargai dabar su ta cenzūra!

15. XII. Prasidėjo tikrinimas, kas tinkamas darbui, kas ne. Išviso reikės patikrinti nuo 45 000 ligi 120 000 pasų.

— Duonos biūruose, užrašinėjant tautybę, buvo jau keletas incidentų, tarp kitko su D. Malinausku ir d-ru A. Vileišiu. Mal. paduodąs dėliai to skundą Stathauptmanui.

— Lastauskas, kuris buvo gudų D-jos nukent. del karo š. valdybos sekretorius, įteikė valdybai pareiškimą išeinąs iš valdybos dėliai „negalėjimo išskirstyti pirmininko ir sekretoriaus pareigas". Negalįs sugyventi su Ant. Luckevičium, kuris yra pirmininkas. Keli jų tėra, ir tie nesutelpa vienoj vietoj.

16. XII. Buvau šiandien pas Rucevičių, kuris tarnauja brandmeisterio ūkio vedėju. Pasakojo, kad Siemaška (brandmeisteris)

norįs organizuoti lietuvių-gudų legionus ir jau net padavęs vokiečiams tam tikrą prašymą. Na, iš tų pelų tai tik jau nebus grūdų!

— Vokiečiai buvo pradėję leisti partijomis važiuoti Amerikon. Viena partija jau buvo išvažiavusi, žinoma, išimtinai žydai. Bet, sako, vos tik išsprukę už vokiečių sienos — jie, užuot Amerikon, pasileidę per Skandinavus į Rusiją. Tokį fokusą suorganizuoja Abolnik'as, „Grand-Hotel'io" savininkas. Tai dabar delto vokiečiai vėl nebeleidžią daugiau nieko Amerikon.

17. XII. Gudų klube buvo pasiųstųjų nuo gudų komiteto surašymo kontroliuotojų susirinkimas. Pirmiausia J. Luckevičius papasakojo, kad gudai buvę pasiūlę Liet. Komitetui išvien pasitarti bendrajai lietuvių ir gudų taktikai per surašymą nustatyti. Bet iš lietuvių gavę atsakymą, kad šie jau esą nutarę: nedalyvauti surašymo darbuose ir jau išsiuntę tam tikrą protestą vokiečiams. Gudai tad jau negalėję prisidėti prie lietuvių protesto ir galų gale nutarė surašyme dalyvauti tam, kad galėtų konstatuoti lenkų agitacijos žygius. Ir, kaip iš kontroliuotojų kalbų pasirodė, lenkų išsišokimų konstatuota visur nemaža. Visi tokie pastebėtieji faktai surašyta ir visa tai bus įteikta vokiečių valdžiai. Be to, nutarta, kad nuo antradienio ir gudai atšaukia savo kontroliuotojus iš biūrų protesto ženklan prieš neteisėtus lenkų surašinėtojų pasielgimus. Rytoj gi vakarą šaukiamas vėl susirinkimas pasirašyti po tam tikru protestu. Posėdyje dalyvavo ir p. Kymantienė, atsiųsta nuo Liet. K-to patirti, ką nutarsią gudai.

Vyskupas Valančius ir 1863 metai.

(A. Aleknos, Kaune.)

II.

1863 metai.

Sausio mėnesyje 1863 m. Varšuvos revoliucinis komitetas pradėjo ginkluotą sukilimą prieš Rusiją. Pradžioje jame tedalyvavo tiktai miesto gyventojai, bet netrukus sukilimas sustiprėjo, kada prie jo prisidėjo ir dvarininkai, gavę iš užsienio komiteto užtikrinimą, kad sukilimą palaikysią kitos valstybės, daugiausiai Francija. Sulenkėjusi Lietuvos bajorija, pripratusi visame sekti paskui Lenkiją, irgi prisidėjo prie sukilimo, nors nuveikti Rusiją patiems nebuvo nė mažiausios vilties. 1861 metais, prasidėjus manifestacijoms, į Kauno guberniją buvo įsakyta pasiųsti Nevos pulką ir vieną artilerijos batarėją ir nuginkluoti visus gyventojus. Vi-

sokie susirinkimai ir manifestacijos buvo uždraustos, uždėtos rekvizicijos kariuomenei ant miestų ir dvarų, kurie pritars sumišimams.[1]) Sukilėliai gi neturėjo nei ginklų, nei reikalingų sukilimui palaikyti pinigų.

Vilniaus general-gubernatorius Nazimovas, kurs reprezentavo aukščiausiąją Rusijos vyresnybę Lietuvoje, buvo šalininkas ramios politikos ir pradžioje nevartojo smarkių priemonių sukilimui malšinti. Vasario mėnesyje jisai pakvietė vyskupą Valančių atvykti į Vilnių, rašydamas jam[2]): „dėliai dalykų ypatingo svarbumo man būtinai reikia pasitarti su Tamsta apie padėtį, kurioje randasi dabar man pavestas kraštas, o silpna mano sveikata, suvarginta nuolatiniais nemalonumais, neleidžia man išvažiuoti iš Vilniaus, todel aš ir pasiryžau kreiptis į Tamstą nuolankiausiu prašymu, jei tiktai Tamstai nebus sunku, atvažiuoti keletai dienų į Vilnių."

Atvykus į Vilnių, Nazimovas tarp kitų dalykų prašė Valančiaus išleisti į vyskupystę aplinkraštį, draudžiantį nuo sukilimo. Valančius dalinai teišpildė general-gubernatoriaus prašymą, taip išsikalbinėdamas[3]): „dideliam mano gailesčiui ir nuliūdimui, negalėdamas del sunkių aplinkybių, kuriose dabar šis kraštas randasi, pilnai patenkinti Tamstos noro, aš pripažinau naudingu daiktu, palikęs šalyje politikos dalykus, išleisti žmonėms ganytojišką aplinkraštį grynai religinio turinio, kviečiantį juos prie maldos ir atgailos prieš Aukščiausiąjį, kad, sustabdęs visokius sumaiščius, elgtųsi su mumis, kaip jo valia nori". Rusišką to aplinkraščio vertimą Valančius nusiuntė general-gubernatoriui. Žemiau paduodamame aplinkraštyje Valančius, vengdamas visai politikos, kalba vien tik apie atgailą ir maldą.

„Kasdiena girdžem ir rasztuos skajtom, jogej musu kraszte nepakajus ir sumiszimas užstoja. Mat visagalis Diewas nesenej atitraukes nu bjauria paproczia pijokistes nor da per wajna labjau mus apczistiti ir doruma musu datirti. Kajp geras tewas isz nepaimtos sawa mejles del musu wisokejs spasabajs trauk mus wisad pri sawies, o szendiena nauju budu mus aplanka ir žiur tik isz dangaus ar mes taj ta jo aplankima pajusme ir kajpo geri wajkaj szirdis ir duszes musu pri jo pakelsme. Deltogi Tiewas ir Piemuo jusu, žinodamas jogej wiskas dedas szioje pasaulej isz mandriausia praamžiaus... suriedima rupindamasis užwis labjaus apej dusziu jusu iszganima, paskajcziau rejkalingu dajktu atsiliepti szendien pri jusu meiles mana aweles, idant tame naujame aplan-

[1]) General-gubernatoriaus pranešimas gubernatoriui 11. VIII. 1861 N 608. Kauno gub. archyvas.

[2]) 17. II. 1863.

[3]) 20. IV. 1863 N 707.

kime Wieszpates szirdžiu sawa neužkietintumet, idant wisi galaus wiena pakutos aszaroms duszes sawa nu grieku ir blogu papratimu nuploven, karsztaj jo melstumet, kad tus nepakajus ir sumiszima teiktus ant pelna iszganinga del dusziu musu apwersti, kad Bažniczia s. ir wiera musu nejokia papejkima ir iszkados isz to sumajszczia ne datirtu: kad wale Tiewa dangiszkoja kajp wisam swieti tajp ir musu kraszte iszsipilditu kad praleimuj krauja kugrejcziausiaj gala padietu ir kad zgada, mejle ir pakaju mums suteiktu: wienu žodžiu prasziket, kad apsiejtu su mumis tejp kaj jo szwentaj walej patink ir dabojas. Deltogi kajp priepuoluose ir atsitikimuose Bažniczia traukdama žmones prie Diewa užded maldas ir gerus darbus, tajpat... ir Piemuo jusu tame aplankime musu prisakau jums wardu Bažniczios motinos musu idant wisi nu szios dienos ar taj Ponaj didi ir maži, kunigaj ar sziajp jau žmones seredas pasnikautumet ar septinerius poterius prie Szwencziausios kasdien kalbietumiet pakol tik nepasibengs nepakajus tarp musu."

Šitas Valančiaus aplinkraščio lietuviškas tekstas pažymėtas data 23 balandžio, rusiškas gi tekstas, įteiktas general-gubernatoriui, turi datą 29 kovo. Kada Valančius garsino šitą aplinkraštį, sukilimo klausimą buvo jau nulėmęs ginklas. Lietuvoje sukilime daugiausiai dalyvavo Kauno gubernija, joje gi pirmą vietą užėmė Panevėžio pavietas. Čionai sudarė didesnę ginkluotų sukilėlių partiją atvykusis iš Petrapilio generalio štabo aficierius Žigmantas Sierakauskas. Netoli Biržų jo partija buvo sumušta ir išblaškyta Rusijos kariuomenės. Patsai Sierakauskas sužeistas pateko į nelaisvę. Tuo, galima sakyti, ginkluotas sukilimas Lietuvoje tapo numalšintas. Maži sukilėlių būreliai dar slapstėsi po miškus, kun. Mackevičius išsilaikė net iki gruodžio mėnesio, bet tų mažų būrelių išgaudymas, nebetekus žymiųjų vadovų, buvo tiktai laiko klausimas. Sukilimui galutinai nubausti Vilniaus general-gubernatoriu vieton atšaukto Nazimovo gegužės mėn. buvo paskirtas Mykolas Muravjovas. Prasidėjo tardymai ir smarkios represijos prieš visus, kurie tiktai kokiuo nors būdu buvo prisidėję prie sukilimo.

Kada Žemaičių vyskupystė pilna tebebuvo sukilėlių būrių, Valančius, gyvendamas mažame Varnių miestelyje, kur pradžioje visai nebuvo rusų kariuomenės, turėjo susidurti su sukilėliais. Pirmą kartą (11. V.) sukilėliai atvyko į Varnius iš Kražių. Tas būrys privertė konsistorijos valdininkus išduoti 350 rublių ir pareikalavo iš jų parašų, kad daugiau nebetarnaus Rusijos vyriausybei. Konsistorijoje nuėmė nuo sienos ir suplėšė ciesoriaus portretą. Atėję į vyskupo namus, liepė pataisyti pusrytį ir pavalgę išėjo. Atėję antrą kartą (2 VI.) taip pat per prievartą paėmė iš konsi-

storijos 2000 rublių[1]). Trys sukilėliai buvo užjoję į vyskupo kiemą, bet į vidų nėjo. Išplakė malūninką vokietį Berentą už tai, kad peikė sukilimą, sakydamas, nieko iš to nebūsią. Pakorė už miestelio šimtininką, apskųstą kaipo sukilimo priešininką. Kun. Vl. Dembskis pasakė parapijinėje bažnyčioje pamokslą, kurstydamas prisidėti prie sukilimo.

Sukilėliai, sužinoję, kad kapitula gavo iš vyriausybės pinigų namams taisyti, trečią kartą įpuolė į miestelį (14. VI.), norėdami tuos pinigus atimti. Varniuose tebuvo nedidelis rusų kareivių būrelis. Vieni buvo išėję maudytis į ežerą, kiti į pirtį. Pavakaryje 40 sukilėlių, beveik visi raiti, įpuolė Telšių keliu ir pradėjo šaudytis. Rusų krito 20, sukilėlių keli. Jie būtų nuveikę išsisklaidžiusius rusus, kad ne dragūnai, kurie netikėtai atvyko Kaltinėnų keliu. Jie padėjo saviesiems ir išgainiojo sukilėlius. Uždegė miestelį, kurs degė per visą naktį. Seminarija su savo rektorium Juozapu Dovydaičiu praleidė baisią naktį, kulipkoms švilpiant pro langus. Pamatęs gaisrą, rektorius išėjo į kiemą pasižiūrėti ir sutiko vyskupą Valančių, lydimą Rusijos kariuomenės oficieriaus. Rektorius paprašė oficieriaus, kad tuojau būtų padaryta seminarijoje revizija, kad aišku būtų, jog seminarijos rūmuose visai nebuvo sukilėlių. Kariuomenė, iškrėtusi seminariją, niekur jų nerado. Kareiviai buvo labai įnirtę ir baisiai elgėsi. Ant rytojaus, 15 birželio, klierikai buvo paleisti namo. 20 birželio atėjusi gyventi Varniuose kariuomenė užėmė seminariją. Oficeriai ieškojo priekabių prie kunigų. Tai matydamas, ir rektorius išvažiavo į savo tėviškę, Šiaulėnų parapijon[2]).

Po tų visų atsitikimų, vyskupas kaikuriam laikui išvažiavo į Šiaulius, kame gyvendamas, gerai susipažino ir įgijo prielankumą Šiaulių ir Telšių apskričių kariškojo viršininko barono Maidelio. Šiauliuose buvo areštuotas vyskupo sekretorius kunigas Justinas Dovydavičius, bet Valančiui pavyko jį paliuosuoti. Išbuvęs Šiauliuose dvi savaiti, sugrįžo į Varnius.

Tuo laiku Valančius važinėjo į Vilnių pasimatyti su nauju general-gubernatorium Muravjovu. Nuo to pasimatymo daug prigulėjo ir paties vyskupo likimas. Valančius mokėjo išsiteisinti, buvo net Muravjovo maloningai priimtas, atsitikimas labai retas. Bet sugrįžus į Varnius, vis delto vyskupo padėtis buvo labai sunki: vyskupui kartą išvažiuojant pasivažinėti, kareivis nepra-

[1]) Tokias paimtų pinigų sumas paduoda vyskupo oficialiai atsakymai valdžiai, rašyti 1863 ir 1864 m. Savo atsiminimuose, vėliau rašytuose, Valančius paduoda bent kiek mažesnes, 320 ir 1200. Pirmieji skaitmenys tikresni.

[2]) Vyskupo Valančiaus pranešimai valdžiai ir jo užrašai.

leidė jo, sakydamas: mužiką ir žydą praleisiąs, o vyskupo nepraleisiąs[1]).

Tam tikrai komisijai darant tardymą sukilimo kaltininkų, į jį buvo įtrauktas ir Valančius, kaipo keletą kartų turėjusis reikalo su sukilėliais. Ant jo krito įtarimas, kad jis pritarė sukilimui, jį palaikė. Kaltinimai, daromi Valančiui, surinkti rašte, paskelbtame praėjusiame „Mūsų Senovės" numeryje. Aš jų čia nekartosiu, paduosiu tiktai Valančiaus pasiteisinimus. Tuojau po sukilėlių apsilankymo Varniuose konsistorijos valdininkai pranešė vyskupui raportais[2]), kad insurgentai atėmė 2000 rublių ir grasinimais išreikalavo parašus, jog per 24 valandas atsistatydins. Valančius tuos raportus pasiuntė į Peterburgą pusiau valdiniai įstaigai Kolegijai, pridėdamas, kad nežinodamas, kaip šiame dalyke pasielgti, prašąs įsakymų[3]). Atsargumas pasirodė labai laiku padarytas, delto kad vyskupas gavo tuojau paklausimą iš Telšių apskričio žandarmų viršininko. Į tuos paklausimus atsakė, kad atvykusis su sukilėliais kun. Gargas 11. V. pareiškęs savo pasiryžimą išeiti į sukilėlių kariuomenę. Valančius išbaręs ir išvaręs jį[4]). Del kunigo Savicko atsakė: „Kun. Savickas tikrai buvo pas mane atvykęs ir sakėsi ketinąs išeiti pas sukilėlius. Pasikalbėjime su juo aš tikrai išsitariau, jog Bažnyčios įstatai leidžia kunigams būti mūšiuose, kad teiktų dvasišką pagalbą mirštantiems, bet griežčiausiai draudžiama vartoti ginklą. Sakiau net apie tai, kad Lenkijoje, kaip matyti iš laikraščių, vyriausybė nedraudė beginkliams kunigams būti kariuomenėj dvasiškai pagalbai teikti. Nežinodamas del to vyriausybės įsakymų Vakarų gubernijose, aš atvirai pasakiau Savickui, kad jis grįžtu namo ir eitų savo priedermes Akmenėje, taigi netiktai nedaviau leidimo išeiti į sukilėlių kariuomenę, bet priešingai, uždraudžiau[5])". Bent kiek vėliau tardytojui kapitonui Koltovskiui davė tokį atsakymą[6]): 1. už neišsiuntimą savo laiku mėnesinių žinių apie ėjimą korespondencijos ir pinigų turėtų atsakyti konsistorijos sekretorius. Bet šiais neramiais laikais visose valdymo šakose buvo sugaišimo, todel ir vyskupas šiame dalyke negalįs nurodyti kaltininko; 2. Konsistorijos pinigai nebuvę išsiųsti į iždinę, bet laikomi konsistorijoje, nes buvęs tam vidaus reikalų ministerio leidimas (29. VIII. 1849 No. 2129). Naujo įsakymo siųsti į iždinę nebuvę. Todel ir čia nerandąs kaltininko, kad po pirmojo apiplėšimo pinigai nebuvo

[1]) Valančiaus skunda Varnių viršininkui Tryznai.
[2]) 2. VI. 63. N 2061 ir 3 VI. 63. N 2062.
[3]) 3. VI. 63. N 904.
[4]) 6. VI. 63. N 913.
[5]) 26. VI. 1863. N 992.
[6]) 15. X. 63. N 1494.

siunčiami į iždinę, tuo labiau, kad siųsti pinigus be sargybos buvę pavojinga. Netrukus atvykusi į Varnius stovėti kariuomenė, todel pavojus buvo praėjęs.

Pagalios, į pačios tardymo komisijos klausimus Valančius davė tokį paaiškinimą[1]): pasiteisinęs del pasikalbėjimo su kunigu Gargu, nurodęs, kad nieko negalėjęs padaryti sutrukdyti kun. Dembskio pamokslui, toliau apie susisiekimą su sukilėliais rašė: „Pirmą kartą 11 V. (1863), aš dar tebemiegojau, kuomet liekajus davė man žinią, jog atėję sukilėliai. Aš nenorėjau išeiti prie jų, bet liekajus antrą kartą man pranešė, jog sukilėliai rengiasi patys įeiti į mano gulimąjį kambarį. Tuomet aš, apsivilkęs nakties rūbu, atidariau duris ir tariau: ko jūs, vaikai, neduodate mums ramumo ir nelaimes nešiojate? Kažikas iš jų smarkiai atsiliepė, kas mane pradžioje... (neaiški vieta), bet pamatęs tarp jų konsistorijos valdininką Mantvilą, supratau, jog išreikštas nepasitenkinimas atkreiptas prieš tą valdininką, todel ir ėmiau aiškinti jiems, kad jie bereikalingai vedžiojasi tą žmogų, kad jisai niekuo nekaltas, ir prašiau paliuosuoti jį. Paskui vienas iš jų įtikinančiu tonu tarė: mes nuvargę ir alkani, leisk Tamsta mums pavalgyti. Aš, bijodamas ilgiau erzinti, pasakiau: tai valgykite ir uždariau duris. Sukilėliai jau paskui patys šeimininkavo, rengdamies pusryti, ir pavalgę išėjo iš namų. Kiek jų buvo, tikrai negaliu pasakyti, manau, kad apie 10 žmonių.

Antrą kartą 2. VI. aš vaikščiojau sodne. Netikėtai aliejoje pasirodė jaunas žmogus, kuriame iš raudonos skrybėlės ir ginklų aš pažinau sukilėlį. Aš tariau: ko jūs čia trankotės, atnešate visiems nelaimę ir prieš save sukeliate vyriausybės rūstybę. Sukilėlis, matydamas, kad aš griežtai vengiu jo, nenoriu su juo kalbėti, kažiką pasakė ir nuėjo. Kaip pirmą kartą, taip ir antrą buvusiųjų pas mane sukilėlių nepažinau".

Apie tą antrą apsilankymą vyskupas už pusės valandos pranešė Telšių kariškajam viršininkui.

Toliau vyskupas teisinasi prieš sukilėlius nieko negalėjęs daryti. Nuolat gaudavęs žinių, kad sukilėliai ketiną atimti jam gyvybę už nedalyvavimą maište ir priešstaravimą jam.

„Iš įteiktų man paklausimų matyti, jog įtariama mane, ar ne su mano žinia atiduota sukilėliams pinigai iš konsistorijos. Į tai aš su gailesčiu atsakau, jog toks įtarimas mane užgauna. Mano ganytojavimas per 15 metų užtektinai liudija apie mano atsidavimą sostui. Ar gi būtų galėjęs mano pritarimas palikti paslaptyje. Apie jį būtų buvę pasakyta konsistorijos valdininkams, kuriems nebūtų grumoję ir ne būtų per prievartą

[1]) 17. X. 64, N 1609.

ėmę. Bet kadangi sukilėliai su manimi nesimatė, ir aš su tuo, kurį sutikau sodne, nė nekalbėjau, tai jie bevelijo paimti per prievartą. Pagalios, malonu man pridurti, kad prie mano pasimatymo su Vyriausiuoju krašto Viršininku, po mano paaiškinimo, jisai prie daugelio rimtų ypatų du kartu teikėsi išreikšti man dovanojimą visų atsitikimų, buvusių šiais liūdnais laikais, galinčių užtraukti ant manęs atsakomybę". Šiuo paskutiniu argumentu Valančius geriausiai apsisaugojo nuo nemalonių pasekmių, kurios rimtai gresė kiekvienam, turėjusiam kokių nors santykių su sukilėliais. Tardymas 1864 m. visiškai nepasibaigė.

Apie tuos sukilėlių gąsdinimus vyskupas 1865 metais vėl buvo klausinėjamas tardymo komisijos ir davė tokį atsakymą: „Neatmenu, kokiu laiku aš tikrai esu gavęs paštu laišką, kuriame buvo visokių koliojimų ir gąsdinimų dėliai mano neprisidėjimo prie maišto. Tarp kitų dalykų buvo nupiešta kilpa ir kartuvės, po kuriomis buvo parašas, jog manęs laukiąs Masalskio ir Kosakauskio likimas. Tą laišką aš tuojau sudraskiau, niekam nerodęs".

Sunkiais represijų laikais, kada vyriausybė mėgino žymią kaltybės už sukilimą dalį suversti ant katalikų dvasiškijos, kada buvo išvežtas Vilniaus vyskupas Krasinskis, suareštuota daug kunigų, Valančius turėjo drąsos, pasitikėdamas palankumu sau ciesoriaus Aleksandro II., kreiptis į jį žemiau paduodamu raštu,[1]) kuriam pasakė tiesos žodžius apie sunkią viso krašto padėtį ir prašė jos palenginimo. Lietuviškai išverstas tas Valančiaus raštas taip skamba:

„Šviesiausias Monarche
Maloningiausias Ciesoriau.

Kaipo ganytojas sau pavestos vyskupystės, savo priederme laikiau pulti į kojas Jūsų Ciesoriškos Didenybės, visupavaldiniausiai prašydamas Maloningiausia akimi pažvelgti į begaliniai vargingą tikybiniu žvilgsniu likimą dvasiškijos ir tautos: daug bažnyčių paliko tuščių, žmonės ūmai paliko be jokios dvasiškos pagalbos, daugelis turi mirti be išpažinties ir šventų sakramentų, netekę nedėliomis ir šventomis dienomis pamaldų ir doro pamokinimo, nenoroms pasiduoda visokioms nedorybėms ir paklydimams, kurių pasekmė yra galutinas visuomenės tvarkos iširimas ir įsitikinimas apie nuolatinį tikybos persekiojimą.

Tų nelaimių priežastis, neskaitant svarbių visuomenėje sumaiščių, yra šventenybių išniekinimas, beprasmiai kariuomenės atstovų gąsdinimai visuotinu išnaikinimu viso, kas yra katalikiška, kasdieniai kunigų areštavimai, nežmoniškas ir nepakenčiamas su

[1]) 21. VIII. 1863 N 1216

jais elgimasis, didžiausias niekinimas ir žeminimas iš pusės žemesniųjų kareivių, uždarinėjimas kalėjimuose del šių priežasčių:

a) kaikurie kunigai, remdamiesi įstatu, apgarsintu vyriausybės laikraščiuose, jog dvasiškiai, atliekantys tikybines priedermes kariuomenės stovyklose, lygiai su gydytojais neturi atsakomybės, prisiėmė kapelionų priedermes insurgentų būriuose ir, išskiriant kaikurias ypatas, lig pat areštavimui paliko ištikimi savo dvasiškam pašaukimui; tuogi tarpu drauge su kitais nuteisiami į katorgos darbus;

b) toks pat likimas ištinka kunigus, kurie yra skaitę taip vadinamąjį lenkų manifestą net prieš 1 gegužės, nežiūrint to, jog skaityti jie buvo priversti gąsdinimu mirties bausme ir nepadarė nė mažiausios įtekmės į žmones, delto kad, kaip liudija parapijiečiai, skaitė drebėdami ir visai persimainiusiu iš baimės balsu;

c) smarkiausiai taipogi baudžiami visi tie, pas kuriuos į namus buvo užėję insurgentai, nors iš jų pusės tame nebuvo nė mažiausios kaltybės;

d) daugelis laikoma kalėjime del neteisingų skundų, padarytų iš pykčio;

e) yra, pagalios, faktų kunigų išsiuntimo į tolimas gubernijas del paties vien įtarimo.

Pranešdamas apie tai Jūsų Ciesoriškai Didenybei, drįstu maldauti palengvinimo katalikų gyventojų nepakenčiamo likimo pavestoje man vyskupystėje, pavelijimo dvasiškiems mokytojams sugrįžti prie savo apleistų bažnyčių".

Kad tas prašymas būtų turėjęs kokių nors pasekmių, apie tai neteko rasti žinių.

Muravjovas netiktai ginklu malšino maištą. Norėjo jisai parodyti augštesniajai vyresnybei mokąs įkvėpti krašto gyventojams ir ištikimybės jausmus. Tam tikslui privertė bajorus paduoti ciesoriui adresą, kuriame jie išreiškė gailestį dėliai savo paklydimų ir prašė dovanojimo. Vilniaus gubernijos bajorų adresas su 230 parašų buvo paduotas liepos 27 dieną, Kauno gubernijos bajorai savo adresą su 500 parašų įteikė rugpiūčio 26 d.[1]) Tokiuo pat tikslu Muravjovas reikalavo ir iš Valančiaus, kad jisai išleistų aplinkraštį į vyskupystę, kuriuo pasmerktų sukilimą. Tarpininku dėliai to klausimo tarp Valančiaus ir general-gubernatoriaus buvo Vilniškio Muravjovo sūnus, Kauno gubernatorius Mikalojus Muravjovas. Valančius sutiko išleisti reikalaujamą aplinkraštį, tačiau pirma norėjo žinoti, kokio dovanojimo iš vyriausybės gali tikėtis tie, kurie padės ginklus, paklausę jo ganytojiško žodžio, delto kad

[1]) A. I. Mosolov, Vilenskie očerki, p. 45 ir 85.

be vilties dovanojimo mažiausios įtekmės negal esą laukti iš jo[1]). Kauno gubernatorius ragino aplinkraštį išsiuntinėti kiek galima greičiau, pridėdamas[2]): „drįstu tikėtis, kad Tamsta nepastatysi manęs į nemalonų padėjimą prieš general-gubernatorių, kurį aš užtikrinau, kad Tamsta pasirengęs esi padėti naudingam jo sumanymui. Apie laiką Tamstos aplinkraščio išsiuntinėjimo aš lauksiu Tamstos pranešimo, su kuriuo teikis atsiųsti man vieną jo ekzempliorių su žemaitišku vertimu". Valančius buvo sustatęs aplinkraštį, panašų į pirmąjį aplinkraštį, išleistą, reikalaujant Nazimovui. Vengdamas politikos dalykų, ragina jame žmones atgailą daryti, delto kad sumišimas dar nepasibaigęs, ragina melstis už vyriausybę, kad ji, Dievo apšviesta, visame pildytų jo valią. Vyriausybė norinti nurimimo ir kreipusis į vyskupą, kad jisai pakviestų sukilėlius grįžti namo. Prie to vyskupo aplinkraščio projekto pridėta 10 punktų iš general-gubernatoriaus instrukcijos, paaiškinančių, kokio dovanojimo gali tikėtis tie, kurie, padėję ginklus, sugrįš namo. Muravjovo valdininkas Nikitin pranešė vyskupui, kad general-gubernatorius pripažinęs aplinkraštį įmanomu, tačiau pridėjęs kaikurias vietas ir visą galą, paimtą iš bajorų adreso. Žemiau ir paduodama taip ištaisytas ir išnaujo perdirbtas Valančiaus aplinkraštis[3]). Muravjovo įstatytos arba pataisytos vietos atspausdinta kursyvu[4]).

Motiejus Kazimieras Wolonczauskis
Isz Diewa ir Apasztaliszka Sosta milestos Žemaicziu viskupas
aweles sawa mejlingaj swejkina.

Pradžioj sumiszima musu szalij siuncziau pas jumis grometa, szaukdamas wisus ant pakutos ir patajsima grieszna giwenima, kad Wieszpats Diewas ant žmonelu sawa be galo nenorietu datirti. Jus wajkaj mana tiewiszka balsa paklausen meldotes ir dusaujet, laukdami susimileima ir istejgima pakajaus ir geraj darot, nesgi wisokie atsitikimaj ant szio svieto isz Wieszpates Diewa dalejdima paejna. Wajnas ir sumiszimus Jo deszine wisagalinga mandrej surieda. Isztar žodi ir pasijudin žiame, liep wejams ir wandenims nutilti ir tuojaus tampa ramiausis wisur tikumas. Deltogi ir antra karta apsiliepdamas szendien pri jusu wielej nu pakutos ir maldawima kalba mana pradiesiu. Kasdienines bedos ir wargaj, graudus werksmas ir gilus wisur dusawimas roda mums ajszkej, jogej Wieszpats Diewas dar ant szales musų teberustauna ir piksta ir ne granžindamas laukta pakajaus nor da

[1]) Valančius general-gubernatoriui 16. VII. 1863 Ni 1083.
[2]) 4. IX. N 2042. [3]) 1863.
[4]) Jos general-gubernatoriaus raštinės parašytos raudonu rašalu aplinkraštyje, galutinoje redakcijoj grąžintame Valančiui.

labiau sawiep mumis patraukti. Tajgi wajkaj mana mielausi, aweles mana maloniauses, szirdžiu sawa ne norieket szendien užkietint ir bedomis sunkej prisliegti maldu ir pakutu nesigajleket. Melskites wisupirma, kad praleimuj krauja gala padietu, kad sumiszima swieta, kurs tajp skaudžej wisus datire kuwejkiausej sustabditu, kad malone ir zgada szirdin wisu įkwieptu. Melsketes tejppat, kad Szwiesiausiam Ciecoriuj Aleksandraj II., *tikrajam musu Monarkaj,* apszcziu žiamiu Waldimieruj, wisad su dangiszka loska sawa pributu ir wisokiomis cnatomis dusze Jo apriedes westu ana kialu doribes ir malones del padonuju, kurius waldžej Jo paskire. Melskite už wisus stonus Ciecoristes, už Ministrus, Gubernatorius ir *kitus karejwiszkus ir szejpjau wirszinikus,* idant milesta Diewa pripilditi ir apszwiesti wale Wieszpates umaj wisumet pilditu ir isz kiala doribes niekad ne klistu. Melsketes ir dusauket, pakuta už nusidieimus sawa dariket, o užtikra Wieszpats Mielaszirdingas pažwelgs ant grieszna sutwierima ir szalij musu nuramins sumajszti. Mes gejdžiam ir troksztam wisu szirdžiu pakajaus ir wiskan gatawi pakelti, bile tiktaj aną igitumem: ne mažiau gejdž jo ir Aukszta wiresnibe *ir didijej musu wirszinikaj.* Jemas wisokiu spasabu, iszdod iwajrius pastanawiimus, bar ir koroj *par sumiszima nukaltusius,* bi tik sweteli sujudusi priesz tikraje wiresnibe numalditu. Szit ir dabar kares Wilniaus Gubernatorius užsake linkiedamas, *kad wisi pri sukilusiu prikluwen su gajlesiu namosna grinžtu.* Noriedamas tad gelbieti, kurius dar gal gelbieti, sakau szendien wisims wajkaj mana, kad duotumet pakaju priesz wiresnibe ristes, kad ne klausitumet ikalbinieimu tu, kurie jums prižad pamacze swecziu szales: nes gi jau dabar lengwa parmanit, *jogej ta jusu neiszmintinga wiltis ne iszsipildis* ir jejgu wejkej ne nurimste wisi pražuste.

Tajgi atsiduoket *wisiszkaj* ant milestos ir mielaszirdistes Aukszcziausios jusu kraszte wiresnibes, kuriaj Szwiesiausis Ciecorius pawede mace dowenoti wisims, kurie pameten ginklus parodis tikra gajlesi ir maldaus pasigajleima. Ponaj ir bajoraj ant raszta *jau* aprejszke *sawa pakara ir prasza Szwiesiausia Ciecoriaus pasigajleima:* tajgi ir jus, wajkaj mana, *ne norieket ilgiaus priesz tikraje wiresnibe kiszioti ir nu ju likles aprejszkime sawa pakaros, tuopradž atmindami, jogej musu szalis dara wiena neparskirta cielibe su Russija po Gieradieiszku riedu Szwiesiausia Ciecoriaus abelna mus Gieradiejaus.* Potam galesme turet wilti, jogej Aukszcziause Wiresnibe, pamaczius sugranžinta tarpo musu pakaju, pierstos spausti prikliuvusius pri sukilusiu, pažwelgs mielaszirdinga akia ir ant milemu jusu kunigelu newaloj esancziu ir dalejs jims sugrįžt pri sawa bažniczių ir wisims pazwalis po senowej tikiej giwenti.

Szitan mana grometa parskajtis kunigaj isz ambonos žmonims nedielos dienoj bažniczion susirinkusims. Rasziau Warniuose 1863 m. Rugseja 6 dienoj.

Motiejus Wiskupas.

To aplinkraščio paskelbimui buvo paskirta rugsėjo 8 d. Valančius savo kronikoje rašo, jog provincijoje už tą raštą kaltinę jį stokoje patriotizmo, bet tuo laiku kitaip pasielgti negalima buvę. Jisai padaręs tai, ką jau buvo bajorų vardu padarę gubernijinis bajorvedis Daugirdas ir visi pavietiniai bajorvedžiai[1]). Kauno gubernatorius rašė[2]), jog general-gubernatorius teikęsis išreikšti savo pasitenkinimą aplinkraščiu ir norįs ypatiškai padėkoti už pagalbą krašto nuraminimui. Tikrai Valančius rugsėjo pabaigoje važinėjo Vilniun ir prabuvo tenai dvi savaiti.

Apskelbdamas tą savo aplinkraštį, Valančius tikėjosi palengvinimo apkaltintiems del sukilimo ir jų nesulaukęs, skundėsi general-gubernatoriui[3]): „remdamasis žodžiais gubernijos viršininko ir Tamstos komandiruoto pas mane valdininko Nikitino, kad po apskelbimo mano ganytojiško aplinkraščio bus dovanota areštuotiems kunigams, aš pripažinau naudingu daiktu apskelbti žmonėms, kad pasibaigus sumaiščiams, mylimiems jų kunigams bus suteikta liuosybė. Žmonės, paklausę mano žodžių, nurimo, o tuo tarpu nesulaukdami sugrįžimo savo mokytojų, matydami nuolat naujus areštavimus, ima murmėti ir pyksta ant manęs". Valančius prašo pradžiai paliuosuoti kunigus Giedraitį ir Tautkevičių.

Valančiaus raštinės dokumentuose randasi dar vienas jo aplinkraštis į sukilėlius, be datos ir numerio. Jo vieta tarp dokumentų 1864 metų ir žodžiai apie sukilėlius: „per kiaurus metus gyvendami ne namie" lyg rodytų, kad tasai aplinkraštis išleistas pradžioj 1864 metų. Bet dėliai to, kad aplinkraštyje iškeliama sukilėlių didelė tėvynės meilė, stačiai sukilimas nepasmerkiamas, negalima tikėti, kad tokį aplinkraštį Valančius būtų galėjęs išleisti muravjoviško rėžimo laikais. Manau, kad jis paliko projektu ir nebuvo paskelbtas. Įdomus jis tuo, kad rodytų gal ir Valančiaus pažiūrą į sukilimą jo pradžioje. Dokumentuose teužsiliko rusiškas tekstas, kurs lietuviškame vertime taip atrodo:

„Savo sumišusias aveles meilingai sveikina.

Netiktai mes, bet ir visa Europa, matydama jūsų pasišventimą, stebisi ir sako: ach, kaip smarkiai šie vargšai kenčia del savo žemės. Per kiaurus metus gyvendami ne namie, be maisto,

[1]) „Tėvynės Sargas" 1900 N 1 p. 29.
[2]) 12. IX. N 2361.
[3]) 17. XII. 1863 N 1917.

be apdangalo, kiek sielvarto, kiek šalčio ir bado jie pritirsta. Nėra abejojimo, vaikai mano, jog jūsų pasišventimas begalinis, jog jūsų meilė mūsų krašto neapsakoma: gal būt, jog Viešpats Dievas užmokės jums kuo kitu, ne išliuosavimu mūsų, ne pergalėjimu rusų. Jūs, būdami miškuose, girdite paukštelių čiulbėjimą, bet neskaitote laikraščių ir nežinote, kas darosi pasaulyje. Patys numanote, jog savo jėgomis nepergalėsite rusų. Iš savo dvivamzdžių galite užmušti vieną ar kitą kareivį, bet kaipgi paimsite tvirtoves. Juk jūs neturite nei vienos armatos, nei vienos armatinės kulipkos, o nepaėmę tvirtovių ir neišvarę iš ten rusų, neužviešpatausite krašte. Prancūzai visai ką kita mano, jie nežada skubintis jums į pagalbą; taigi kur gi veda jūsų pastangos? visi jūs pražūsite ir mane, savo Ganytoją, jūsų gimdytojus ir tą žemę, kurią taip mylite, paskandinsite nuliūdime. Todel, mano vaikai, eikite iš miškų, atsiduokite vyriausybės valiai, gal būt, jog ji jums dovanos. Aš pats važiuosiu į Vilnių prašyti jums dovanojimo pas Kariškąjį General-gubernatorių.

Pakol gi nesugrįšite namo, nekarkite nieko ir nebauskite, delto kad kankinimu niekam meilės neįkvėpsite ir prie savęs nepatrauksite. Dabar visi ramieji gyventojai nuo jūsų baidosi, jūsų pasirodymą laiko sau nelaime, todel padarykite galą nenaudingam darbui ir leiskite visiems ramiai gyventi.

Žinau aš, jog jūs šių žodžių skaitymo bažnyčiose neišgirsite, tačiau turiu viltį, jog mano balsas pasieks ir gilių miškų, paklausykite jo ir neapsiriksite."

Kaip dvarininkai, taip ir dvasiškija turėjo per Muravjovą paduoti ciesoriui visupavaldiniausią adresą. Tiktai dvasiškija su tuo dalyku pasivėlino. Vilniaus vyskupystės dvasiškijos adresas buvo įteiktas per naujus 1864 metus. Delegacijai, atnešusiai tą adresą, Muravjovas pasakė, jog jisai tam adresui bepriduodąs mažai svarbos, jis ne iš tikros širdies einąs, bet esąs iššauktas laiko aplinkybėmis[1]). Žemaičių vyskupystės kunigų adresas buvo įteiktas vasario mėnesyje 1864 m. Kunigų parašus, per dekanus surinktus, ir patį adresą nuvežė Vilniun delegacija, kurioje buvo kunigai: Strzedzinskis ir Pukšta iš Kauno, Ukmergės klebonas Balevičius, Kauno dekanas Karmėlavos klebonas Babravičius, Raudondvario klebonas Klenauskas ir Vilkijos klebonas Novickis. Muravjovas, priimdamas delegaciją, prabilo ramiu tonu, pasakė, jog ypatiškai vyskupui prižadėjęs paliuosuoti kaikuriuos kunigus ir liepė pranešti, jog, jei vyskupas norės užtarti kuriuos kunigus, tesikreipia stačiai į jį per išrinktą komisarą, kurs palengvins[2]).

[1]) A. N. Mosolov. Vilenskie očerki. 116 p.
[2]) Delegatų pranešimas vyskupui 17. II. 1864 N 47.

Pažintis dažniausia suartina priešingiausių pažiūrų žmones ir minkština kovos šiurkštumus. Valančiaus, matyti, būta labai draugiško būdo. Mokėjo jisai tarp Rusijos kariuomenės ir aukštesnių valdininkų surasti sušnekamesnių žmonių ir įgyti jų pasitikėjimą. Paprastai šiurkštus ir skaudus reikaluose general-gubernatorius Muravjovas, pasipažinęs pirmą kartą su vyskupu Valančium, priėmė jį maloningai. Valančiui pavyko įgyti beveik prietelišką maloningumą general-gubernatoriaus sūnaus kauniškio Mikalojaus Muravjovo[1]). Generolas Maidelis irgi nekartą padėjo Valančiui. Savo pagalbą yra žadėjęs pulkininkas Epifanovas[2]). Naudodamasis tomis savo pažintimis, Valančius nuolat užtardavo kunigus ir kitus politiškus nusikaltėlius, baudžiamus del maišto.

Jau prie pirmojo pasimatymo su Valančium general-gubernatorius Muravjovas paliuosavo du areštuotu kunigu[3]). Ir paskui Valančius prašymais del kunigų paliuosavimo nekartą kreipėsi į Muravjovą. Štai keletas tokių raštų pavyzdžių: „prieš mano išvažiavimą iš Vilniaus Tamsta teikeis padaryti man laimę savo maloningu pavelijimu stačiai kreiptis į Tamstą prašymu dėliai paliuosavimo areštuotų kunigų man pavestos vyskupystės ir tuom teikeis duoti man vilties, jog mano užtarimas bus išklausytas. Drįstu įteikti maloningiausią prašymą apie palengvinimą likimo kunigų, išvardytų pridedamajame lakšte (išvardyta 11 kunigų), kurie mano numanymu pilnai verti Tamstos dovanojimo ir aukštai viršininkiškos mielaširdystės[4])." Arba vėl: „Dovanok, Tamsta, jog drįstu varginti Tamstos aukštai viršininkišką atydą prašymu už vieną mano ištikimiausių draugų, mano sandarbininką užsiėmimuose žemaitiška kalba, 70 metų seniuką Peliksą Kontrimą (Šiaulių apskričio)." Toliau Valančius aiškina, kad Kontrimas visai neužsiėmęs politika, tiktai savo krašto tyrinėjimu mokslo žvilgsniu, esąs visai ligotas, laikomas suareštuotas jau 6 mėnesius, ant jo dvaro uždėtas sekvestras.

Taip pat užtarė Turavo (Telšių apskrityje) dvarininką Černiauską (sūnus jo nedalyvavęs sukilime), prašė paliuosuoti jo dvarą nuo sekvestro. Del Valančiaus užtarimo general-gubernatorius Muravjovas paliuosavo kunigus Rupertą Bartkevičių, Giedraitį, Tautkevičių. Paleidus Pašušvio kamendorių kun. Pacevičių, kurs buvo apkaltintas už paskelbimą lenkų manifesto, Šiaulių kariškoji vyresnybė prašė vyskupo atvykti į Šiaulius paimti iš kun. Pacevičiaus iškilmingos prisiegos. Valančius atsakė, kad

---

[1]) „Tėvynės Sargas" 1900 m. N 1 p. 30.
[2]) 26. V. 1864 N 2034
[3]) „Tėvynės Sargas" 1900 N 1 p. 30.
[4]) 28. II. 1864 N 467.

jam senam sunku esą taip toli važinėti, prašė kun. Pacevičių atsiųsti į Varnius ir prisaikdino Varnių Katedroje.

Užtardamas kunigus, Valančius dažnai kreipdavosi į generolą Maidelį[1]). Taip prašė pasigailėjimo teisiamam kunigui Mokrzeckiui[2]). Maidelis atsakė tiek tegalėjęs padaryti, jog Valančiaus raštą pridėjęs prie bylos. Valančiui prašant pasigailėjimo nuteistam mirtin Povilui Bogdanavičiui, Maidelis prižadėjo susilaikyti nuo ištarmės išpildymo, kol neateis atsakymas.

Užtardamas pas generolą Bulyčevą už Kvėdainos kleboną kun. Goiževską, Valančius prideda[3]), kad jisai areštuotas papulkininko Kazanskio vien už tai, kad nedavęs jam reikalaujamos pinigų sumos. Visur, kame tiktai pasirodęs Kazanskis, palikęs tokią pat apie save nuomonę. Pas tą patį generolą užtarė Valančius Seinų vyskupystės kunigus Jurgį Dailidę ir Grigetą[4]).

Dinabarko tvirtovės komendanto Valančius prašė[5]) paliuosuoti kunigą Lileiką, netrukus mirsiantį džiova.

Panašių Valančiaus užtarimo raštų randasi labai daug. Privedžiu čionai tuos tiktai, kurie labiau įdomūs savo forma.

Valančius užtarė netik atskirus asmenis, priešinosi kiekvienam įsakymui, užgaunančiam tikybą. Štai tokio užtarimo raštas[6]):

„Šiomis dienomis gavau kopiją paliepimo kariškojo viršininko, duoto Ukmergės ispravninkui ir cirkuleriškai išsiuntinėto po visą pavietą; jo tonas ir išsireiškimai, labai užgaunantys tikybinius kiekvieno kataliko jausmus, netiktai negali prisidėti prie krašto nuraminimo, bet priešingai lengvai gali iššaukti naujus sumaiščius". To paliepimo kopiją Valančius siunčia general-gubernatoriui.

Kauno gubernatoriui rašė Valančius[7]): „savo priederme laikau išreikšti labai sunkų mano padėjimą. Daugelis bažnyčių paliko be kunigų, parapijiečiai, netekę dvasiškos pagalbos, beveik kasdien būriais atvyksta pas mane, prašydami kunigų paskyrimo, aš gi, neturėdamas atliekamų kunigų, esu priverstas jiems atsakyti. Delto nenoroms prasideda pyktis ir murmėjimas vyskupystėje. Numalšius sukilimą ir išnaikinus šaikas, aš tikėjausi nors dalino paliuosavimo areštuotų kunigų, o tuo tarpu ir dabar kariškieji viršininkai daro naujus areštavimus. Turiu garbę prašyti Tamstos, kad prakilniu jausmu pažvelgtumei į mano apgailėtiną likimą ir padėtumei man nelaimėje. Jei teisybė neleidžia dovanoti kuni-

[1]) 18. XI. 1863 N 1668
[2]) 10. VI. 1863
[3]) 8. XI. 1863 N 1605.
[4]) 14. XI. 63 N 1643.
[5]) 12. XI. 63 N 1630.
[6]) 10. IX. 63 N 1345
[7]) 18. XI. N 1668.

gams jau suimtiems, tai prašau padaryti palengvinimą nors įtariamiems, neareštuojant jų. Dvasiškija taip įgąsdinta, jog nedrįsta nė manyti apie ką nors priešingą vyriausybei. Nebeareštuodamas kunigų, Tamsta nepakenksi savo sumanymams, žmonės gi nebeturės priežasties raudoti. Žinau labai gerai, kad Tamsta man labai malonus ir palankus ir todel tikiuosi seno žmogaus drąsumui ir mano nuoširdumui lengvai dovanosi".

Valančiui nuolat prašant užtarimo ir teisinant apkaltintus kunigus, aiškinant, kad jie verti dovanojimo, vyriausybė mėgino padaryti vyskupą skundėju kaltų kunigų ir prašė jo pranešti, kurie kunigai politikos žvilgsniu neištikimi. Suprantamas daiktas, kad Valančius tokios rolės prisiimti negalėjo ir atrašė[1]): „ką del dvasiškijos ištikimybės politikos dalykuose ir pristatymo tų, už kuriuos vyskupystės vyresnybė negali užtikrinti, aš turiu garbę priminti Tamstai, jog man, kaipo Ganytojui, negalimas daiktas nurodinėti neištikimus politikos žvilgsniu, tai policijos dalykas, bet aplamai galiu užtikrinti Vyriausybę, jog dvasiškija jokių įstatymams priešingų sumanymų neauklėja, apie jokius kurstymus negalvoja ir trokšta tiktai sau pavestą aviją vesti tiesos ir doros keliu prie Dievo nurodyto tikslo. Tamsta lengvai suprasi, jog būtų galutinė beprotystė dabartiniu laiku svajoti apie kenksmingus vyriausybei sumanymus". Toksai vyskupo griežtas atsakymas vyresnybei nepatiko, ir Kauno gubernatorius atrašė[2]): „Vilniaus general-gubernatorius, matydamas, jog Tamsta vengi nurodyti savo vyskupystės kunigus, už kurių politišką ištikimybę negali užtikrinti vyskupystės vyresnybė, ir jog Tamsta tvirtini, kad Kauno gubernijos kunigai neturi jokių vyriausybei priešingų sumanymų, pavedė man pranešti Tamstai, jog ateityje už visokią politišką neištikimybę Žemaičių vyskupystės kunigų turės atsakyti vyskupystės vyresnybė, kuri privalo prižiūrėti juos."

Kaip visados, visuomenės tvarkos iširimo laiku atsiranda žmonių, kurie nori pasipelnyti svetima nelaime, neteisingai skųsdami savuosius ar tai del pelno ar tai iš pykčio. Apie privisimą tokių šmeižikų išdavėjų taip raportavo vyskupui Rietavo dekanas[3]): kaikuriose Rietavo dekanato bažnyčiose, kaip antai, Naumiestyje, Degučiuose, Veviržėnuose, Garžduose ir kitur, klebonai ir filialistai nustojo šventomis dienomis pamokslus sakyti delto, kas klausytojai jų žodžius blogai aiškina ir naudojasi proga suskųsti pamokslininkus kariškajai vyresnybei". Vyskupas prieš tokią žmonių nedorybę pradžioje sukilimo reagavo atėmimu kunigų[4]): del nera-

[1]) Valančius Kauno gubernatoriui 9. IX. 1864 N 1398
[2]) 22. IX. 1864 N 2606.
[3]) 4. VI. 1863 N 31
[4]) Valančiaus raštas į Veliuonos dekaną 17. II. 1863 N 1916.

maus būdo žmonių, nuolat mėtančių šmeižimus ant Betygalos dvasiškijos ir tuo statančius į pavojų baisios atsakomybės, esąs priverstas atimti iš Betygalos kunigus, kol patys parapijiečiai, atjautę kunigų atėmimą, nepasirūpins apie prašalinimą tų nedorų šmeižikų. Vadinasi, Valančius kunigų atėmimu norėjo priversti, kad patys žmonės suvaldytų šmeižikus išdavėjus.

(T. b.)

Iš Kauno kronikos.

(A. Dambrausko.)

1903 m Birželio mėnuo.

12. Dievo Kūno procesija. Redakcijos duryse buvo padarytas altorius su šv. Kazimiero stovyla. Per procesiją taip pat giedota vien lenkiškai. Teisybė reikalautų, kad būtų arba dvi procesiji: viena lietuviška, antra lenkiška; arba kad būtų giedama paeiliui: viena giesmė lietuviškai, kita lenkiškai. Bet kur tu rasi teisybę!

13. Šiandieną iš kun. Abromaičio patyriau, kaip lietuvystė mūsų seminarijoje atestuojama. Tai esanti iš vienos pusės: animi infirmitas, o iš antros — defectus superioris virtutis. Nėr kas besakyti — puikiai pasakyta!

15. Parašiau „Prabočių Šešėlių“ recenziją.

19. „Šaltinis“ įdėjo mano fotografiją ir parašė begalo prielankų panegyriką. Užmiršo tik pridėti, kad buvau „Ned. Skaitymo“ redaktorium. Non nobis, Domine, non nobis, sed Nomini Tuo da Gloriam! Mano nuopelnai nekokie — „Kova kliudė man dainų dalykus, dainos kliudė su piktu kovoti“. Kliudė kovot ir mokslas, taip pat ir kova kliudė atsidėti pilnai mokslui. Homo sum — Uebermenschu būti nemokėjau ir nenorėjau. Nes atsidėjus vienam kuriam dalykui — tuojau pajusdavau to dalyko siaurumą; jausdavaus jame lyg kalėjime suvaržytas, suspaustas. Todel ir džiaugdavaus iš to siauručio kalėjimo ištrūkęs.

21. „Gon Wil.“ pasipiktino mano recenzija rusų maldaknygės „Hospodu pomolimsia“; juo labiau, kad „Wilenskij Wiestnik“ už tai pagyrė „Draugiją“. Scandalum pharisaicum proveniens ex ignorantia crassa!

22. Šiandieną turėjau sumą laikyti Karmelitų bažnyčioje. Mat, visi kunigai išvažinėjo į atostogas!... Ilsėtis, sveikatos taisyti! Kažin, ar ne per daug mes ilsimės? Negirdėjau, kad fabrikų darbininkai turėtų atostogas. Tiesa — ilsėtis ir gydytis važinėja į kurortus ponai. Bet ar mes, kunigai, ponai? Ar ne geriau

mums panešėti į darbininkus? Kristus nebuvo ponas, ir abejotina, ar jis naudojosi Palestinos tolaikiniais kurortais.

29. Sukako 20 metų mano kunigystės. Antra tiek vargiai besulauksiu. Kaip maž per tą laiką padaryta tikrai naudingo darbo! Duok Dieve sulaukti geresnių sąlygų, kuriomis galėčiau daugiau tikros dvasiškos naudos žmonėms atnešti. Atsiuntė pasveikinimus kun. Būčys ir Sokolovskio spaustuvė. „Sieverozapadnyj Telegraf" įdėjo Galdino straipsnį apie mano literatišką veikimą ir padarė net prelatu.

Liepos ménuo.

11. Visuotinas Šv. Kazimiero Draugijos susirinkimas. Išrinktas tapau komisijon suplikacijų tekstui išdirbti ir maldaknygei sustatyti. Reikalingas, nors ir labai sunkus darbas. Neprošalį būtų ne viena maldaknygė, bet kelios: vyrams, moterims, vaikams ir inteligentams.

21. Išvažiavau iš Kauno Grinkiškin. Čia parašiau porą eilių: „Lietuva" ir „Traukinys", taip pat korespondenciją iš Grinkiškio. Prisiklausiau daug negera apie kunigus.

24. Aplankiau kunigą Alekną Kuruose. Aš taip ilsėtis nemoku.

25. Vakare atvykau Josvainiuosna, pasigerėjau dailia bažnyčia ir neradęs klebono, ryto metą grįžau Kaunan. Mačiau Kėdainių degesius. Kada Lietuva pasiliaus degus?

31. Nutarėm padaryti kunigui Žadeikiui išleistuves, sukviečiant Kauniškę inteligentiją.

Rugpjūčio ménuo.

3. Svarstėme išleistuvių programą. Nutarta susitart su kitomis lietuvių draugijomis. Pradėjau rašyti „Jaunosios Lietuvos" recenziją.

10. Vakare seminarijoje įvyko išleistuvės kun. Žadeikio. Per vakarienę kalbėjo J. M. vysk. Cirtautas, aš, kun. Olšauskis,darbininkų atstovas, šv. Zitos delegatė, latvis Galdins, kun. Januševičius. Vakaras turėjo išvaizdą demokratišką, bet ir tikrai kultūrišką.

20. ir 23. Klausiau teatre skaitymo Lisovskio apie literatišką revoliuciją XIX amžiuje. Skaitymai buvo gan interesingi. Lektorius, matyti, susipažinęs bent kiek ir su filosofija. Gaila tik, kad už žmonijos nieko daugiau nemato.

26. Buvau pakviestas gubernatoriaus kancelarijon del Tolstojaus, kad apie jį nerašyčiau, kas valdžiai nepatiktų.

26.—27. Aplankiau Laukesoje dėdę kun. Skorupskį. Pasipažinau su studentu Stefanavičium iš Dotnavos — nemokančiu

lietuviškai. Žmogus gana simpatiškas, kaip ir jo sesuo ištekėjusi. Čia sužinojau, kaip gelžkelio valdyba proteguoja rusus ir skriaudžia katalikus.

28. Buvau Vilniuje, aplankiau parodą „Dziecko“. Sumanymas ir įvykdymas kultūriškas. Kieme (pranciškonų mūruose) sokolas mokino būrelį vaikų gimnastikos. Žinoma, viskas lenkiškai. Kun. Tumas pasakojo, kad Vilniuje permaža lietuvių. Sulietuvinti Vilnių tegali tik laikas. Aš į stebuklą netikiu. Duok Dieve, kad žymi lietuvių kolonija Vilniuje susidarytų. Dabar to nėra. Demokratai sau, socialistai sau.

Vakarė pagrįžo Vilniun iš Rymo lietuviai keliauninkai. Visi sveiki ir patenkinti. Audienciją pas šv. Tėvą gavo, nors buvo daromos kliūtys. Matyt, kun. Skirmuntas baidė, kiek galėdamas, Vatikano monsinjorus, kad neprisileistų tokių baisių sutvėrimų, kaip lietuviai. Bet Rymas nepaklausė lenkų sireninių balselių. Pasirodo, kad nors Ryme ir yra didelė ignorancija lietuvių, vis delto yra ten ir nemenkesnė prudentia. Išgirdę „Tėve mūsų“ lietuviškai ir lenkiškai, Italai supratę ir be filologų, jog tarp lietuvių ir lenkų yra ne mažesnis skirtumas, kaip tarp italų ir graikų. Dėku Dievui ir už tai.. Perilga Rymas, arčiau su lietuviais susipažinęs, dar geriau supras, kad lietuviai tai ne lenkai ir kad tokie monsinjorai, kaip Skirmuntas ir Sapieha, negali būti lietuvių reikalų gynėjai Ryme. Tačiau reikia pažymėti, jog kelionėje tikrieji lenkai pasielgė su lietuviais labai correct.

Rugsėjo mėnuo.

2. Seminarijoje nuo pradžios mokslo metų pradėta skaityti vakarais Šventųjų Gyvenimai lietuviškai. Taip pat konferencijos pirmamečiams buvo pasakytos irgi lietuviškai.

3. Nutarta suorganizuoti komitetas aukoms rinkti užmokėti lietuviu kalbos mokytojams Kauno mokyklose. Gavau pundelį naujų knygų, tarp tų Palau'o „Catholique d'action“. Reiks paraginti, kad kas ją išverstų lietuvių kalbon.

8. Atvyko p. Volteris. Padavė sumanymą organizuoti sekančiais metais lietuviškai-latvišką dailės parodą. Sumanymas puikus. Norint suartinti tiedvi giminiški tauti, reiktų pradėti darbas nuo susiartinimo vienos ir kitos tautos kultūriškų veikėjų.

9. Seminarijėlėje mergaitės padainavo p. Volteriui keletą tautiškų dainų į fonografą. Kiekviena klaida dainavime žymu ir užraše. Pamokslininkams reiktų atkreipti domė į fonografą, kaipo išradimą, jog kiekvienas mūsų žodis Dievui yra žinomas. Nes jei negyvas fonografas gali užrašyti kuotikriausiai kiekvieną žmogaus

balsą, kaipgi Dievas gyvasis negalėtų užrašyti kiekvieną žmogaus žodį bei mintį.

15. Buvau Vilniuje sutikti naujo Vilniaus vyskupijos administratoriaus kan. Michalkevičiaus. Sutiktas oficialiai ir gana šaltai, naujas Valdytojas prakalbėjo nuoširdžiai į visus, tik ar jo žodžiai ras atbalsį egoizmo apimtose širdyse Vilniaus dvasiškijos? Dievas žino. Meilės nėsant, pasilieka vien žiūrėti šaltų įstatų. Kur yra meilė — įstatai nereikalingi. Bet kur nėra meilės, ten bažnytinė organizacija ir tegali laikytis įstatais. Čia supratau tikrą kanoniškų įstatų svarbą. Jei ne tie įstatai, senai kunigija būtų išsisklaidžiusi, kaip žydo bitelės.

16. Parašiau kalbos dalykus 21 „Draugijos" numeriui. Su džiaugsmu radau, jog mano teorija apie vartojimą raidžių h, ch, f pilnai sutinka su ortografiškais principais Daukšos, Širvydo, Petkevičiaus ir kitų XVI ir XVII amž. lietuvių rašytojų.

20.—30. Darbais apsikroviau, negalėjau žodelio įrašyti šiose užrašuosna. „Neturiu laiko" — tą atsakymą dažnai girdime iš kitų, tą atsakymą ir patys dažnai duodame savo žaru kitiems. Ir ištrikrųjų, XX amžiaus žmogus, ypač veikėjas, yra stačiai žmogus „neturįs laiko". Jis neturi laiko įsigilinti į kokį nors klausimą, neturi laiko paskaityti rimtesnę knygą, neturi laiko pasilsėti, neturi laiko bažnyčion nueiti, neturi laiko mylėti Dievą ir artimą, neturi laiko prie mirties prisiruošti... Ir taip iki mirties.

Spalių mėnuo.

6. Parašiau eiles „Paskutinis lapas". Žaliuojantieji rugių želmenys pakišo man mintį, eilėse išreikštą.

10. Parašiau straipsnį „Šis tas iš humbugo ir hazardo srities". Dirbau su pamėgimu 4 dienas, nes tas klausimas pasirodė man labai interesingas. Žinoma, pats gešefto sumanymas turi nedidelę svarbą. Tam juk ir yra sukčiai, kad išmislinėtų vis naujas priemones kvailiams apgauti. Bet jei giliau apsvarstysime tokius prospektus, kaip ansai pp. Šisterio ir Šerelio, tai pigiai pamatysime, jog tarp tų dviejų žydpalaikių gešefto ir dabartinės finansinės sistemos visų Europos viešpatijų yra didelis panašumas. Kaip anie žydeliai ieško vis naujų pirkėjų, žadėdami jiems už 1 rb. daiktą, vertą 17 rb., taip ir Europos Viešpatijos nuolat ieško vis naujų paskolų pas žydelius. Ir kaip pigių pirkinių ieškotojai yra žydelių agentai ir bernai, taip ir visi finansų ministeriai. Laikraščiai pilni žinių apie naujas paskolas. Bet niekas nerašo ir nemąsto, kuogi pasibaigs tos visos paskolos.

17. Buvau kinematografe „The Royal Bio". Kinematografas, man matos, šioje gadynėje nemažesnę turi svarbą, kaip ir spauda.

Jei turime katalikišką spaudą, reiktų pasirūpinti ir katalikiškų gerų kinematografų geriems jausmams žmonėse judinti. Tik tuo ne tik pas mus, bet rodos ir visoj Europoj niekas nesirūpina.

19. Mokinių susirinkimas labai malonų padarė įspūdį. Matosi noras darbuotis. Dieve jiems padėk! Sudaryta trys sekcijos: 1) kalbos mokymos; 2) istorijos ir 3) literatūros. Vakare „Dainoje" koncertas, pagailo laiko, nebuvau.

20. Lenda galvon mintys, prašosi eilėsna. Pradžia susikrovė savaime:

Jis ne vienuolis, tarp žmonių gyveno,
Gėrėjos kaimais, mėgo miesto sienas,
Bet augo, brendo, veikė ir paseno
Visada vienas.

Draugų būryje, prie mokslo dalykų
Tyliai praslinko jo jaunystės dienos.
Jis nežinojo Kalėdų, Velykų
Visada vienas...

23. Apsilankė J. M. Vilniaus Vyskupijos valdytojas. Kalbėjomės apie pusvalandį. Dieve jam padėk, jei tai yra žmogus tikrai gerų norų.

25. Gavau laišką iš nepažįstamos rusės. Ji stebisi, kad katalikų kunigas, autorius knygelės „Pišma katoličeskago bogoslova k pravoslavnomu" rašo apie susivienijimą bažnyčių ir klausia, ar tai galimas daiktas ir kokiu būdu gali tai įvykti. Atsakiau, jog apie būdą susivienijimo nieko nežinau, bet kad tai būtų negalimas daiktas, to niekas dar neišrodė. Negalimas būtų, jei susivienijimo nenorėtų Dievas arba pačios bažnyčios. Bet Dievo valia aiški — ut omnes unum sint. O abi bažnyčі to susivienijimo irgi nori, nes abi mišiose aiškiai apie tai meldžiasi.

26. Susirinkimas pas kun. Alekną. Nutarta daryti periodiškus susirinkimus kunigų kauniškių visuomenės klausimams svarstyti. Sumanymas puikus. Dieve padėk įvykdinti. Rasit priprasime prie laikymo parlamentariškų formų. Skaičiau repliką kun. Kryškijanui.

Lapkričio mėnuo.

1. Uždūšinės Katedroj pamaldos ir procesija. Vysk. Cirtautas uždavinėjo maldas vien lenkiškai, nors po mišių lietuviškas pamokslas buvo. Jau tuo pripažinta, kad lietuvių Katedroj būta. Delko gi jiems neuždavinėta maldų lietuviškai? V. Paliuliono nabašninkas pirmuose savo vyskupavimo metuose, kiek menu, uždavinėjo maldas lenkiškai ir lietuviškai.

4. Gavau iš rusės antrą laišką — nesupranta, kaip tai galima būt draug ir pravoslavu ir kataliku. Paaiškinau — Solovjovo žodžiais. Korespondentė, matyt, ieško tiesos.

6. Susirinkimas pas kun. Jarašiūną. Kalbėjome apie modus vivendi su kunigais lenkais. Išrinkta kun. Olšauskis ir Šaulys eiti pas vyskupą pranešti, kad lenkai kunigai, vaikščiodami po miestą, šmeižia kunigus lietuvius kuobjauriausiai ir prašyti, kad išrastų būdą tokiam nekrikščioniškam pasielgimui galą padaryti. P. Vaitkevičius kalbėjo apie L. K. Moterų Draugiją, išrodinėdamas jos vargingą padėjimą. Ištikro, užsigeista susyk visako pasiekti.

9. Buvau darbininkų draugijos posėdyje Tilmanso salėje. Lenkai ir lietuviai mandagiai klausė lenkiškų ir lietuviškų prakalbų. Aišku, jog ginčus sukėlė endekai, nes pas katalikus darbininkus tos neapykantos del lietuvystės nesimato. Vakare mokiniams kalbėjau apie istorijos svarbumą, kaipo mokslo. Dieve padėk ir palaimink naudingą darbą!

10. P. Volteris pranešė, jog Vysk. Merkelis Giedraitis miręs 1609 m. gegužės 11 dieną. Tos žinios niekur negalėjau surasti. Reiktų prie to laiko pritaikinti socialiai kursai.

13. Pas mus visur apsileidimas labai didelis. Kiekvienas sau. Manoma, jog kultūriškas darbas galįs eiti pats vienas be mūsų prisidėjimo ir parėmimo. Yra draugijų: ak, tai labai gražu — tegul jos gyvuoja. Bet duoti toms draugijoms skatiką, apie tai daugumui neateina į galvą. Yra laikraščių. Ar jie reikalingi? O kaipgi! Bet juos remti irgi daugumui nerūpi. Gana to, kad jų yra, na, tai bus ir toliau. Ar reikalingas mėnesinis laikraštis „Draugija"? Ak, labai reikalingas! Meldžiamasis redaktoriau — leisk jį toliau! Matai, ir užsienių kritikai jį pagyrė... Bet apie tai, kad kas parašytų kokį rimtesnį straipsnį ar bent knygos recenziją, niekam neateina į galvą. Nebent jau redaktorius ima labai „kloniotis"; na, tuomet pabrėš vieną recenzijėlę ir daugiau lauk! Tuotarpu knygos yra gana perkamos ir skaitomos ir ne vienas perskaitęs galėtų pasidalyti su skaitytojais savo kritiškais patėmijimais arba nors įspūdžiais. Bet paimti plunksną — nesinori. Rašyk tu pats, redaktoriau! Turime kandidatų, magistrų, ir net daktarų, bet deja, neturime da rimtų darbininkų.

14. Reikalinga būtinai reforma seminarijų. Vietoj gyvos krikščioniškos dvasios gyvuoja ten vien sausas formalizmas ir senovės lenkystės raugas. Lenkystei paskirta ten pirmutinė vieta; lietuvystė skaitoma pavojingu dalyku ir beveik kenksmingu bažnyčiai. Todel ir manoma, kad seminarijos perdėtiniai tegalį būti lenkai arba branginantieji lenkystę lietuviai à la kun. Barauskis, Pacevičius ir k.

16. „Viltis“ pradėjo rašyti prieš kandidatūrą kun. Barausko į Žemaičių seminarijos rektorius. Reiktų rašyti ne prieš asmenis, tik prieš sistemą.

„Dainoje“ — „Neatmezgamas Mazgas“, atvaidinta neblogai. Publikos daug. Teko laukti daugiau kaip valanda. Režisieris verlė kaltę ant Zitiečių, laikiusių „Dainos“ salėje savo visuotiną susirinkimą. Baisus nebranginimas laiko.

20. Tarėmės, kaip pasielgti su lenkais kunigais, kurie šmeižia lietuvius kunigus. Nutarta rūpestingiau rinkti šmeižimo faktus, nors ir nurodytųjų pasirodė nemaž.

23. Pas p. Naujelį Šv. Cecilijos vakaras. Šeimininkas paskambino ant pianino keletą savo kompozicijų — lietuviškieji motyvai labai dailūs. Gaila, kad pas mus muzika mažai prasiplatinusi.

21. Pašventimas Mergaičių mokyklos, įsteigtos p-lės Čiunkytės. Vakarėlio išvaizda gana kultūriška. Kalbėjo kun. Olšauskis, p. Vokietaitis, kun. Bartuška (doktorantas iš Friburgo). Šio pastarojo prakalba apie moterų emancipaciją sukėlė diskusiją, kurioje dalyvavo daugiausia moterys: p-lės Tomkytės, p-ni Leonienė ir k. Be to, buvo deklamacijos, dainos, skambinimas ant pianino. Dieve padėk naujai įstaigai!

30. Įsteigta tapo Šv. Juozapo antroji lenkiškai kalbančių darbininkų draugija. Atidarytas Raudonojo Kryžiaus ligonbutis.

Gruodžio ménuo.

1. „Dainoje“ posėdis apie lietuvių dvasiškių reikalus Kauno bažnyčioje.

4. Posėdis pas kun. Alekną. Kalbėta apie vaikų eglelę Moterų Draugijoje ir apie pasidalinimą turtais uždarytosios šv. Juozapo Draugijos.

6. Lietuviai delegatai buvo pas vyskupą vakare 6 val. priimti ir kalbėjosi apie pusantros valandos. J. M. sakėsi ketinąs, kas bus galima, padaryti tuojau, pridurdamas, jog visako susyk padaryti negalima.

7. „Kur. Lit.“ ir „Gon. Wil.“ kits už kito kaltina lietuvius, kad jie norį išvyti lenkišką kalbą iš bažnyčių. Patys begėdiškai skriaudžia visur kur tik gali lietuvius ir vis nepaliauja rėkę. Tikri žydai, patys muša, patys rėkia.

8. Parašiau eiles „Ko mums reikia“.

9. Pabrėžiau pagal Kondratavičiaus „Lėlę“, kad mergaitės galėtų deklamuoti per Kalėdas.

13. Moterų Draugijoje skaičiau referatą apie moterų veikimą. Duok Dieve, kad ši draugija prirengtų kuodaugiausia moterų veikėjų. Veikimas geriausias atsakymas į pirmeivių priekaištus. Jie moka daug šnekėti. Katalikams reiktų daugiau dirbti.

15. Parašiau satyrą: „Ką mes mokam“. Bus piktumo, kai sužinos, iš kur medžiagos imta. Bet ką padarysi? Tarp poėtų priedermių yra ir ši: ridendo corrigere mores. Tik vargiai ta fraterna correctio turės geidžiamąją pasekmę.

16. Pabaigta spausdinti „Malgrandoj pensoj pri grandoj demandoj“. Duok Dieve, kad ši knygelė atneštų tiek naudos, kiek aš tikiuos.

17. Posėdis pas kun. Olšauskį. Tartasi apie organizavimą kapitalo Lietuvoje. Svarstyta projektas parceliacinio banko ir mažesniųjų skolinamai-taupomųjų kasių.

20. Leisti socialiai kursai. Posėdis redakcijoje. Paskirta trys dienos, kadangi keletas svietiškių prelegentų atsisakė.

1909 metai. Sausio mėnuo.

1. Nauji metai — atneš naujų dalykų, naujų sąlygų. Tos naujumos visi geidžia ir draug bijo. Bijo gi delto, kad bijo naujo darbo, naujų vargų. Bet jei naujas vargas veda prie naujo idealo, tai darbas ir vargas yra nevengtini, bet geistini.

3.—5. Sociologiški kursai. Paskaitos buvo interesingos. Jos parodė ir kunigams ir kunigijos priešams, kaip plačiai Bažnyčios mokslas ima kiekvieną klausimą, ir kaip giliai jį gvildo. Iš paskaitų klausytojai, rasit, pirmą kartą išgirdo, kad socialinėje srityje Europoje Bažnyčia labai daug yra nuveikusi ir kad per tai jei to veikimo Lietuvoje iki paskutinių laikų nesimatė, tai čia kaltos aplinkybės, o ne Bažnyčia.

Kunigai lenkai ostentatyviai tuos kursus boikotavo. Nė vienas jų neatėjo paklausyti. Kada užpernai buvo panašūs kursai Varšuvoj, tai vysk. Paliulionio nabašninkas karštai ragino mūsų vyskupijos kunigus, kad ten važiuotų pasimokyti socialio veiksmo. Ir apie 30 lietuvių kunigų Varšuvos kursuose dalyvavo. Dabargi, įvykus socialiams kursams Kaune, nė vienas kauniškių lenkų neatvyko pasiklausyti. Ir lenkai nepripažįsta, kad tai būtų šovinizmas!

10. Pergalėjimas eina visados iš apačios, ne iš viršaus. Tai tikra tiesa. Ateičiai dirba vien susipratę žemesnieji sluogsniai. Valdžios minių judėjimą vien tik reguliuoja ir tai dažniausiai netikusiai. Kiekvienos valdžios tragedija yra tame, kad valdžia

visados eina paskui gyvenimą, o nesugebia jam kelią praskinti. Kelią skina pranašai, ieškotojai idealo, o valdžios, kaipo palaikytojos status quo, visados esti idealo priešininkės.

11. Įkurta Draugija Viešam Knygynui palaikyti. Kapitulos knygyno niekas netvarko — jis stovi užverstas senais paveikslais ir tapo absoliučiai neprieinamas niekam. Galop, kam jis reikalingas... Katedroj pamokslai sakomi vien iš Zollnerio jau 8 ar 9 metai. Dievo žodžio visai nebėra — yra tuščias dogmatizavimas ir moralizavimas. Šventas Raštas visai išeina iš mados mūsų bažnyčiose. Nieks jo neskaito ir nesiinteresuoja.

12. „Viltis" pernai nemaž rašė apie kun. Barauskį, išrodinėdama, kad jis netinkąs į seminarijos rektorius. Ta agitacija ar turės kokios pasekmės, nežinia. Faktas yra, kad lietuviams daro skriaudas, ne tiek kun. Barauskas, kiek susiorganizavusi kompanija kunigų lenkomanų, k. a. Žongolavičius, Liausas, Burzynskis, Savickis, Kriškianas ir k. Dabar partrauktas tapė naujas lenkomanas kun. Koncevičius. Ta partija stačiai agituoja ir varo lenkišką politiką. Dvasiškoji valdžia to nemato. Po teisybei — reiktų visus tuos lenkintojus lauk iš Kauno išvyti, nes jie ne Bažnyčiai, tik lenkystei tarnauja. Jų vieton reiktų partraukti lietuvius, gerus, dorus kunigus. Jie galėtų patarnauti ir lenkams ir lietuviams; tuotarpu dabartiniai lenkai tarnauja vien lenkams, o lietuvius ostentatyviai niekina.

14. Lietuvius Vilniuje skaitė, žada ir Kaune skaityti. Sako, negalima kitaip sužinoti, ar lietuviams reikalingi pamokslai ar ne. Jei lietuvių pasirodysią maža, tai ir pamokslų būsią maža, o giedoti visai neleisią. Bažnytinė valdžia mano, kad statistika tame dalyke vienatinis būdas teisingiems parėdymams duoti. Kristus vienok to biurokratiško statistikos principo nepripažino, patardamas 99 avis palikus, ieškoti **vienos** pražuvusios. Ale kas šiandieną atsižiūri į Kristų ir jo mokslą.

23.—31. Sirgau influenza, todel ir negalėjau vesti šių užrašų.

Vasario mėnuo.

8. Moterų Draugijoje koncertas. Kun. Byla dainavo lietuviškai ir... itališkai. Turinio nesupratau, bet „La donna è mobile" — man matos, neprigul prie rimto repertuaro.

9. Buvau Punske komisijėlės posėdyje. Buvo kun. Laukaitis, p. Jablonskis, kun. Tumas, kun. Vailokaitis ir daugiau tos vietos kunigų. Pasirodė, jog daugumas žodžių turi kitokią prasmę Suvalkietijoje, o kitokią Žemaitijoje. Bažnytinės terminologijos joks autorius pats vienas išdirbti neįstengs.

10. Vagone grįždamas pažinau rusę, oficierio žmoną iš Alytaus, išmokusią lietuviškai, o mūsų ponios nenor vis mokytis.

11. Sugrįžęs, vėl susirgau influenza.

12. Sakiau Šaritkų bažnytėlėje konferenciją kursistams. Galva sunki — karštis. Konferencija ne per gerai buvo pasakyta.

13. Liga dar labiau suėmė. Karštis 39°. Išgulėjau visą dieną.

14. Sakiau antrą konferenciją. Pasisekė bent kiek geriau, nes buvau sveikesnis. Gėrėjausi dailiu kursistų giedojimu.

15. Gavau pundą „Myśl Katolicką". Kata'ikystės neva yra, bet minties anei ženklo. Vox, vox, praeterea nihil.

24. Visuotinas blaivininkų draugijos susirinkimas. Vysk. Cirtautas atidarė posėdį. Po pietų išrinkta nauja valdyba ir perskaityta du referatu: kun. Marmos ir kun. Kiemėšio. Susirinkusiųjų atstovų buvo 49. Kunigai lenkai nė vienas neatėjo. Tegu sveiki sau boikotuoja.

Kovo ménuo.

1. Seminarijoje į „Oriaudžius Verksmus" susirinko dar didesnis lietuvių būrys. Per bažnyčios vidurį procesijai net sunku buvo prasigrūsti. Bet dvasiškoji valdžia nesirūpina tas lietuviškas pamaldas sutvarkyti. Kun. Januševičius pats vienas ir pamokslą sakė ir procesiją vedė ir relikviją dalino. Nebuvo bažnyčioje nei klierikų kapeliono, nei prefekto, nei profesorių, net ir diakono nė vieno nebuvo. Gražų pavyzdį duoda seminarijos perdėtiniai klierikams! Žmonės būriais susirenka melstis, o dvasiški vadovai kažkur lindi. Atskirk dabar, kur yra Dievo tarnai, o kur mercenarii...

2. Atsakiau vengriui D-rui Ciryliui Vorös į jo kritiką mano veikalėlio „Pri novaj trigonometriaj sistemoj". Jo kritika iš dalies neteisinga, bet kaikurie patėmijimai, kaipo grynai moksliški, atidengė man naujus horizontus ir sužadino prote naujas pažiūras į trigon. funkcijų esybę ir giminystę. Čia tai asmeniškai įsitikinau, kaip kritika kiekvienam daikte yra reikalinga ir naudinga. Tas pats D-ras Vorös atsiuntė kitą laišką, kuriame praneša, koks lyginys (equation) būtų mano postulatoidos, perskėlus ją iš enklydinės geometrijos geometrijon neuklydinėn (Balyai'o). Formula baisiai paini. Mūsų paprastoje Euklydo geometrijoje ji išeina daug lengvesnė išreikšti ir tyrinėti.

6. Seminarijoje lekcija apie radijų. Prelegentas p. Dmochovskis rodė to stebuklingo elemento mažutę kruopytę ir darė su juo eksperimentus. Eksperimentai pasisekė, bet išvadas iš tų eksperimentų apie esybę atomų man pasirodė abejotinas. Šios gadynės mokslininkai à la Dmochovskis man atrodo per daug

naivūs ir siauraprotiai. Jie, padarę eksperimentą, remias juo ir nuvažiuoja kaž-kur į sritis, nieko bendra su tuo eksperimentu neturinčias. Jie sako: matėte, kaip radijus veikia į elektroskopą — tame aš neklystu; na, tai tikėkite man ir kituose visuose dalykuose ir pripažinkite mane neklaidingu. Na, ir nekritiškoji jaunuomenė tiki šventai visą, ką p. profesorius sako, nors jis ir niekus paplepa. Matant tokį dogmatizmą, reikalaujantį aklo tikėjimo, kartais stačiai juokas ima, nes žmogus matai XX amž. atgimusį seną principą credo quia absurdum.

8. Aplankiau Chreščiko komercinę mokyklą. Parodyta eksperimentai su radium ir bevieliu telegrafu. Be to, buvo puiki lekcija apie Italiją su dailiais vaizdeliais ant ekrano iš magiškos lampos. Mokykla, matyti, puikiai suorganizuota, mokytojai ne biurokratai, mylintys savo dalykus, žmonės labai simpatingi.

.9 Posėdis Chreščiko mokykloje. Kalbėta ir tartasi apie įsteigimą draugijos tai mokyklai palaikyti.

11. Kauniškės lietuvių inteligentijos posėdis „Draugijos" redakcijoje. Nutarta dalyvauti sumanytoje draugijoje komercinei mokyklai palaikyti Kaune.

14. kovo lig 30. balandžio. Pusantro mėnesio, laiko trūkstant, nieko nesuspėjau užrašyti. Daug kas permąstyta, daug minčių interesingų rasta knygose ir laikraščiuose. Bet viskas lėkte pralėkė per galvą ir... dingo užmiršime. Gaila.

Gegužės mėnuo.

1. Schoenke atsiuntė man mano „Mokintuvę terptautiškos kalbos Esperanto", perspausdintą 1908 m. be mano žinios, palikęs senovinę rašybą ir senąsias klaidas ir dar naujų klaidų pridėjęs. Ir dar nesidrovėjo padėti uždraudimą: „Nachdruck verboten". Autoriai rašo, darbuojasi, o geschaeftmacheriai naudojasi.

2. Gavau sąrašą tarptautiškų literatiškų konkursų, sumanytų organizacinio komiteto 4-jo tarptautiškojo Esperantistų suvažiavimo šiemet Barcelonoj. Apsiėmiau būti teisėju vieno iš tų konkursų.

4. Klierikai mokinasi seminarijoje daug ko; bet kaip būti tikėjimo mokytojais liaudies mokyklose, to jiems nieks neaiškina. Tuotarpu pedagogika yra mokslas; nežinant to mokslo, negalima būti geru kapelionu. Nes scientia infusa niekam nėra Dievo pažadėta. Gerai būtų, kad gimnazijų kapelionai padarytų klierikams kursus tikėjimo dėstymo žemesnėse mokyklose.

5. Užbaigtas 7-tas „Draugijos" tomas. Pradėjau rinkti medžiagą 28 „Dr." n-riui. Vėl pritrūko eilių. Aptingo mūsų poetai.

į 27 n-rį pats turėjau parašyti. Buvau bepradėjęs ir 28-am satyrą „Negaliu“, bet ačiū, Dagilėlis atsiuntė gan storoką pluoštą, tai šiam kartui apsieis ir be manųjų.

6. Gegužinės pamaldos, giedojimai ir poteriai seminarijoje vis dar lenkiškai atliekama. Matyti, klierikai pildo tas pareigas priversti, be gyvybės. Taip bent man pasirodė, klausant jų giedojimų ir skaitymų. Ai, sunki ta istoriška tradicija, lyg akmuo ant kaklo užmestas. Negreit lietuvių dvasiškoji jaunuomenė tą jungą nuo savęs numes.

7. Šv. Pranciškus broliais vadino žvėris ir paukščius, o mūsų gadynei brolystė net ir tarp žmonių pranyksta. Lenkai nebeskaito mus lietuvius broliais ir vardan savo aukštesnės kultūros kenkia mums kur tik gali.

8. Šalta — ore, šalta žmonių širdyse. Visur reakcija — gamtoj, politikoj, bažnyčioj.

10. Labdaringos katalikų Draugijos visuotiname susirinkime jau lietuviškai nebeprakalbėta. Perniai ir užperniai buvo nors trumpos liet. prakalbos.

17. Vyskupas „dirmavojo“ vaikus. Prakalbėjo vien lenkiškai, nors daugumas buvo kaimiečių lietuvių.

18. Ta pati istorija. Į ką čia atsižvelgta, ar į Dievą ar Bažnyčios naudą ar į politiką, Domine, tu nosti. Konstatuoju faktą, jog daugumas bobelių ir moterėlių, atvedusių vaikučius „dirmavotis“ ir nesupratusių vyskupo lenkiškos kalbos, grįžo į namus su suspausta širdimi.

22. Mirė metropolita Vnukovskis, neišbuvęs antvyskupiu nė pusės metų. Iš šalies žiūrint, atrodo lyg kokia kova Dievo su diplomatija. Diplomatija skiria į tą aukštą vietą netikusius kandidatus, Dievas juos tuojau nuo sosto numeta.

25. Atspaustas tapo vyskupo Cirtauto aplinkraštis į kunigiją apie M. Gedraičio jubiliejų. Duok Dieve, kad ta iškilmė padarytų tinkamą įspūdį į kunigus ir žmones.

26. Nutarta birželio 1 d. padaryti Gedraičio vakarą „Dainos“ salėje.

31. Gedraičio vakaras įvyko. Pasisekė vidutiniškai. Buvo protestantų, latvių, tik nebuvo kunigų lenkų.

Birželio mėnuo.

5. Redakcijoje visuotinas „Nemuno“ susirinkimas. Lenkams nepasisekė lietuvių įstaigos suardyti.

Praleista pustrečio mėnesio.

Rugpjūčio m.

23. Kun. Maculevičiaus instaliacija, kaipo Rektoriaus. Duok Dieve, kad jam pasisektų įvesti kaikurias reformas seminarijoje.

25. „Draugijai“ uždėta bausmė 300 rub. už žinias apie Vilniaus Archiriejo kelionę po Lietuvą (No. 30). Tos žinios pripažintos kaipo „ložnyja į nieotviečajuščija diejstvitelnosti“. Tebūn Dievui ant garbės!

27. Viduriniuose amžiuose teisė net vabalus, žiurkes, nusidėjusias kiaules ir jaučius; na, o XX amžiuje be jokio teismo baudžia laikraščių redaktorius. Tai tau pažanga.

30. Gedraičio vakaras Šiančiuose. Puikiai pasisekė.

Rugsėjo m.

1.—4. Parašiau atsakymą ref. kun. Šepečiui. Yra tai žmogus, kuriam tiesa, matyti, visai nerūpi. Rūpi vien protestantizmo vėliava.

5. Kun. Jarašiūnas išvedė keliauninkus Šiluvon. Adv. Gutauskis padarė skandalą — išdergdamas viešai kun. J. kaipo litvomaną.

8. Kun. Marma katedroj pasakė pamokslą apie kovą su girtuoklyste. Išskaitė, jog Kauno gub. esą 20 degtinės daryklų. Vienas Kaunas prageriąs apie 1 mil. rublių. Puiki kultūra!

1910 m. birželio m.

6. Naujo Žemaičių Vyskupo G. Cirtauto ingresas. Lietuviai surengė draugijų deputaciją su adresais ir pasveikinimais. Lietuviškos kauniškės redakcijos įteikė atskirą adresą. Bažnyčia buvo dailiai žolynais išpuošta lietuvaičių šv. Zitos ir lenkių Marijos Globos Draugijų. Be ne bus tai pirmas žymesnis Kauno lietuvių viešas pasirodymas. Lenkai naują vyskupą boikotavo, nei jo sutikime, nei ingrese nedalyvaudami.

(Dalykus, kurie plačiau paliečia Bažnyčią ir visuomenę, mes išskyrėme į atskirą vietą. Jie bus išspausdinti vardu: „Mano užrašai“. Red.)

Parsidavimas baudžiavon.

(V. Biržiškos, Kaune.)

XVIII amž. Lietuvos istorija mažiausiai ištirta, nors ji nemažiau įdomi už kitų amžių istoriją. To laikotarpio valstiečių padėjimui nušviesti kiek padės pridedamas čia dokumentas.

„Ja Jan Czatyrka z Krewa z Powiatu Oszmianskiego Jako Człowiek wolny będący moim, Żony y Dzieci moich Czynie Wiadomo tą kartą moią: 1º Ja będący na ubostwie y nie maiący Sposobu do Wyżywienia iako Sam Siebie, tak tyż y Dziatek moich pod Czas głodnego Czasu Udałem się w Protekcyią y Zapisałem się Dobrowolnie za Poddanego Wiecznymi Czasy W Bogu Przewielebnym Ichm'sciom Oycom Kamendułom Pożayskim iż mnie z żoną y z dziećmi z osobliwey Łaski y Miłosierdzia Swoiego Raczyli przyiąć Na osiadłosc w Maiętnosci Swoiey Dusmianach w Miasteczku w Woiewodztwie Trockim leżącego y wszelką Żywnoscią y Dobytkiem opatrzyc. To iest żyta kop trzy snopow 26. Jarki kopę 1 y snopow 30. Jęczmienia kop 3 snopow 30. Owsa snopow 40. Swinią prosną Wołow Oromych parę Konia. Jałowkę Latosią Krowę y Kozę 1. Ogrod zasiany Jarzyną wszelką za Kturą Łaskę zawdzięczaiąc W Bogu Wielebnym Ichm'scm Oycom Kamendułom, Jako Dobrodzieiom Naszym Zapisuiemy się za wieczystych Poddanych y Wszelką powinnosc pełnic Dworowi Rowno z drugiemi Poddanemi podług Ustawy y Postanowienia Dawnego, A ieżeli bym Ja Sam, Żona, Dzieci y Potomkowie moi z Swoiey woli, Czyli z namowy iakiey wynisc abo Uciec potaiemnie mieli, tedy daiemy moc na się Jako Swoich własnych Poddanych Lapac y Brac gdzie się Kolwiek Naydowac będą bez żadnego Zatrudnienia y Przeszkody. Na co dla Lepszey Wiary y Pewnosci Uprosilismy Ichm'scow P. P. Szlachty Na podpisach Rąk wyrażonych za pieczętarzow a sami Jako pisma nie Umieiętni Krzyże Rękoma Swemi własnemi położylismy Pisan w Dusmianach Roku Tysiąc Siedmsetnego Siedmnastego Miesiąca Augusta Dwudziestego Dnia.

Ustnie y Oczewisto proszony Pieczentarz od Osob wyżey wyrażonych do tey assekuracy daney Ichm'Xx Kamendułom podpisuie się Jakob z Tomlunow (?) Tomlunski (?) (jo titulas neįskaitomas).“

Matyti, ypač sunkių tad metų būta, jei tuo pačiu laiku randame ir daugiau užsirašiusių tų pačių kunigų kamendulų baudžiavon: 10 gegužės 1718 m. Tamošius Ketvergis, irgi laisvas žmogus, su visa šeimyna įsirašo amžinon baudžiavon į Gudelių Trakų vaivadystės kaimą už leidimą „przez Niemałe Czasy pod-

czas rożnych inkursyi Nieprzyiacielskich y cięszkich Czasow“ naudotis kamara ir daržu.

1 lapričio 1717 m. Andrius Boksy Sikonių kaimo irgi įsirašo amžinai į Manciukų kaimą. 10 gegužės 1718 m. į kaimą „Jasnebłota“ Trakų vaiv. tų pačių Pažaislio kamendulų įsirašo amžinai Stasys Mozūras „Podleszanin“. Tą pačią dieną į tą patį kaimą įsirašo amžinai laisvas Jonas Jaroševičius.

Kiti įsirašo baudžiavon ant 10 metų: 1 lapkričio 1717 m. į Manciūnų kaimą Kazys Kšinskis iš Rekantiškių; 23 balandžio 1717 m. į Gudelių kaimą įsirašo Jurgis Latvis; 19 balandžio 1713 m. Mykalojus Kunkulis ir Martynas Kikas — į kaimus Vieškūnus ir Pakalniškius; 2 sausio 1714 m. Juozas Mykolaitis, kurs į tuos dešimts metų pasižadėjo kartu išmokinti batsiuvystės vieną berniuką; 1721 m. į Manciūnus įsirašo Simanas Grigaravičius; 14 liepos 1722 m. — į Gudelius Samuėlis Stankevičius.

(Iš Pažaislio archyvo.)

1831 m. maišto likvidacija.

1835.

(J. Tumo.)

Ukaz Jego Imperatorskago Veličestva Samoderžca Vserossijskago, iz Vilenskago Gubernskago Pravlenija.

Šita Valdyba, išklausiusi P. Vilniaus Kariškojo Gubernatoriaus Kunigaikščio Dolgorukovo pasiūlijimą, iš pereitojo rugpiūčio 17 d. Nr. 587, kur jis išrašo: jog Jo Šviesenybė peržiūrėjęs šios Valdybos nusprendimą, įteiktą šio rugpiūčio 3 d. Nr. 427, radęs tą nusprendimą teisingą ir sulig įstatymų; būtent, 1, kad tarnavusius Kanceliaristais Šiaulių Žemiečių Teisme: Vaclovą Goštautą, Stanislovą Tadą Gurinavičių, bajorus: Kazimierą Švoronevičių, Adomą Jogminą ir Dvarininko sūnų Steponą Butkevičių, dalyvavusius buvusiame 1831 m. šiame krašte maište ir nežinia kur dabar esamus, kaip neįteikusius iki šiam laikui prašymo, kad būtų jiems dovanota arba leista sugrįžti į Rusiją, idant galėtų pasiteisinti Teisme, pripažinti nepataisomais (zakosnielymi) maištininkais ir delto bet kokį jų turtą, kurio Šiaulių Apskrityje, tiesa, nėra, bet gali būti atrasta publikuojant kitose Gubernijos vietose ar išviso Imperijoje, Aukščiausiojo įsakymo iš 1834 m. spalių 4 d. galia pripažinti galutinai konfiskuotinus ir įdėtinus į iždą, idant Stepono

Butkevičiaus paveldėjimo dalyke būtų pasielgta griežtai sulig Aukščiausiai patvirtinto 1834 m. sausio 16 d. nusprendimo komiteto vakarų Gubernijų dalykams, pačius gi tuos visus nusidėjėlius, jei kas pamėgintų slapta įsibrauti į Imperijos ribas, nubausti sulig 4 punkto viršiau paminėtojo 1834 m. spalių 4 d. įsakymo; 2, nors Pašušvio parapijos Kliučvaitas Valstietis Jokūbas Litvinas (Poručiko Jablonskio pranešime pavadintas Litvinenka) to pat Jablonskio įtariamas, būk jis su trijų šimtų maištininkų būriu atplėšęs Baisogalos m. Cekhauzą ir privogęs iš ten Valstybės daiktų ir amunicijos, tačiau kad ištardžius nepasirodė, jog Litvinas būtų dalyvavęs tokiame nusidėjime, priešingai, kaip liudija Šiaulių Žemiečių Sprauninkas, visai maišto veiksmuose nedalyvavęs, gi apie Baisogalos Cekhauzo išplėšimą paduota padarytoji byla į tam tikrą teismo vietą, kurios nusprendimu kaltininkai negali būti liuosi nuo išieškojimo iš jų atlyginimo už išgrobtus Valstybės turtus, tai del visa to bet koks apie Litviną galvosukis reikia palikti; 3, apie Joną Dolmackį, paimtą už maišto veiksmus ir išsiųstą su kitais imtiniais Lietuviais maištininkais į Pskovo miestą, tačiau paskui Aukščiausia valia paleistą iš aresto, jokio naujo sprendimo nebedaryti; 4, Liudviką Noreiką, Aniūprą Križevičių ir Kazimierą Narbutą (jau mirusį), kurių pirmas, dalyvavęs maište, atėjo atgailodamas pas teisėtą vyriausybę ir jos buvo paleistas į pirmykštį jo gyvenimą, antras nuraminus ir sugrąžinus teisėtą tvarką prileistas prie pirmykštės jo tarnystės Pašto Stoties Užveizdo, o paskutinysis Narbutas Vyriausiojo maišto Vado varu mirties bausme grasymu priverstas dalyvauti buvusiajame sukilime, tuojau kaip tik buvo paskelbtas maloningiausias įsakymas 1831 m. birželio 4 d., buvo beeinąs į Šiaulių miestą parodyti atgailos del nusidėjimo, bet ištiktas tuomet siautusios epidemijos choleros, nuo jos mirė, kaip nebuvusius nei didžiaisiais sumanytojais, nei maišto vadais, sulig Aukščiausiojo įsakymo 1831 m. birželio 4 d. 1832 m. spalių 4 d., palikti daugiau įstatymų nebesekamus ir nuo santykių su maištu liuosus. Del visa to grąžina Gubernijos Valdybai minėtąjį nusprendimą, pasiūlydamas visus išdėstytus dalykus įvykinti, padaryti iš savo pusės, kas reikia. Įsakė: Sulig šio P. Vilniaus Kariškojo Gubernatoriaus pasiūlijimo, įvykusio sulig Gubernijos Valdybos nusprendimo, štai ką padaryti del suradimo ir įdėjimo į iždą dvarų ir kapitalų galimų priderėti nusidėjėliams maište Šiaulių Žemiečių Teismo Kanceliaristams Vaclovui Goštautui, Stanislovui Tadui Gurinavičiui, bajorams Kazimierui Švoronevičiui, Adomui Jogminui ir dvarininko sūnui Steponui Butkevičiui, be to, pačius šiuos nusidėjėlius, jei jie pamėgintų įsibrauti į Imperijos ribas, nubausti sulig įsakymo iš 1834 m. spalių 4 d.; visoms šios Gubernijos apskričių administracijos vietoms, Miestų ir Žemie-

čių Policijoms išsiųsti įsakymai, o į Vilniaus pilietinį Teismo rūmą Viešosios Globos Prikazą ir į Komisiją, įsteigtą Radvilų byloms sutvarkyti, taip pat į visas Rusijos Imperijos Gubernijų ir Apygardų Valdybas Valdžios ir Kariuomenės kanceliarijas kreiptis, kad apie pasekmes valdomosios vietos praneštų šiai Valdybai. Be to siunčiamame Šiaulių Žemiečių Teismui įsakyme pridėti: a, kad su dvarininko sūnaus Stepono Butkevičiaus paveldėjimo teisėmis būtų pasielgta griežtai sulig Aukščiausiai patvirtinto 1834 m. sausio 16 d. nusprendimo Komiteto vakarų Gubernijų dalykams, paimant iš jo tėvų pasirašymą, kad jie savo dvaro neperduos nusidėjusiam savo sūnui jokiu būdu. Apie tai pranešti raštais Finansų Ministerijai, Valstybės Turtų Departamentui, Vilniaus: Iždo Rūmams ir Likvidacinei Komisijai; b, kad: antras ir ketvirtas punktas Gubernijos Valdybos nusprendimo, išaiškinto šiame pasiūlijime P. Kariškajam Gubernatoriui, Kliučvaitui Jokūbui Litvinui, Liudvikui Noreikai, Aniūprui Krziževičiui ir mirusiojo Kazimiero Narbuto giminėms pasirašant, apie pasekmes pranešti Gubernijos Valdybai, pridedant parašus, kaip jis, taip ir paimtų iš Stepono Butkevičiaus tėvų apie neperdavimą dvaro kaltajam jų sūnui. 1835 m. rugsėjo 9 d.

Sovietnik

Protokolist

Stol Vremiannyj o miatiežnikach. Stolapomoščnik

(Spausdintame egzemploriuje parašų nėra.)

(Iš Ketūnų dvaro Jakubauskių archyvo.)

Jogminapolio altaristo byla su Narbutais 1841 m.

(Tumo.)

Mes čia ištisai pakartosime vieną Jono Narbuto prašymą į Šiaulių Žemiečių Teismą del jo stiliaus ir kai-kurių juridinių dalykų originalumo.

Prosit Pomieščik Savelskago Ujezda Ivan Vikentjev syn Narbut, a v čem moje prošenije, tomų sledujut punkty:

1. Savelskago Ujezda Pristav 11. stana poviestkoju ot 31. Avgusta 1841 goda za N 3602-m izvieščajet Menia, čto v sledstvije

poručenija Šavelskago Ziemskago Suda ot 13 Avgusta že za N 931-m. po otnošeniju Upravlenija Telševskoj Rymsko-Katoličeskoj Eparchii ot 22: Julia za N 1863-m, obiazan ja ot Fundušovoj Sumy uplatit procenty Jagminopolskomu Altaristie Sviaščenniku Majržimu (tur būt: Mažrimu. T.) — i ot 27. istekšago Oktiabria za N 4811-m predpisal Piatisotskomu Kuršanskago Prichoda nastaivat na menia v ispolnenii onoj uplaty.

2. Vyše propisannaja pretenzija Jagminopolskago Altarista, jako osporena, nemožet byt vzyskivajema, ibo Šavelskaja Dvorianskaja Opieka v razsuždenii obstojatielstv izložennych protivu onoj pretenzii v prošenii pokojnago brata mojego b. Šavelskago Podkomorija Michaila Narbuta, Ukazom ot 17. Febralia 1841 goda za N 97 m predpisala Rosienskomu Ziemskomu Sudu obiazat Pomieščicu Gelviru Przeciševsku k predstavleniju v onuju Opieku podlinnago Dokumenta po kojemu Jagminopolskij Altarist želajet polzovatsia procentami, Telševskomu že Ziemskomu Sudu predpisala obiazat Jagminopolskago Altarista predstavit v onujuž Opieku objasnienije s dokazatelstvami skolko toj Altarii pričitajetsia kapitala ot kakovago on chodatajstvujet procentov, na kakom imienii onyja obezpiečeny i utvierždion gi takovoj kapital prisiagoj? o jakovom rasporiaženii Šavelskoj Dvorianskoj Opieki, Šavelskij Ziemskij Sud Predpisanijem ot 26 Marta tekuščago goda za N 365 poručil Pristavu 11. Stana objavit mnie jako Naslednniku pokojnago brata mojego Narbuta osporivšemu na Zakonnom Osnovanii pretenziju Jagminopolskago Altarista, Pristav že 1. Stana Poviestkoju ot 28 Maja tekuščago 1841 goda za N 1521. izviestil menia o takovom rasporiaženii Šavelskej Dvorianskoj Opieki, a potomu vsepoddanniejše prošu!

Daby povieleno bylo schodno vyše izložennym obstojatielstvam iz kakovych javstvujet, čto domagatelstvo Jagminopolskago Altarista sostoit ješče v razsuždenii Šavelskoj Dvorianskoj Opieki po objavlennomu na onoje sporu, predpisanija svojstviennym poriadkom takovago spora vozderžatsia s udovletvorenijem domagatelstva Upravlenija Telševskoj Rymsko-Katoličeskoj Jeparchii otnositelno iska Jagminopolskago Altarista, i kakovaja po siemu posledujet rezoliucija prositeliu objavit. 1841 goda Nojabria 10 dnia. Prinadležit k podaniju v Šavelskij Ziemskij Sud. — Takovoje prošenije sočinial i pisal NN. a podpisal sam prositiel.

(Iš Ketūnų archyvo Jakubauskių.)

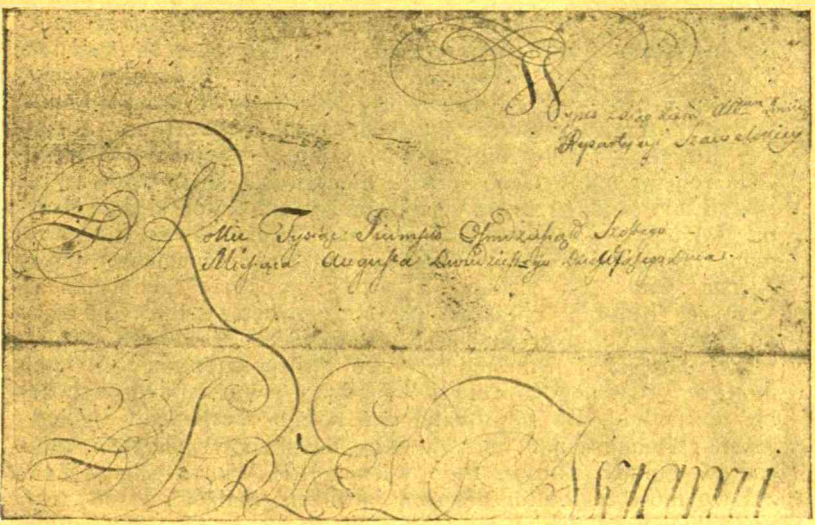

XVIII. amžiaus Testamentas.

Wypis z xiąg Ziem Xtt-wa Żmudz'.
Repartycyi Szawelskiey.

Roku Tysiąc Siedmset Osmdziesiąt' Szostego Miesiąca Augusta Dwudziestego Dziewiątego Dnia.

Przed Aktami Ziemi Xttwa Żmudz'. Repartycyi Szawelskiey stawając osobiście Jmc P Mikolay Narbutt Testament w Bogu zeszłego W Jxa Jozefa Hryncewicza Kanon' Inflan' Pleban' Kurszan' służący ad akta podał następny pisany = w Imie Oyca y Syna y Ducha Swiętego, Niech się stanie ku wieczney Pamięci x Skorom tylko własnosci Życia Ludzkiego poznawac począł, zawszem zsobą rozważał że ludzką rzeczą jest umnie... a chrzescianską myslic azeby niespodziewanie yna wieki umierac nie przyszłosię — z Prawideł Religii Swiętey od Młodosci moiey bylem y jestem przekonanym że nic niemasz na Swiecie pewnieyszego nad Smierc ani zas nayniepewnieyszego nad godzinę Smierci dla tego ażeby mnie niespodziewana ztego Swiata niezebrała Smierc Ja xiądz Jozef Hryncewicz Kanon' Inflan' Pleban Kurszan' będąc przy zupełnych Zmysłach y Refleksyi postanowiłem Majątek, ktoren mi Opatrznosc Boska natym Swiecie do Szafunku po wierzyła wedle Mysli ypodobania rozrządzic jakoż takowe posta-

nowienie moie do Skutku przywodząc, Nayprzod Duszę moją na wyobrażenie Boskie stworzoną Krwią Jezusa Chrystusa Zbawiciela moiego odkupioną wręce Troycy Przenayswiętszey poruczam przosząc przez Przyczynę Nayswiętszey Maryi Panny yprzez Zasługi wszystkich Swiętych osobliwie Patrona moiego S-o Jozefa, — ażeby mnie Bog Naywyszy Stworca moy znieskonczonego miłosiedzia swoiego nieprawosci moie darowac raczył; Ciało moie grzeszne ażeby obrządkiem Katolickim ze Mszami Swiętemi i dawaniem Jałmużny na Ubogich w Kościele Kurszan' pogrzebione bylo względem vstarania Wielmożn' Imęże Xiędza Jana Żyla Kanonika Inflanskiego Koadjutora Plebani tuteyszey Kurszan' upraszam Na Msze Swięte y Exekwie czasu pogrzebu odprawowac się mające Czerwonych Złotych Dziesięc Przystępuiąc do rozporządzenia Majątku moiego zwłasnego Zbioru ynabycia wnastępnym sposobie dysponuię, Za approbatę ninieyszego Testamentu moiego Jasnie Wielmożneniu Imę Xu Kosci Biskupowi Dioklen'. officiałowi Żmudz' Złotych Pięc Wielm' JPP Wincentemu y Zofij z Uwoyniow Narbuttom Skarbn' Wenden' Małżon' oprocz tego wszystkiego co Swoją ręką oddałem za Życia, Szafę Kontową ze szklannemi Dżwiczkami y wieprza iednego teraz, zapisuię. Jmęże Panu Ignacemu Uwoyniowi Skarbn' Ziem' Nu' wołow parę, Swin Maciorek Dwie, wieprza iednego, krow trzy owiec Czworo, Klacz parą iedną, Kireją wilkami podszytą Kocioł brażny z Trąbami ydalszym narzędziem, oraz Naczyniem. Browarnym Drewnianym Czopami Kubłami Lahunami, Wozek malowany z kołami, Czapkę czarnym baranem Lisem podszytą, Puzdro naywiększe zosmiu Flaszami, Skurę wyprawną Jalowiczą Siekier Dwie, Narogow par trzy Kos do Siana koszenia pięc, Toczydło iedne, Tebel (hebel?) yswidrow cztery, Flaszą dużę czarną, Pszczoł. Kulow Cztery, a wielmożnemu Imie Xiędzu Adamowi Nowomieyskiemu Komendarzowi Pszczoł-Huli czyti Pień ieden, daruię Imę Panu Jerzemu Uwoyniowi-Rewerendę Kasztanami podszytą, Sukienną, Zegarek Srebrny obicie nad Lozkiem Perskie, Konia Gniadego stępaka, Szlafrok Zielony, Czapki dwie, iedna Kapuza druga czarnym baranem zwierzchem aksamitnym, skurą Jałowiczą wyprawną dla tychże Jegmę' Panow Ignacego Uwoyniow-Summę moją własną na oblig w Roku Tysięc Siedmset' Osmdziesiąt Drugnim Marca Osmnastego Dnia Wielmożnemu Imę Panu Pawłowi Narkiewiczowi kredytowaną Czerwonych Złotych Sztuk Czterdziesci Szesc, Talarow bitych Dwardziescia Siedm, y Ortę z Procentem Zaległym jako już pierwiey Dokumentem przelewym zrzekłem się, tak yteraznieyszą Dyspozycyą stwierdzam wiecznie daruię oraz Summę Talarow Bitych Dwiescie

własną Jegmę Panom Uwoyniow za Fortunę Ichmęw wziętą adopiero za Rewersem u Wielmożn' Imc' Pana Wincentego Narbuta mnie wydanym będącą jako Kapitalną, tak y Procenta od oney należące aprzezemnie nieodbierane za własne przyznaię ymocnemi do odebrania czynię. Wielmożn. J Panie Giętrudzie Uwoyniance Skarbn' Ziem' Nu' Krow trzy wołu iednego wieprza iednego, owiec czworo, Skrzynię okrągłą, malowaną Dużę, — Sutanę Manszestową, Kocioł do Żłukty wielki, Dwa mnieysze miedziane Rondle dwa, Kocioł Spiżowy Trzynożek Żelazny większy, Kociołek do Herbaty, Mordzierz z tłuczkiem, Flaszę medzianą Misę Cynową iedną Połmiskow Szesc, Talerzy nowych Dwanascie, Lyzek Dwanascie, Lichtarzow Duzych — Dwa Imbryczek cynowy ieden, Szafę malowaną Duzą, Drugą Szafę kontową malenką, takoż malowaną, Plaszcz niebieski, Puzderko zkrzysztalowemi, Flaszami, Teredeykę zkołami Stoł malowany z Szufladą, ankry od Wina Cztery, Siekierę iedną wyznaczam ydaruię. Wielmozney Jmc Panie Machtyldzie Uwoyniance Skarbn' Ziem' Nurskiey Krow Szesc, wołow Dwa, Wieprza iednego (: Swin zas Maciorek trzy, na obiedwie z JEmę Panną Giendrudą:) Owiec czworo Skrzynię Duzą Malowaną, kocioł piwny Duży, Dwa kociołki małe medziane, Spiżowy ieden Trzynożek ieden mały Misę Cynową iedną Pułmiskow Szesc Talerzy Dwanascie yłyzek Dwanascie, Lichtarzow dwa mnieyszych, koni dwa Żmuydy gniade, Sutanę Szarszadranową, Puzdro większe z Flaszami, pamiętając na stan osierociały przez względy zapisuię — wiecznie daruię: JEmęsci Panie Maryanie Paszkiewiczownię krowę iedną zostawuię. Żyto w Polu Zasiane yZboże Jarzynę wroznym gatunku jako to Owies, Jęczmień yGroch po Zebraniu zpola yzmłoceniu oprocz tego co się wyexpensuię za Życia moiego pozostałe Ziarno ySłomę na rowny dział Jegmęsciow Panow Ignacego yJerzego braci Gientrudy yMachtyldy Siostr Uwoyniow y Uwoynianek zapisuię, daruię aJesliby Bog naywyzszy przed czasem zebrania Zboza z Pola zebrał mnie ztego swiata tedy chocby swoim kosztem mają zebrac ynaswoy pozytek obrocic Pole Ugorne teraz ku Zasiewowi zbliżającesię jeslibym pozył, tedy Sam Żytem zasiac mam yte pro Loco Żyto zasiane dla Wielmożnego Jegomosci Xiędza Koadjutora zostanie, od ktorego zaden wstępu mocy miec niebędzie mogł. uLeyby Chaimowicza arędarza Kurszanskiego za Poręką Wielmożnego Jegomosc Pana Gruzewskiego StarostySzpiglewskiego dotąd nieopłaconych Talarow Bitych Sztuk Sto Trzydziescie oprocz Procentow zaległych amnie realnie należacych Jegomosc Panu Ignacemu Uwoyniowi jako osobliwym Dokumentem Zrzekłemsię, tak yteraz stwierdzam wiecznie daruię ymoc do dochodzenia daię. Na Expens jako po-

grzebowy tak też poki życ będę wołow Cztery — wieprzy dwa, Podswinkow Szesnascie Zachowuię. Nakonwent Telszewski Ichmosc' XX Bernardynow prosząc o Pamięc wModlitwach za Duszę moią Czerwonych Złotych Dziesięc Leguię Cokolwiek ninieyszą Dyspozycyą moią rozpisałem ywłasną Ręką rozdałem, aby nikt znayblizszych Krewnych yobcych nieinteressowałsię y nieturbował naymocniey i obowiązuię za Exekutorow ninieyczego Testamentu moiego Jasnie Wielmożnego Jegomosc Pana Adama Gorskiego Kasztelan' Xięstwa Żmudzkiego Starosty Wiekszniańskiego Kawalera Orderu Swiętey Anny y Wielmożnego Jegomosc Xiędza Jana Zaniewicza Dziekana Wiekszniańskiego Plebana Popielanskiego obieram ynaypokorniey upraszam, ktorzy przez względy Swoie jako rozpisaną przezemnie Ruchomosc, tak tez pozostałą pomnieyszą wninieyszy Testament nieingrossawaną na Ichmosciow Panow Ignacego yJerzego braci Giętrudę y Machtyldą Uwoyniow y Uwoynianki rozdzielic mocni będą. Koncząc tedy ostateczną Dyspozycyą moią, Żegnam wogolnosci wszystkich polecając się Modlitwom yprosząc, azeby dla miłosci Boskiey, jeżeli wczym kogo obraziłem darowac raczyti; Dla Zopełnieyszey Zatym takowego Testamentu ważnosci podpisem ręki mey własney yWielmożnych Jegmosciow Panow Pieczętarzy Ustnie yOczewisto odemnie uproszonych Ony Stwierdzam Działo się w Kurszanach Roku Tysiąc Siedmset Semdziesiąt Szostego Miesiąca Jullij Dwudziestego Dziewiątego Dnia Utego Testamentu podpisy aktora yWielmożnych Ichmosciow Panow Pieczętarzow także Xiądz Jozef Hryncewicz Kanonik Inflanski Pleban yAltarysta Kurszanski Ustnie y Oczewisto Proszony za Pieczętarza od Wielmożnego Jegomosc Xiędza Jozefa Hryncewicza Kanonika Inflanskiego Plebana yAltarysty Kurszanskiego dotego Testamentu ostateczney woli przy zupełnych Zmysłach yRefleksyi czynionego podług Ustaw Narodowych przypodpisaniusię Samego Akta własną Ręką podpisałem się Ignacy Iwaszkiewicz Chor' Pet' WWXWa Litewskiego ustnie yOczewisto proszony Pieczętarz do tego Testamentu podług Prawa podpisałemsię Jan Tyminski P. Zl. Ustnie yOczewisto Proszony Pieczętarz do tego Testamentu desuper wyrażonego ut... Juris podpisuięsię Jozef Miecewicz ktory to Testament za podaniem przez wyzwyrazoną Osobę do akt jest do Xiąg Ziem' XZmudz' wpisany zktorych yten wypis podpieczęcią Urzędową Ziem' Xwa Zmudz' R: S: stronie potrzebuiącey wydany

Correctum Szymon Rudzki Rgnt Ziem' Xwa Żmudz'.

(Iš Ketūnų archyvo Jakubauskių.)

Nemuno užšalimai ir paleidimai.

(Vyt. Steponaičio, Kaune.)

Kauno tvirtovės formuliare N 170, likusiame iš buvusio rusų tvirtovės archyvo, be kitos platesnei visuomenei mažiau įdomesnės medžiagos, yra kasmetiniai pažymėjimai Nemuno (ties Kaunu) užšalimo ir ledų išnešimo laiko. Nurodoma ne vien tik diena, bet paduota, kokia tuo laiku buvo temperatūra, vandens virš ordinato pakilimas, o kartais ir vėjas.

Minimas tvirtovės formuliaras prasideda 1873 metais ir baigiasi 1894 m. Matyti, vėliau prie bylos buvo prirašyti ir atsiųstieji tvirtovės formuliaro papildymai 1895—1899 metais. Kitų metų nepasisekė rasti. Patsai formuliaras dabar randasi naujai įkurtame ir pradėtame tvarkyti Centraliniame Karo archyve.

Išrankiojęs tą, kas liečia Nemuną, paduodu lentelę, manydamas, kad dalinai be Nemuno pažinimo ir istorijos, be paprasto įdomumo, tai gali turėti svarbos vandenų valdybai, mūsų hidrotechnikams ir kit. pan.

LEDUS IŠNEŠĖ						UŽŠALO			
Metai	Diena ir mėnuo	Valanda	Vandens virš ordinato (sieknia)	Temperatūra R.	Vėjas	Diena ir mėnuo	Vandens virš ordinato (sieknia)	Temperatūra R.	Vėjas
1882	II-14	24	1,12	+1°		XI-20	1	—10°	
1883	III-31	20	2,85	+4°		XII-25	0,6	— 7°	
1884	I-21	17,5	1,36	+4°		XI-14	0,04	— 8°	
1885	III-10	10	1,22	0°		XI-30	0,4	—12°	
1886 II	III-20	18	1,80	+4°		XII-17	0,49	0°	
1887	III-23	14	1,28	+1°		XII-17	0,32	— 5°	
1888 II	III-19		2	+2°		XII-13	0,24	— 7°	
1889	III-24		2	+2°		XI-28	0,24	— 4°	
1890	III-3		2,04	+4°		XI-15	0,5	—17°	S. R.
1891	III-3		2,08	+2°		neužšalo			
1892						I-4	0,7	— 6°	R.
	III-15		1,04	+3°	V.	XI-22	0.49	— 2°	R.
1893	III-6	10	1,45	+2°	V.	XII-23	0,16	—16°	R.
1894	I-27		2	+2°	V.	II-10	1,74	— 1°	P.
	II-18		0,55	+3°	P.	XII-5	0,80	— 4°	P.
1895	III-23		2,20	+3°	P.	XI-21	0,13	—10°	R.
1896	I-30		1,01	+2°	V.				
	III-8		2	+4°	P.	XI-17	0,35	—10°	V.
1897	II-21		2,76	+1°	V.	XII-12	0,28	—10°	V.
1898	I-20		0,8	+4°	V.				
1899						I-26	0,68	— 6°	V.
	II-2		1,55	+2°	P.	XI-29	0,65	—14°	R.

Lentelė reikalinga kai kurių paaiškinimų.

1888 met. einant ledams, pagadintas medinis tiltas per Jesės upę prie jos įtakos į Nemuną.

1890 met. Neris išėjo kovo 2 d., taigi viena diena anksčiau neg Nemunas.

1891 met. Neris išėjo kovo 5 d. taigi dviem dienom anksčiau neg Nemunas.

1893 met. Nemunas išėjo 10 val. Paskui 17 val. vėl užšalo, vandens aukštis siekė 2,5 s. virš ordinato, siekdamas iki 2,9 s. Ledai suardė dalį Jesės tilto. Vanduo apsėmė dalį Aleksoto plento ir ties Jesės tiltu.

1894 met. žiemos laiku Nemunas ir Neris užšalo du kartu.

1895 met. Neris išėjo kovo 22 d., taigi diena anksčiau Nemuno, vandens aukštis 2,2 s. virš ordinato, temperatūra + 2° R.

1896 met. Vilija išėjo sausio 31 d. ir vasario 1 d. Sausio 31 d. vandens virš ordinato 1,16 s., temperatūra + 2° R.. Vasario 1 d. vandens 2,15 s. temperatūra + 4° R.

1897 met. Neris išėjo kovo 24 dieną, taigi trims dienoms vėliau neg Nemunas, vandens virš ordinato 1,76 s., temperatūra + 2° R.

1898 met. Neris išėjo sausio 19 dieną, taigi diena anksčiau Nemuno, vandens virš ordinato 0,8 s., temperatūra + 2° R. Galutinai Nemunas ir Neris pasiliuosavo nuo smulkių ledų kovo 17 d. Tuo metu abi upi daugiau neužšalo.

1899 Nemunas ir Neris užšalo du kartu. Žiema buvo šilta ir sausio mėnesy ledas laikėsi tik vieną savaitę.

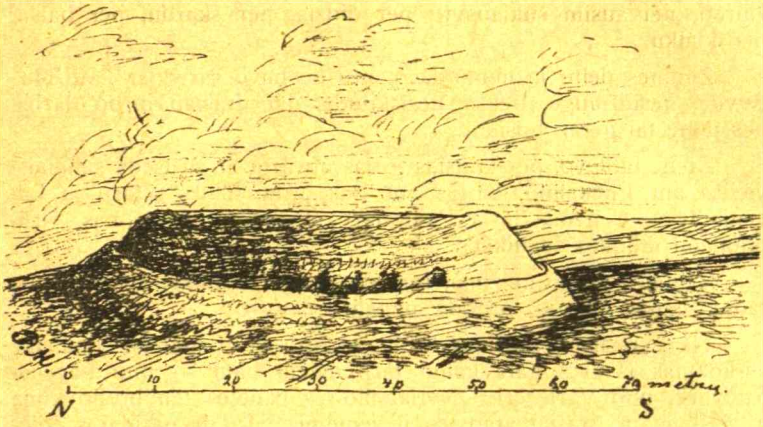

Kupiškio Pilekalnis.

(P. Matulionies, Kaune.)

Didžiulį supiltą Kupiškio kalną lenkai vadina: Góra Zamkowa, nes čia XI—XII amžiuje būta pilės, aptvertos mediniais statiniais, ne akmenimis, ne plytomis, nors čia pat pilna akmenų, uolų sluogsniai, molio ir žvyro kalnai. Anais laikais tesinaudota žeme ir medžiu.

Vaikštikai kaimų siuvėjai kartoja mėgiamąją pasaką, kaip tą kalną Švedai supylę, žemės prinešioję kiveriais. Labai panašu į teisybę, kad Karolio XII artilerijos baterija galėjo ten stovėti, nes iš čia galėjo net du vieškeliu apšaudyti.

Ištikrųjų gi va, kaip būta.

Būta taip senai, kada Kupiškio bažnyčios dar nebuvo, tik girios visur ūžė, Musteikės balose juodieji miškai augo, tik kur ne kur miškuose artojai lydimus jaučiais arė. Tada gyveno du broliu milžinu ir taip buvo vienas antrą įsimylėję, jog visur eidavo dviese.

Keliauja du broliu milžinu, linksmai šnekučiuodamu, o nuo jų kalbos skardas per girias griausmais dunda.

Pamatys žmogų jaučių jungu ariant, paims jį su jaučiais ir su visu arklu, įsidės pirštinės nykštin, palaikys, išėmęs gražiai pastatys vėl baran ir eina juokdamies.

Kur jiedu vaikštinėjo, ką jiedu darė, ką kalbėjo, niekas nieko nepasako; ką gi ir pasakys, kad jų negalima buvo nei akim ap-

žiūrėti, nei ausim suklausyti: per didžia, per skardu, per baisu, per klaiku.

Žmonės delto jų nebijodavo, nes jie buvo saviškiai. Milžinus išvydę, nesidžiaugė, bet ir nesiskundė, dar drąsiau dirbo darbą, nes jautė tai geran būsiant.

Ateis, būdavo, per tamsias girias nuvargę ir susisėda šalimais: vienas ant Pilekalnio, antras ant Paketurių kalno;*) tarp jų Lavenis teka, o jiedu žiūria Pajuodupio Duburan ir vaišinas, pasiduodami tabokos šniaukštą.

Ramiai gyveno milžinai, ramiai gyveno ir žmonės; visur buvo ramu, laukai derėjo, aruodų nepagrandydavo.

Tik vyresnysis milžinas brolis susirgęs ir pasimiręs. Jauneika verkdamas iškasęs gale kalno tarp dviejų balų — nuo Lavenio Rudynės, nuo Varležerio Žvyriabalio — padėjęs ten brolio kūną ir rieškučiom gražiai apipylęs jį žemėmis. Tai ir pasidaręs Pilekalnis su pylimu, kaip vainiku, aplink: Kupiškio pusėn būta galvos: čia aukštesnis kalnas, jo kakta; Pajuodupio pusėn kojos: čia žemiau.

Iš krintančių jauneikos milžino ašarų čia atsivėrė daugybė šaltinių ir versmių.

Palaidojęs savo brolį, jaunasis milžinas išėjęs į didžiuosius miškus ir ten tebesąs, sako senų seneliai. Ten jis tebesąs juntamas, kad ir nematomas. Su juo nebaisu, neilgu; lyg kas dūsauja, lyg kas giliai giliai atsidunsta; lyg kas dulsiai ir skardžiai sukalba, kad net visoje girioje girdisi.

Taip, jis ten tebėra, tebegyvas ir vėl ateis į savo Pilekalnį Kupiškyje, kai užeis Lietuvai vargo dienos ir reiks tai pašalinti...

NB. Spėjama vyresnysis milžinas — tai personifikuoti Lietuvos vadai, jaunesnysis — minia, kareiviai.

---

*) Tarp jų arti $1^1/_2$ kilometro.

Valiulio Akmuo.

(P. Tarasenkos, Kaune.)

Kas Lietuvoje nežino senojo Puntuko! Amžiai giliai suraukšlino akmens-senelio veidą. Gulėdamas šaliakelėje, jis matė daug Lietuvos sūnų džiaugsmo ir nelaimių. Tik gamtos nebylys tyli: pilkas, šaltas granitas. Nieko nesako nė tos gilios raukšlės, kuriomis išmargino jį slaptosios jo mintys.

Tyli ramusis senas Puntukas. Tyli ir kiti garbingos praeities paminklai, išmėtyti po plačius Lietuvos laukus, po tankius jos miškus. Tyli ir Puntuko brolis — Valiulis, toks pat granitinis did-

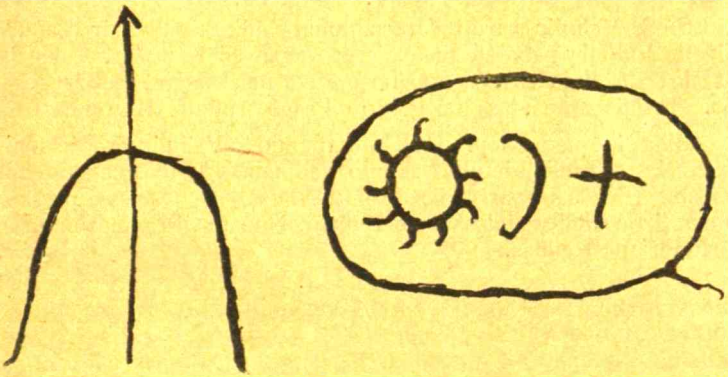

vyris, nuklydęs į tamsų mišką. Tyli, nors ne mažiau už Puntuką galėtų papasakoti apie senovę savo ženklais, kurius žmogaus ranka iškalė ant samanotų jo šonų.

Valiulio akmuo guli bene Švobiškėlių miške Aluntos val. Utenos ap. pietų šone kalnelio ežero pakrantėje. Viršuje žemės Valiulis yra 4 metrų ilgio; pietų gale 3 metrus pločio, šiaurės gale per $1^1/_2$ metro; aukščio šiaurės gale per $1^1/_2$ metro, pietų gale iki 1 metro sulaibėja. Didelis jis ant žemės, bet dar daugiau jo slepia juodoji žemė. Seniau jis buvęs dar didesnis ir aukštesnis; vakarų pusėje aiškiai matyti nuskeltas jo šonas. Ar žaibas tai padarė, ar neišmanėliai žmonės, nebrangindami senovės, girnas iš jo nusikalo.

Užklydusį čia keleivį gana intryguoja aiškiai matomi iškalti ženklai paslaptingais simboliais. Vakarų pusėje iškaltas sulenktas lankas ir vylyčia, nukreipta į rytus. Pieš. 1. Ženklų didumas apie pusę metro. Rytų pusėje iškaltas pailgas skritulys, $^3/_4$ metro

diametro, o viduryje jo saulė su spinduliais, mėnulis ir kryžius. Pieš. 2. Buvę ir daugiau kaltų ženklų, tik jų dabar nebesimato.

Aplink Valiulį daug kitų akmenų. Jei nupieštume jų schemą, pravesdami vidurines linijas tomis vietomis, kur daugiau akmenų, gautume keturkampį su apskritumu šiaurėje, Valiuliu viduryje ir atvirumu į pietų pusę ežero link.

Tą didakmenį žmonės iš senų senovės vadina Valiuliu. Kokios apie jį ir jo ženklus pasakos? Juk yra jų, jei kartkarčiais, po juo kasasi, ieškodami užraustų lobių, užkeiktų brangenybių.

Miega Valiulis, samanomis dengdamas savo ženklus. Ramiai teliūskuojas pakalnėje ežerėlis, ramiai šlama aukštų medžių lapeliai apie gilią tos šalies praeitį. — 12. III. 21.

P. S. Valiulio vardu daug žmonių vadinasi. Yra ir Valiulio kalnelis Jodonių pabalėje pakelėje iš Svėdasų į Kamajus. Vokiečiai ant šio pilekalnio suvežė mūšiuose žuvusius; padarė bendrus kapus. Tai jis aprašytas Vaižganto „Pragiedrulių" III tome.

Malaišių pakluonėje per kilometrą nuo to Valiulio ir Pilekalnio yra trečias didžiulis Lietuvos akmuo, vadinamas Juodžiaus akmeniu. Deksnių (Svėdasų par.) dievdirbis Tumas pagarsėjęs, perskeldamas jį be ugnies; taip sau, bereikalo. Nuo jo „Pragiedruliuose" — Juodžiaus Kelmas. J. T.

Veikėjų korespondencija.

Povilo Matulionies į J. Tumą.

13 Sausio m. 1888 m.
Petropolis.

Meilingas Wientauti!

Panorejau su Tawim pasiszneketi, tikiůs kad atsakimo del sawes ne sulauksiu, t. y. ne panoresi atlikti kurcziu ir toliaus, kaip buwai ligsziolai. Tur buti apturejei nů manes knigeles. Ar dawei-gi skaititi jas lietuwems ir ką je sakė Taw perskaitans? Tos knigeles didžei manę pradžiugino, nes parode jog ir lietuwei ne liks be žinios ape tą, kas ipatingu, sawotiszku, dara musu epoką. Nes reta yra tokė literariszki weikalai, kure teip standžei ir mokanczei sujungtu dwi szali reikalu tautos: tautiszką ir medegiszką (nacionalnyj i ekonomičeskij). Tutarpu toks sujungims del musu yra neabejotinai reikalingas: wiens

kitą pàremia. Medegiszka butis Lietuwoje yra iszkenczemesne užu kitas wietas: žeme deringesne, jos daugiau ir dalijimai ne teip *beprûtiszkai* sutrupinti yra. Nors bežemiu Kauno rediboje yra ape 40% wisu ukinįku; bet te bežemei do galia werstis ape sawo namus, nes galia rasti wisůmet sziokį-tokį užudarbį pas žemdirbius; iszkitos puses ukinįkai turente žemę giwena tiek waliwai, kad galia iszpeneti ir kaupą sawa szeiminos. Užtatai ir grinas medegiszkas paklausims ne gal teip narsei pajudinti apsikentejusį konserwatiszką noturą lietuwiu. Labiause kad lietuwei musu nů amžiu priprati yra ne laukti paszelpos nů patsawes, bet wis *iszaukszto.*

Prispaudimai-gi tautiszki ir tikejimo eiszkiau užkabina nerwas apsitrenkusio lietuwio ir tiesei rodžia tą, ko turi laukti iszaukszto. Szis faktorius teip yra galingas musu tewinei, jog ir dabar jau kas walanda kiekwienas supranta sawo ateitinę ir laukia „kokio galo". Tik wienas daiktas czen yra negeidžiamas, tai tas, kad reikalus tikejimo aukszczeus iszkelia užu tautos. Tai paeina isz prižastės nepalieczemo per kritiką autoriteto tikejimo, katalikystes ir antra isz nesupratimo eiszkio sawo tautos. Wirszingumo tikejimo, žinoma, nieks ne geidžia, nieks ne megia kad reikalai katalikystes užgaubtu sawo jůdu skraiszcziu kitus reikalus, del to-gi ir grumias teip narsei mokslas per amžius su skolastiku ir metapiziku.

Tatai-gi szios knįgeles ir laikrasztis „Lietuwiszkasis Balsas" iszeinatis dabar jau nebe New-Jorke, o Szenandoha, uždejo sawo mierį grumtesi tame kėle. Wisą tą, kas palug skolastikos paeina isz barzdůto su raudonais marszkineis diewo, noria paremti ant pamatu organiszko průto, je noria, kad reikalůse sawo giwenimo lietuwei rokůtus su gamtu (prirodoi) ir rokůtus lietuwiszkai; trumpeu, je noria iszkasti isz pasleptos del lietuwiu gamtos teisybę nůsawinėis padarais (orudiem).

Toks kelias yra jau iszmegintas per žmonystę wisos istorijos žilos; XIX amžius szito keliu atejo prie garbingo ir iszganingo indiwidualizmo. Szis kelias pritare La-Buleu žodžius: „centras kiekwiename žmoguje o apyskritis wisur".

Tokio metodo turejosi autoras nusiustu knįgeliu. „Iszganimas Wargdenio" neabejotinai prideranczia yra del musu lietuwos wisos, jau užu jos swarbumą medegos, taip ir užu jos lengwumą iszdeliojimo mysles. Bet ne teip yra placzios sekmes „Ape auginimą". Autorius jos tur buti ją werte isz kitoniszkos knįgos, raszitos moksliszkai ir swetimame liežuwe; ir neprantus darbinįkas nemokejo perdirbti moksliszko styleus į stilią popu-

liariszką — iszejo sunki ir mažai tesuprantoma del tuju, kure temoka lietuwiszkai mysliti.

Jau tiesa, nusideda dažnai musu nauji rasztinįkai užutat, kad je teip žabalai turesi terminu jau iszdirbtu ir nesirupina jieszkoti užwadawimo sziems terminams prigimtoje musu turtingoje kalboje; jeigu ir ne randa užwadůjemo žodžio, tai je nukala sawotiszką tik ne palug ipatingystes lietuwiszkos kalbos, bet palug swetimosios, t. y. prirenka lietuwiszką žodį myslidame ape tai ne lietuwiszkai.

Nu kaip tu sutarei su sawo teweleis ape semynarijją? Palug mano nůmones Taw lengwiau butu jůs apjieszkoti: Pasakik kad važiůsi Petropolio semin., o czen rasi wel kliautį del iszsiweržimo isz repliu Tawę spaudancziu. Pamyslik broliuk ar ne butu waliweu Taw beigti weterinarijos institutą; asz ir kiti, kuriems brungu yra Lietuwos giwenimas ir tiůsybe, keikiame tas mokslinicżes, kurios iszrauja mums, kaip jauną medį, isz tewynes ir meta kur wersmen del to, kad nedaritumem ramios paunksnes sawo sode budame dideleis. Klaiku darosi ataminant kas desis su mumis toleus! Nelaiminga Lietuwa! ją laime koszia kaip židai žemę: jawus atajema, wietoje ju důda dilgynes, kurios kaskart labiau ir labiau nuskurdina naszlaitę tewynę.

Garbe tam sunui tewynes, kurs atbuwęs ilgą ir sunkią kelionę po szalis iszmintes, žinios ir dorybes, atanesza sawo turtus, kaip bite isz placziuju lauku medą į awilį, ir iszdeda ant gero wisumenes! Istorijos sudas musu nesudis tik tad, kai Lietuwa sawo istorijos ne tures, kiteip-gi — mums laukia prakeikimas.

Patinku Petropolė warszuwieczius tarnajanczios policijoje; je wisi kersztingi patriotai: gimdžia sawo tewynę ir keikia prispaudejus jos. Koke gėda, kaip kaista weidas žiuriant ant jůs! Je wisi labai gerai ir tikrai tarnauja: dažniause yra apdawanojemi nů sawo wiresnybes. Tai matai kaip ir mums reiks buti! Geriau jau buti semynarijoje: nes czen melůjame pres sawes ir noriame dorą įkwepti sawo broliůse; jegi melůja presz sawes, presz wiresnybes ir tarnauja priespaudejams, kure per jůs spaudžia žmones.

Ir klaiku darosi, deszims sziurpu perneria gilybę dwasios, kai pamysliju, jog ir asz paliksiu tokio žmogžudžiu. Tutarpu brendu per tą pragarą ir atstoti nebe galiu!

Kam do yra czeso, tą užkeikiu liůsai nelysti důben!

Draugai meilus, atsikloniok szirdingai wisiems tiems, kure dar ne sumyne manes po koju, kure wardą mano dar atamena, težina wisi jog mano szirdis wisůmet sziltai jůs laiko.

Ar ne suweisi p. Szczerbinskenes — papraszik kad atsiustu mano knigą: „Religija fizyczna, płciowa etc." Dr. Medicyny. Jos man reikia.

Mokįkis broliau: tik wiens mokslas kartą ingytas nebe apmonija nikados. Skaitims wirszijantis mokslingumą tai yra auksztai užaugęs medis ant laibo ir liano liemenio. Daug skaitęs žmogus, o be placzios žinios wisomet yra silpnas sawo kėlioneje; jei su czesu ne užaugina liemenio, ne sustanda, dažnai sudega sutwertose per sawį patį liepsnose dwasios. — Giesmes Tawo perkratinesiu wasarop, nes ligsziolai kiti daiktai ape Lietuwą užujeme mano czesą, dabar-gi ekzaminai jau arte. Sudieu. bucziuju kaip sawo tikrą brolį.

Powilas Matulionis.

(Iš kan. Tumo archyvo.)

Kazimiero Būgos į kun. J. Tumą.

Tąsa.

26. Peterburgas, 1912 m. lapkričio 14 d.

Gerbiamasis Prieteliau!

Žiūri Tamsta ir stebiesi, iš ko šitas laiškelis būtų! Kad Būga rašytų, vargu begalėjo ir dingtelėti! Mat, jau tiek metų, kaip lioviausi rašęs! Matyti, manęs jau tokio žmogaus esama: kam rašau, tai rašau dažnai, laišką paskui laiško, o kam ne, kad ir geriausiam sawo prieteliui ir draugui, tai ne arba kad ir parašau, tai ben kelintuose metuose, visai iš neviltosios.

Į Tamstą senai baudžiausi rašyti ir šią vasarą buvau pasirengęs Tamstą aplankyti. Bet visus mano pasibaudimus ir paketinimus, anot žemaičio betariant, šuo pagavo. Kitą kartą esmi Tamstai daug rašęs įvairiais kalbos dalykais. Šiandien ir geriausiais norais nieku būdu nebeįstengčia padaryti: tam reikalui nebeturiu nėkiek atliekamo laiko. Dabar ir gi rašau į Tamstą kalbos dalykais.

Prieš dvi savaiti iš Mokslų Akadėmijos gavau rėdaguoti Juškevičiaus žodyno dvi raidi (K. + L.). Rankraščio spaudon jau priruošiau trims lankams. Vienas lankas (16 puselių) jau sudėtas. Rėdagavimo darbas būtų nesunkus, kad visi žodyno žodžiai būtų mano girdėti: tada mokėčia aš juos paaiškinti ir *žmoniškai parašyti.* Iš Juškevičiaus rankraščio retų kada tega-

lima yra susekti, kaip kuris žodis rašyti. Aš norėčia, žinoma, to turi norėti ir visi tie, kuriems lietuvių kalba brangi, kad žodynas išeitų tóbūlas. Vienas aš, kitų nepadedamas, to tobūlumo nepasieksiu. Tokio padėjimo aš laukiu ir iš Tamstos. Tamstai, išvažinėjusiam skersai ir išilgai beveik visą Lietuvą, yra nekartą tekę daug retesnių žodžių nugirsti. Be to, Tamsta pažįsti daug kunigų ir numanai, kuriems jų labiau rūpi kalba. Tokiuos kunigus galėtumei Tamsta man nurodyti.

Tamstą aš prašyčiau leisti man atvažiuoti į Tamstą vienam mėnesiui su *visais žodynais*. Būdamas pas Tamstą, sunaudočiau visas Tamstos žodynines žinias. Gal Laižuvoje atsiras vienas-antras ir šiaip jau žmogelis, kurs klausiamas šį-tą paaiškįs. Pas Tamstą, jei žinoma tuo metu būsi namie ir nebus kitokių kokių kebelių, norėčia turėti „glavnuju kvartiru". Naudodamos kelio artumu, gal, kitą kartą pavažiuočia ir kur kitur žodyno reikalais. Rodos, tam mano reikalui būtų labai naudingas kun. Jazdauskas. Kur jis? Norėčia pasiekti ir kun. Sragį, bet bijau žiemos ir kelio tolumo. Iš Sragio, būdamas pernai žiemą Mosėdyje, jau daug ką pešiau.

Veliju Tamstai daug gera!

Tamstos *Kaz. Būga.*

M. Dvorianskaja, 7 kv. 33.

27. 8—12—12.

Brangusis Prieteliau!

Šiandien pirkau bilietą iki Ringei. Išvažiuoju nedėlioje po pietų 3 v. 20 m. Noriu kuogreičiausia išbėgti iš Peterburgo, gal pasiseks Lietuvoje nusikratyti pilvo liga. 5 dienas sirgau, beveik nieko valgyti negalėjau. Iki pasimatymo. *Kaz.*

28. Virbaliuje, 1913 m. sausio mėn. 24 d.

Garbusis Prieteliau!

Manęs buvau Virbaliūje tris keturias dienas išbūti, bet išėjo visai kitaip. Bet aš nesigailiu ilgiau likęs. Darbo — žodynui rankraščio padariau labai daug, nes prirašiau daugiau ne 24 sąsiuvų. Iš Virbaliaus išvažiuosiu nedėlios rytą (27. I). Laižuvoje būsiu vakare.

Būčiau išvažiavęs keliomis dienomis anksčiau, kad ne tos ažugavos su vestuvėmis, kur teko sugaišti pustrečios dienos.

Juškevičiaus žodyno dabar perrašinėju Kr-, priėjau prie *kriogio*. Visi žodžiai su *Kr-*, gal, dar pasiseks perrašyti Virbaliuje.

Iš Virbaliaus išvažiuoju visai nenoromis. Kodel — gali ir sveikas numanyti. (Viešėjo pas savo sužadėtinę p. Stankaitę. T.) Gaila, kad Laižuvoje nebeilgai teks paviešėti. Labų dienų.

K. B.

29. 22. II. 1913. M. Dvorianskaja 7—33.

Mielasis Prieteliau!

Tokio griozdo koks aš — reta paieškoti! Kur tai regėta! išvažiuoti ir paskui nė šnapšt!

Važiavau be priepuolių. Peterburge neradau nieko, kuo galėjęs būčia apsidžiaugti. Ministerijos atsakymas tamsus: prie mano pavardės palikta tuštuma!

Reiks gyventi ir vargti Peterburge. Kitur gyventi negalėsiu, nes reikia mokslui kningų. Reiks kakintis tais trupiniais, kuriuos Akadėmija moka už Juškevičiaus žodyną.

Iš kun. Sragio korektūrą gavau anksčiau nekaip buvau manęs. Labai daug juo pasinaudojau. Atleisk man sveikas kun. Jazdausko (kuo jis vardu?) adresą, gal jis bus kuo naudingas.

Labų dienų! *Kaz.*

30. 3. V. 13.

Prieteliau!

Ar Tamstai reikia pirkti paukščių albumas? O gal jau turi gavęs? Apie 10. V. turėsiu šiek tiek pinigo, tai galėčia nupirkti ir atsiųsti. Su žodynu gyva bėda. Fortunatovas vos spėjo pasirašyti ant $1\frac{1}{2}$ lanko. Kiti lankai spaustuvėje. Korektūros ben po mėnesį negaunu. Nors pasikark, nieko nedaro. Ir kaltink, žmogeli, redaktorių, kad čia jo nekiek tos kaltės. Spaustuvė sakosi vasarą darbas greičiau eisiąs.

Kur būsiu vasarą, dar nežinau. Gausiu išvažiuoti apie 30. V. Prieš Vilniaus susirinkimą norėčiau tiesiai važiuoti Paprūsėn pas savąją, nes jau labai pasiilgau.

Labų dienų! *Kaz.*

31. 13. V. 13.

Prieteliau!

Per mane pasirodo sunku esama kas ūmai padaryti. Aš geras būčia siųsti giltinės parvesti. Už tokią būdo ypatybę gatavas būčia patsai sau sėdimojon įkrėsti.

Laižuvos nesibaidau. Liepos mėnesį mielu noru praleisčiau pas sveiką. Ar bus Jablonskis, nežinau. Iš jo neturėjau žinios ben antras mėnuo. Kai susirašom, tai dažnai, o kai nustojam, tai ištisus pusmečius nė šmikšt.

Mano straipsnis, „Del mūsų rašybos" jau pasirodė, tik su ilgiausiais ir baisiausiais Dambrausko prierašais.

Lietuvon išvažiuosiu apie 25. V. Kur sustosiu, dar nežinau. Gal Dusetiškiuose. Kame būsiu birželio mėnesį, Tamstai parašysiu. Birželio mėnesį gali Laižuvon ateiti korektūros iš Varšuvos. Tamsta ją gausi man atsiųsti tuo adresu, kurs bus mano paduotas.

Labų dienų! *Kaz.*

32. 17. V. 13.

Brangus Bičiuli!

Druskius kas kartas darosi nebežmoniškesnis. Gali kiekvienas su i..... iniais priešais kariauti, bet doru ir parlamentariniu būdu. Matyti, jis labiau darosi nebe sukalbamas.

Toks jau aš žmogus. Druskius prierašais manęs nėkiek neerzina. Tik tas nemalonu, kur prieš nenugriaujamus faktus kariauja pasityčiojimais. Tai tik liguisto žmogaus darbas.

Iš Jablonskio aš irgi gavau laiškus ben du. Laižuvoje jis nebūsiąs, nes daktaras liepęs Druskininkuose pasigydyti. „Kalbos" reikalu man šiemet nelabai teteks dirbti. Vasarą, bent liepos ir rugpiūčio mėnesį norėčiau pasidarbuoti egzaminams.

Dėkui už pasiūlymą. Gal ir pasinaudosiu.

Labų dienų! *Kaz.*

33. 20. VI. 13.

Brangusis Prieteliau!

Gyvenu Vilniuje drauge su Jablonskiu (jis gydosi) pas Smetoną. Dirbu Mokslo Draugijos archyve. Turiu darbo dar kelioms savaitėms. Šią vasar to darbo negalėsiu pabaigti, nes turiu pradėti egzaminams dirbti. Liepos ir Rugpiūčio mėnesį turėsiu mokytis išsijuosęs. Ilsėtis dar neteko. 4—5 dienoms norėčia nuvažiuoti į Suvalkų guberniją. Liepos 1 d. reiktų būti nukeliavusiam i nuokampią vietą ir pradėti mokytis. Vietos dar neturiu pasirinkęs. Kun. Jurgaitis siūlė atvažiuoti pas jį į Šidlavą. Pietų valgyti vaikščioju į redakciją, kur ir Smetona valgo. Mokslo draugijos susirinkimai mano darbą labai trukdo.

Labų dienų! *Kaz.*

34. 25. VI. 13.

Brangusis Prieteliau!

Iš Laižuvos korektūrą gavau. Dėkui. Jos man labai ir reikė. Kad bus koks laiškas į Laižuvą, siųsk Tamsta mano vardu Smetonai, kur važiuodamas į Dusetas, užsuksiu ir pasiimsiu 29. VI.

Dabar nuo nedėlios viešiu Lauckaimy. Pas ką, Tamsta ir nesakytas žinosi. 30. VI. žadu būti jau Dusetose.

Labų dienų!

Kaz. Būga.

35. 22. VII. 13.

Bičiuoli!

Į Laižuvą nebeišsirengiau atvažiuoti. Matyti liksiu nebevažiavęs. Lig 20. VIII. išbūsiu Pažiegėje pas tėvus.

Girdėjau „Viltį" Tamstos vietų vardų sąrašą spausdinsiant. Iš kur tie vardai? Bene tie, kurie kitą kartą buvo spausdinti „Žinyčioje"? Būtų geriausia išspausdinus abėcėlės eilia. Geistina būtų su kirčiais. Taip išleistais vardais pasinaudotų ir kalbininkai.

Labų dienų!

Kaz. Būga.

Dusetų p. st. Pažiegės vienasėdis.

36. Pažiegė, 1913 m. liepos m. 30 d.

Prieteliau!

Ypatingų kvietimų nereikalauju. Būčia ir taip atvažiavęs, kad būtų buvę ben kiek pakenčiamesni orai. Be to, nenorėjau sugaišti, maža teturėdamas atliekamo laiko. Turiu gerą gabalą išmokti rudeniui sanskrito. Namie ir gi nekaip sekasi, nes yra kam trukdo. Todel rengiuosi anksčiau apie 15. VIII. išvažiuoti Peterburgan. Ką išmokau, tai išmokau tiktai per dvi savaiti viešėdamas Paprūsėje. Tenai man sekasi: Galiu tai tikrai tvirtinti, kad tai su manimi nebe pirmiena.

Gaila, kad šiuo tarpu negaliu pasiekti Laižuvos. Girdėjau Tamstą nebe máža surinkus medžiagos žodynui (neatsimenu kas matęs šūsnį kortelių!). Dieve Tamstai pedėk! Kalbinau korteles rašyti Kupiškėną Vireliūną. Jis Vilniuje pas Kuktą pasidirbino sau 10 tūkst. kortelių. Reiks laukti.

Būtų labai geras daiktas, kad Tamsta iš „Žinyno“ perrašytumei vietų vardus į korteles. Tie vardai patikrinus (su kirčiais!) reiktų išleisti abėcėlės eilia.

Jablonskiui turiu nusiųsti dvi knygeli, tik nežinau kur. 10.—15. VIII. siųsiu į Gardiną (o gal jį perkėlė?).

Reikia rašyti Vyžuonos (ne Vyžonos, kaip kad sako Masiulis). Delko, tai čia ilga byla.

Labų dienų! *Kaz.*

37. 25. VII. 13.

Brangusis Bičiuoli!

Miestelių vardai reiktų išleisti su kirčiais. Mums svarbu netiktai parašyti, bet ir tikrai tarti. Patikrinus Tamstos sąrašą ir papildžius jį († Vaješiškis, Duôkiškis, Ragêliai ir d. k.), reiktų išleisti su kirčiais.

Mano šaltiniai rodo reikiant vadinti Raseiniai (ne Res-), Kėdáiniai (panev. čia e kad ir trumpas, bet ankštas. Balčikonis), Vidžiai (ne Vy-), Pakruójis (ne jys), Týtuvėnai (ne av), Ramýgala (ne Rem-), Veivìržìnai (ne žėnai), Suvainiškis (?), Vandžiógala (ne ven-), Ažùveris (Slobodka), Vainùtas, Antaliepté, Vegêriai, Pagirỹs (sg., ne pl.!), Kvetkaĩ (iš rus. Chvedko, Fedjka), Kùrtuvėnai, Lýduvėnai (?) Kalnūjai, Vosyliškis, Gařdamas, Suõstas (ne Sóstas), Ubiškė, Kazìtiškis (Kozaczyzna), Žygáičiai, Vencavaĩ (Venusovo).

Rašiau kun. Sragiui, kad žemaičių miestelių vardus su kirčiais surašęs atsiųstų man. Iš Dusetiškių į Peterburgą išvažiuosiu apie 10.—12. VIII.

Labų dienų! *Kaz.*

38. Peterburgas, 1913 lapkričio mėn. 2 d.

Gerbiamas Prieteliau!

Prieš kelias dienas paleidžiau Tamstai du lapu korektūros. Susimildamas Tamsta jų nelaikyk! Pabrauktosios vietos nesunku peržiūrėti. Tasai žiūrėjimas atims dvi tris valandas. Šį tą ir Tamsta galėsi man paaiškinti, ką iš savo tarmės, ką iš Laižuvos. Jei Tamstai rūpi, kad žodynas būtų maž-daug tobūlas, turi nepasigailėti tų kelių valandų, kurias nuo Tamstos nuvogs korektūra. Čia auką padarysi ne man, bet Lietuvai ir kalbų mokslui. Tokių korektūrų kaip Tamstos išsiuntinėjau dešimtį.

12. X. laikiau magisterio egzaminus: išlaikiau iš sanskrito ir lyginamojo kalbomokslio; pavasariui dar liko graikų ir lotynų kalba.

Prieš adventą norėjau kelti savo vestuves. Vakar jau buvo antrasis užsakas. Ar tik negausiu atidėti po Naujų Metų (7. I. 14 naujuoju Kalendorium)? Labų dienų! Ką sveikas veiki ir kas Laižuvoje girdėti? Kame p. Bronislava?

Kaz. Būga.

M. Dvorianskaja 7 kv. 47.

(Iš kan. Tumo archyvo).

Tautiniai santykiai.

Kun. K. Kybelis.

1898.

A. a. kun. K. Kybelis, Teologijos Magistras, Žaslių klebonas, savo niteligencija, taktu, pamaldumu ir net gyvenimo šventumu buvo toli pražokęs ano laiko Vilniaus kunigiją. Geresnės šlovės, kokią jis buvo pelnęs, beveik nebebuvo galima pelnyti. Jo nelaimei, jis buvo vienas pirmųjų susipratusių lietuvių. Ne agitatorių, ne litvomanų, tik vienodai ir mielai tarnaujančių, kaip lenkams, taip ir lietuviams. (Gudams buvo ir tebėra lenkiškai tarnaujama.) Tačiau jokia kun. Kybelio išmintis neišgelbėjo jo nuo ujimo. Pradėjo parapijos padugnės ir tą užsipuolimų vilnį nuvarė lig pat Vilniaus konsistorijos. Štai tam paliustruoti korespondencija; žinoma, lenkiškai.

Kun. Kybeliui. Skubotai.

Jei nėra kanoniškųjų kliūčių ir jei abi pusi k a t a l i k a i, prašom t u o j a u duoti šliubinį liudijimą Juozapui Civanavičiui iš Žaslių, kurs veda Anielią Lidzkònaitę iš Kozakiškių. Lietuvių kalba nėra k a n o n i š k a k l i ū t i s. Nemokant lietuvių kalbos ir literatūros, gali būti išganytas ir teisėtai jungtis į moterystę. Lietuviškumą prašom įsidėti į kišenę, daugiau nebesvavalyti (dziwaczyć się), nes tas dziwactwo į gera nenuves.

X. Alexander Hryniewicki,
Prałat Wileński.

Vyskupas ir Konsistorija tiek gauna ant kunigo skundų del lietuviškumo manijos, jog mes kunigą atleisime nors į pat Ameriką. — Laukiame pabaigos Civanavičiaus bylos.

Pralotui Hryniewickiui.

Illustrissime Domine!

Aš ne vaikas, sąžinės ir proto taip pat dar nenustojęs, kad del bet kokių nepamatuotų savo ožiavimųsi trukdyčiau tokį rimtą dalyką — moterystės jungę. Žaslių parapijoje, kur klebonauju arti ketverių metų, kas metai esti po kelias dešimtis moteryščių. Ligi šiol nebuvo atsitikimo, kad užsakams išėjus, būčiau atsisakęs sujungti arba duoti priešjungtuvinį paliudijimą, nežiūrint to, kaip jaunavedžiai kalba: vokiškai, prancūziškai, lenkiškai ar net lietuviškai. Ir šiame atsitikime su Civanavičium, jei jam nedaviau paliudijimo, tai tur būt turėjo būti tam rimta priežastis. Aš manau iš Jasnie Wielmožno kunigo Praloto, kaipo Bažnyčios dignitoriaus, mes turime teisės reikalauti, kad būtų ištirta faktinoji priežastis, del kurios aš Civanavičiui nedaviau paliudijimo. Tuo gi tarpu Jasnie Wielmožny Kunigas Pralotas netiria priežasties ir kliūties, del kurių aš atsisakau duoti liudijimą Jo proteguojamam Civanavičiui, tik pats save paniekina (osmiesza) insinuacijomis „lietuviškumo manijai" ir davinėjimu man įsakymo, kurio ne tik tuč tuojau, bet ir visiškai neturiu teisės patenkinti sulig Kanonų teisės. Civanavičiui priešjungtuvinio liudijimo nedaviau delto, kad Žaslių bažnyčioje jo užsakai visai nėjo. O jo užsakų mes neskelbėm delto, kad Civanavičius jų pas mus visai nepadavė; tai parodo kad ir užsakų knyga. Pagaliau, šitą bylą aš asmeniškai pristatysiu Jo Ekscelencijai Kunigui Vyskupui. Jogei nežinojimas bet kurios literatūros ar kalbos ar tai lietuviškos, ar net lenkiškos nėra kanoninė kliūtis teisėtai susijungti į moterystę ir nėra reikalingas išganymui, lygiai gerai žinau, kaip ir Jasnie Wielmožny Kunigas Pralotas; tai liekis buvo dalykas mane apie tai pamokyti. Tik aš dar Seminarijos suole sėdėdamas, esu girdėjęs ir ligi šiol dar neužmiršęs ir to, jog žinoti nors gi pamatinius tikėjimo dalykus tikrai yra reikalinga išganymui, jog parapijų kunigams yra griežta pareiga mokyti ir reikalauti, kad šitų dalykų žinotų. Ar Civanavičius moka lietuviškai, ar ne, tiesą pasakius, aš nė nežinau, nes man nebuvo galvon parėję jo apie tai paklausti. Tačiau liūdna man, kad nuo dvejų-trejų metų gana tik ką nors pabarti ar tik įspėti, kad jis paleistuvis, netikrai prisiekęs, girtuoklis ar išviso koks viešas piktintojas ir pareikalauti, kad pasitaisytų, — jis, galėdamas lengviai nukeliauti, tuojau atsiduria Vilniuje skųsti kunigų už tai, kad jie esą „litvomanai", reikalaują, kad išpažinties eitų būtinai lietuviškai, poterius kalbėtų būtinai

lietuviškai ir kitokių niekų pritauškia. Galų gale, kaip reiškia, brutalis ir uvėrus Jasnie Wielmožno Kunigo Praloto raštas kad ir šioje Civanavičiaus byloje, kai kurie Jasnie Wielmožni Kunigai Pralotai jų klauso ir jie, taip bent jiems rodos, laimėja. Patyręs, jog „litvomanijos" arkliukas šiuo laiku gerai užsimoka ir juo toli galima nujoti, šmeižiant ir išmislinėjant ant nepatogaus jam del kurių nors priežasčių kunigo, (prityrimas rodo, jog tam nė prirodymų nereikia — gana pasakius, kad kunigas „litvomanas", tai ir gana), tai ir pina tokius niekus, kur nesti nė vieno tiesos žodžio, ir tai esti priimama, kaip gryna teisybė. Apšmeižtas kunigas lieka beginklis, nes keleto bruzdikų apšauktas „litvomanu", nebepatikimas ir nebevertas patikėjimo. Bene „litvomano" klausysi! Tas pats Civanavičius su kažin kokiu kitu jagamasčiu, laikydamas rankoj Jasnie Wielmožno Kunigo Praloto laišką, to laiško galia tiek man prikalbėjo kvailybių ir impertinencijų, kokių aš, kaip esu kunigas, pirmą kartą tegirdžiu. Aš ne idiotas, suprantu, kad bet kokia „manija", ar tai lietuviška, ar net lenkiška, ar priešingosios pusės hakatizmas, yra nesveikas dalykas, liguistas, nevertas katalikų kunigo.

Dėliai gi Jasnie Wielmožno Kunigo Praloto grasymo, jog pūdys mane už „litvomaniją" kokioje oloje ar net išsiųs į Ameriką, tai Dievo valia! Girdėjau priežodį: Dievas didesnis už poną Rimšą! Kur aš gausiu supūti, tai, galų gale, man didelio skirtumo nedaro; tik ir Illustrissimus Dominus nebent privalo atminti, jog taip pat nėra nemirtingas, nei neklaidingas.

Skundos, kurių J. E. Kun. Vyskupas ir Konsistorija gauną del tariamosios mano lietuvybės manijos, apie kurią Jasnie Wielmožny Kunigas Pralotas savo laiške mini, tiek turi faktino pagrindo, kiek ir šioji byla apie proteguojamojo Civanavičiaus liudijimą. Sąžiningai, kaip kunigas, tai sakau ir deduosi liudijimu visos, kaip yra, parapijos, kur klebonauju ketvirti metai, išskiriant 5, daugių daugiausia 10 nedorėlių bruzdikų.

O savo ranka parašytąjį Jasnie Wielmožno Kunigo Praloto raštą į mane Civanavičiaus byloje aš pasilaikysiu, kaipo brangią atmintį (ir kitiems parodyti) ir kaipo dar vieną prirodymą Jo takto, geros valios, gilaus apsprendimo ir... bešališkumo.

Su aukščiausia pagarba —

žemiausis tarnas kun. K. Kybelis.

1898 m. spalių mėn.

Mowa P. Józefa Kordzikowskiego,

obywatela parafij Krakinowskiej, wypowiedziana przy pogrzebie S. P. proboszcza tejże parafij Ks.: Franciszka Żukowskiego z racyi napaści wikarego Macieja Pożełło, który mówiących po polsku nazywa wywłokami i w rozmaity sposob maltretuje:

Błogosławieni pokôj czyniący, albawiem nazwani będą synami Bożymi. Ktôż może być z większym prawem nazwany synem Bożym, jeśli nie kapłan, ktôrego powołanie po za obrzędem i nauką nie jest i nie powinno być niczem innem, jak czynieniem pokoju. Wspólna nam wszystkim ułomność ludzka sprawia jednak, że gdzie wielu powołanych, tam mało wybranych. Z tem wszystkiem z tem większą jednak żałością winniśmy to uprzytomnić sobie, że ten, przed ktôrego śmiertelnymi szczątkami tu stoimy, że ten, ktôrego niecofnioną, niepowetowaną stratę odczuwamy tak głęboko, że ten zacny kapłan i drogi sercom naszym przewodnik duchowny, nietylko był sługą Bożym, ale, zaiste, i jednym z synôw Bożych. Albowiem pamiętny na naukę Boskiego Mistrza: pokój mój daję Wam" — miłował pokôj i pokojem nas darzył. Te nieudolne słowa, ktôre wypowiedzieć zamierzam, nie są jeno wyrazem osobistego smutku; wprawdzie tak przywykliśmy kryć się z każdem agôlniejszem cierpieniem, że już bodaj skarżyć się nie umiemy. Ale gdy na odrętwiałe z bôlu dusze jakiś bôl nowy i nieoczekiwany spadnie i głęboko serce przeniknie, wtedy nawet z niemych warg wyrywa się krzyk, im bardziej chropawy i ostry, tem bardziej szczery i prawdziwy. J takim krzykiem, nie moim, ale naszym, ale wszystkich obecnych tu i nie obecnych parafijan, takim krzykiem jest w tej chwili wołanie moje: „O, czemu, Panie, tego sprawiedliwego sługę Twego wziąłeś z pośrodka nas w połowicze dni jego?" Nie źdźbło lekkie tu do grobu kładziemy, nie kłos, zarażony trującą śniedzią świeckiej o błudy i świeckiej nienawiści, ale kłos, pełen ciężkich, bujnych, zdrowych i życiodawczych ziaren wiary i miłości Chrystusowej. Wszyscy bez wyyjatku go płaczemy, bo nas wszystkich umiłował bez wyjątku bo nie podług mowy, jaką odziedziczyliśmy po przodkach, ale podług naszego serca i sumienia nas sądził; bo nie dzielił nas na „łapcie i wywłoki", ale we wszystkich nas, czyśmy we dworach i dworkach, czy w chatach i chatkach mieszkali, widział braci swoich w Chrystusie, krwią Zbawiciela jednakowo odkupionych i do jednakowej pieczy pasterskiej jednakowe mających prawo Z różdżką oliwną zstępował do nas, nie z rôzgą kolczatą, nie jątrzył, ale godził, nie rozłączał, ale łączył, nie siał wichrôw, ktôrych żniwem są burze — nie wywoływał zatargôw, ktôrych zgubne następstwa nie dają się ani przewidzieć, ani obliczyć; nie był apo-

stołem jednego lub drugiego obyczaju, lub języka, nie był krzewicielem ludzkich namiętności i ludzkich waśni, ale był apostołem wiekuistego Boga, który nas naucza: „przykazania, które daję wam, abyście się społecznie miłowali, a jakem ja was umiłował abyście się i wy wspólnie miłowali, po tem poznają wszyscy, żeście uczniami moimi, jeśli miłość mieć będziecie jeden ku drugiemu". Taką była działalność duchowa naszego nieodżałowanego owieczek pasterza, który dla wszystkich był dobrym, a nie dla jednego dobrym, dla drugich zaś złym pasterzem. Dostępny i uprzejmy, łagodny i pobłażliwy dla wszystkich, dla siebie tylko był nieubłagany, gdy o spełnienie obowiązku chodziło. Chociaż oszczędny i zapobiegliwy, dalekim był od pożądliwości mamony, nie zostawił też zbiorów, ale długi. Jak na niestrudzonego pracownika przystało, z winnicy pańskiej nie skarbił sobie skarbów, które „rdza i mól psuje", ale pozostawił po sobie skarby wdzięcznej miłości i pamięci w sercach naszych; zostawił zarówno nam swieckim, jak i osobom, noszącym suknie kapłańskie, prawdziwe skarby w przykładzie cnót i prac swoich, przekazał nam w końcu jako skarb i drogą po sobie spuściznę, ten oto wspaniały przybytek Pański, jego wyłącznie myślą, troską, trudem i staraniem dźwignięty, prawie kosztem życia jego opłacony. Oby też to dzieło kapłana, który był krwią krwi i kością kości naszych, którego zatem zasługa słusznie poniekąd za naszą chlubę poczytaną być może, aby to dzieło przetrwało wieki i po wiekach jeszcze świadczyło przed potomnymi, że gdy w nas godzą kamieniem z ręki, którąśmy zawsze uważali za bratnią, my nie odpowiadamy kamiennym pociskiem, ale kamiennemi podwalinami, że nie dążymy do zagłady, ale do życia i pokoju, że nie stawiamy pomników rozterce, ale wznosimy arkę przymierza, co do której mamy pewność z ust samego Zbawiciela, że bramy piekielne — jakieby nie były, nie zwyciężą jej — Amen.

A. Zaborskio replika.

12 lutego 1902 r.

Dostowne tlomaczenie z Litewskiej gazety „Ukienikas" — N. 10 z 1901 roku.

Polacy w Litwie —

Wostatnich latach Litwini Kowieńskiej gubernii, poczęli rozumieć i bronić swoje narodowe prawa. Polacy i spolszczeni Litwini poczuli ocknienie się Litwinow — nie mogli spokojnie spać. W rzeczy samej jak mogą się radować, gdy Litwini wprôdy przez

nich pogardzeni (?) cierpliwie znosili moskiewskie zarówno jak i polskie jarzmo, a dziś już chcą otrząść się i zarzekają się tego smrodu (sic! w oryginale smarves) który przez tyle czasów szerzyli między Litwinami moskiewscy urzędnicy i polscy magnaci. Nasi Polacy, nie wiedząc, skąd to wszystko pochodzi, obwinili w tem kowieńskiego Biskupa Pallulona, iż ten dozwolił usunąć w niektórych czysto litewskich parafjach polskie kazania; w Kownie zaś razem z polskimi śpiewami i kazaniami, rozkazał wprowadzić i litewskie. Podczas Jubileuszu śpiewano też w Kościołach w początkach (?) po polsku i po litewsku. Te małe zmiany okropnie niepodobały się Polakom. Według ich mniemania narodowy ruch litwinôw jest nie co innego, jak socjalizm, sami oni o sobie môwią, że są też Litwinami, lecz nie takimi, jakimi są wspomniani socjaliści, lecz prawdziwymi Litwinami. Widać więc z tego, że „môzgownice" ich uznają za prawdziwych Litwinôw li tylko tych, którzy nie cierpią lietewskiej mowy i niszczą, co jest litewskie Największym przeciwnikiem Biskupa i wszystkich Litwinôw okazał się magnat, obywatel ziemski Zaborski, którego odwiedzają wszyscy moskiewscy więksi urzędnicy, i który jest bardzo popularny między Moskalami. Według jego zachcianki był zjazd magnatow obywateli ziemskich Kowieńskiej gub, na którym uradzono skarżyć Biskupa przed Ojcem Świętym i prosić Go, aby wspomnianego Biskupa przeniesiono na Mazury lub też zupełnie usunięto, jako litwomona i socjalistę. Jeżeli Rzym na to nic by nie odpowiedział, to p Zaborski miał zwrócić się do moskiewskiej zwierzchności, jako do najlepszych swoich „bitnikow" (to jest przyjaciół) Według mniemania Polakôw, najlepszym Biskupem na Litwie jest Wileński Zwierowicz i pragną takiego mieć w Kownie. Zwócić należy uwagę, dla czego nam Litwinom Polacy wyrzucają, iż idziemy razem z Moskalami — wszak zdaje się nie było zdarzenia, aby Litwin skarżył Polaka przed Moskalem, gdy tymczasem Polacy już w wielu wypadkach (?) zwracali się do Moskali i chwalili robotę Biskupa Zwierowicza, który u nas wszystkich uchodzi za moskiewskiego parobka. Czyż już nie znajdzie się pośród Polakôw nikt, kto zawstydził by swych ziomków, którzy swymi bezmyślnymi postępkami zdzierają sławę z polskiej narodowości. Czas już czas o tem Polakom pomyslić (w originale pasirupyti)

(Podpisał) Żagaras.

„Nie sądźcie, abyście nie byli sądzeni; albowiem jakim sądem sądzicie, takim sądzeni będziecie, i jaką miarą mierzycie, taką wam odmierzono będzie." (S. Matt. R. VII. 1, 2.)

Rozsądek i honor nakazują podobne artykuły pomijać milczeniem, lecz ponieważ autor w tak nie parlamentarny sposôb napa-

stuje mnie, zmuszony jestem kilka słów nadmienić w swojej obronie. Przedewszystkiem, ponieważ pisemko owe jest wzbronionem, a zatem nie wszystkim dostępne — postanowiłem dosłownie przetłomaczyć cały ten artykul i rozesłać pp Biskupom, Duchowieństwu i większości obywateli Kowieńskiej gub., aby mieli prôbkę, jakich to środków używają nasi pionierzy w sprawie Litewskiej dla przeprowadzenia swej propagandy. Pomijam już 1-szą część artykułu, ktôrej głôwnem zadaniem jest poróżnić nie tylko Polakôw z Litwinami, ale i samych Litwinów między sobą. Autor snadź zapomniał o znanej, a tak prawdziwej dewizie: że „Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dillabuntur.“ Jeżeli głôwnem staraniem dzisiejszych promotorôw będzie waśnienie ziomkôw między sobą, wynajdywaniem rozmaitych niebywałych faktôw, jak w wspomnianym artykule, z pewnością sprawa ich nie pójdzie naprzôd, owszem, runie wkrotce to, co już jest w tym kierunku zrobionem! Co się zaś tyczy tego, jak mnie tam przedstawiono, to wszystko to jest nie więcej, jak nikczemna insynuacja. Przedewszystkiem nazwano mnie jakimś magnatem i człowiekiem wpływowym; — magnatem w żadnym bądź razie nazwać się nie mogę, gdyż posiadłości moje nie są rozległe, co się zaś tyczy wpływôw, to pracując jako rolnik i oddany tylko rolnictwu, nie mam czasu i nie szukam ich nie zgadza się to bowiem z moją etyką w tym względzie. Na zabawniejszą jest jednak wzmianka o jakimś potajemnym Zjeździe, na ktôrym uradzono skarżyć Biskupa przed Papieżem! Kto słyszał o czemś podobnem? Jacy to „magnaci“ — byli na owym zjeździe, gdzie i kiedy się on odbywał? Teraz dopiero stały mi się zrozumiałemi pogłoski, chodzące między ludem, jakobym jeździł specjalnie do Rzymu, aby zanieść skargę na Biskupa do Watykanu. Dla wyjaśnienia rzeczy nadmienić powinienem, żem rzeczywiście przed dwoma laty padrôżował po Włoszech, zwiedzałem i Rzym, lecz anim Papieża nie widział, anim się starał o posłuchanie u Niego, o czem łatwo sprawdzić w Watykanie.

Można mieć tedy pojęcie, do jakich sposobów uciekają się ci panowie. Mało im snadź niezgody między szlachtą, chcą jeszcze w podobny sposób poróżnić obywateli z ludem! Według krążących po okolicy wersyi, wszystkie te brednie o mnie w przytoczonym artykule wyszły podobno z pod piôra jednego z przedstawicieli młodszego duchowieństwa, ktôre tak gorliwy przymuje udział w ruchu Litewskim. Smutny to objaw, że duchowieństwo zamiast gorliwiej trochę spełniać swe obowiązki, mięsza się do spraw, ktôre niepowinny go obchodzić, jako wchodzące w zakres polityki, — a polityka nigdy mu na dobre nie wychodziła,

czego mamy tysiączne przykłady w historyj. Zamiast tedy duchowni nawoływać ludzi do jedności i zgody, różnią ich, uciekając się do kłamstwa i fałszu, tak nie licujących z ich suknią i powołaniem, a co gorsza, że stając w obronie Biskupa Pallulona, zmaltretują przy tem Jego kolegę Biskupa Zwierowicza.

Antoni Zaborski.

(Visi trys raštai iš kun. Tumo archyvo.)

Tikybiniai santykiai.

1902.

Del cerkvinių mokyklų.

1. Vilniaus R.-Katalikų Vyskupo Zvieravičiaus aplinkraštis Vilniaus Vyskupijos dvasiškiams 1902 m. vasario 12 d. N 509.

Ganytojų ir ištikimųjų katalikų pareiga yra netiktai atvirai, žodžiais ir darbais, reikšti savo tikėjimą, bet ir ginti jį nuo bet kokių užsipuolimų ant jo. Bet kuris katalikas žino, jog kas neina tos pareigos del kokių sumetimų, prievartos ir baimės, Išganytojas ir Bažnyčia tuos peikia ir graso visomis tikėjimo užsigynimo ir nuo jo atkritimo pasekmėmis. Pradedamojo katekizmo mokslas pakankamai bet ką įtikina, jog šita krikščionies pareiga yra neginčijama. Tuogi tarpu nors ne visur, vis delto buvo atskirų atsitikimų kažin kokio ganytojų ir tikinčiųjų bailumo, kurs geram katalikui yra visai nesuprantamas ir nevertas net kataliko vardo, reiškiant ir saugojant šv. mūsų Bažnyčios mokslą. Kai kurių Jūsų nedrąsa ar negarbinga bailė, liūdnindamos Motinos Bažnyčios širdį, verčia mane atminti Jums krikščioniškąsias Jūsų pareigas link tų apsireiškimų, kurie šią valandą yra pavojingi mūsų tikėjimui ir sąžinei. Kas Jūsų nežino tikslo ir krypsnio naujausiojo tipo liaudies mokyklų, kurios yra paskutiniais laikais visur vaisomos. Čia reikia suprasti cerkvines parapijų mokyklas ir skaitymo mokyklas (cerkovno-prichodskija i školy gramaty), kurias steigia bažnytinė pravoslavų žinyba. Šitos mokyklos savo programomis, savo pakraipa ir jų vedėjų įsitikinimais siekia: 1. neapkęsti katalikų tikėjimo, 2. į katalikus žiūrėti, kaip į valstybės priešus.

I.

Mes nežiūrėtume šitų mokyklų, jei tos darbuotųsi tarp pravoslavų jaunajai pravoslavų kartai; to lyg reikėtų laukti iš jų sulig jų vardo; tai būtų tvarkoje, teisinga ir teisėta. Bet kuriam gany-

tojui ir tikinčiam gali būti labai tai, matant, kaip tos mokyklos verčia katalikų vaikus Vilniaus Vyskupijos ribose ir tai prisidengdamos valstybiškumo kauke. Cerkvinės parapijos mokyklos ir skaitymo mokyklos steigiamos gan greit ir ten, kur nėra nė vienos pravoslavų šeimynos. Baidymais, įvykinamais ir neįvykinamais pažadais verčia ir vilioja į save katalikų vaikus, tyčiojas iš katalikiškojo jų tikėjimo ir dar nepažįstančius savo tikėjimo principų bernaičius ir mergaites mokina Pravoslavijos principų. Toksai pravoslavų dvasiškių pasielgimas su Vilniaus Vyskupijos katalikais tuo pačiu turi paraginti ganytojus ir katalikus teisėtomis priemonėmis ginti jaunosios kartos tikėjimą nuo pravoslavų dvasiškių užsipuolimo. Cerkvinių parapijos mokyklų ir skaitymo mokyklų tikslas ir siekimas visiems žinomi; tai jau jokia paslaptis. „Cerkvinės parapijų mokyklos, skelbia apie jas § 1, stiprinti žmonėse pravoslavų tikėjimo mokslą ir krikščioniškąją dorą.“ Todel katalikams tiesiai ar netiesiai dalyvauti tų mokyklų plėtojime, raginti, kad katalikų vaikai lankytų jas, yra tuolygu pardavimui ir atkritimui nuo Rymo-Katalikų tikėjimo ir Bažnyčios. Šitos mokyklos, kurių tiesioginis uždavinys pakirsti katalikų tikėjimo šaknis, nėra jiems tiek naudingos, kiek turėtų būti naudingos savo auklėtiniams, duodamos mokslo, protui šviesos, mokslinių žinių sulig vaikų išsiplėtojimo. Cerkvinės parapijų mokyklos ir skaitymo mokyklos sulig jų skyrimą yra grynai religinės įstaigos, siekiančios pirmon galvon ne mokyti, tik auklėti tam tikru krypsniu ir tam tikru visako mokomo nudažymu. „Pamatinis liaudies mokyklų uždavinys yra ne mokslas, tik auklėjimas dvasioje paklusnybės cerkvinei ir civilinei vyriausybei sulig pravoslavų cerkvės kanonų (po ustavu)“; taip nusprendė suvažiavimas cerkvinių mokyklų prižiūrėtojų Charkovo gub. „Sąmojingai mylėdamas pravoslavų cerkvę, jis (mokytojas) padeda sviaščenikui stiprinti mokinių širdyse, kaip suprasti didžios prasmės... Cerkvinė mokykla neatskiriamai surišta su cerkve“ (Šv. Sinodo prokuroro draugo V. K. Sablerio kalba apie cerkvinių mokyklų reikšmę). „Cerkvinės par. mokyklos, tai svarbiausios priemonės sustiprinti pravoslavijai“... „Vakarų Krašte šitie tikybiniai pravoslaviškojo mokslo diegynai skiepija pravoslaviškai-rusiškojo gyvenimo principus daugybei kitatikių vaikų ir nejaučiamai įveda jaunąją kitatikių kartą į eilią pravoslavų rusų gyvenimo“. (Pravoslavijos padėjimas vakarinėse jeparchijose). Tokia tai cerkvinių parapijos mokyklų reikšmė; taip į jas žiūri jų vedėjai; argi tai ne aiškiai parodo mums, jog tai konfesinės mokyklos; tokių katalikai jokiu būdu negali lankyti, neįžeisdami savo tikėjimo. Togidel katalikų vaikai, sąmojingai lankydami šitas mokyklas, taip pat ir jų tėvai bei globėjai, sąmojingai leisdami vaikus į šitas konfesines mokyklas, šiuo darbu jau reiškia save,

kaip atkritėlius nuo katalikiškųjų įsitikinimų, todel darosi nebeverti to, kad Katalikų Bažnyčia teiktų jiems savo apeigas ir aprūpintų malonėmis iš dvasiškojo savo iždyno.

II.

Cerkvinės parapijų mokyklos ir skaitymo mokyklos, neapkęsdamos Katalikų Bažnyčios, nemažiau neprietelingai žiūri į mus katalikus, kaipo į fanatiškus mūsų valstybės priešus, nuo kurių reikia atsikratyti skiepijimu jaunajai katalikų kartai Pravoslavijos, kaipo vienatinės priemonės, galinčios padaryti katalikus paklusnius Civilinei Vyriausybei. Jog tokia yra cerkvinių parapijos mokyklų ir skaitymo mokyklų misija, įtikina mus jų vedėjai ir viršininkai: „Pamatinis liaudies mokyklų uždavinys yra ne mokslas, tik auklėjimas dvasioje paklusnybės cerkvinei ir civilinei vyriausybei sulig pravoslavų cerkvės kanonų", mes skaitėme viršiau. Nuomonė tų pat Podolės gubernijos prižiūrėtojų, šios mokyklos turi „kitatikiams katalikams ir raskolnikams padaryti sunkų uždavinį — misionarišką, sugrąžinti juos į Pravoslavų Cerkvės prieglobstį ir taip prijungti juos prie rusų tautybės, kurios negali būti be pravoslavijos". Taip kalba cerkvinių mokyklų vedėjai. Tegu sau sako. Mes katalikai reiškiame visuotinąjį katalikų tikėjimą, apimantį visą pasaulį ir turintį sekėjų tarp visų žemės tautų; tą tikėjimą, kurs visur ir kiekvienam Dievo vardu ir neklaidžiu Bažnyčios autoritetu liepia mylėti savo tėvynę, klausyti savo Monarcho, lieti kraują už Jį ir savo tėvynę, ir tuo pat žygiu tvirtai reikšti savo tikėjimą ir ginti jį, prisireikus, net savo gyvasties kaina. Atminant, jog cerkvinės parapijų mokyklos, esamos išimtinai pravoslavų dvasiškių žinyboje, kaip reiškia kas viršiau yra pasakyta, be jokio abejojimo yra žalingos augančiai katalikų jaunuomenei, smarkiausiai įsakom visiems Vilniaus Vyskupijos dvasiškiams budriai sekti, kad katalikų vaikai nelankytų tų mokyklų; susekus gi tokius faktus, jei įkalbinėjimai ir pamokymai nepagelbės, įsakom neduoti per išpažintį išrišimo nuodėmių, kaip vaikams, kurie mokinas tose mokyklose, taip lygiai ir tėvams ir globėjams, siunčiantiems juos ten. (Žiūr. „Theologia Moralis auctore Augustino Lehmkuhl, ed. septima, Friburgi Brisgoviae 1893 a. El. 58, n 7).

Vilniaus Vyskupas Zvieravičius.
Sekretorius Kanauninkas Sadovskis.

Už tą aplinkraštį Vilniaus Vyskupas Zvieravičius buvo išvežtas į Tverę, vyskupija vėl palikta be ganytojo.

Sąryšyje su tuo bus ir šisai dokumentas.

2. *Vilniaus šv Stepono R. Katalikų bažnyčios kapeliono* Jo Ekscelencijai Vilniaus Gubernatoriui Generolui Leitenantui von Valiui balandžio 10 d. N 6.

Gavęs Jūsų Ekscelencijos aplinkraštį iš 2/IV N 1477, laikau savo pareiga nuolankiai išdėstyti štai ką.

1. Sulig R. Katalikų tikėjimo ir Bažnyčios Jos Jerarchiją yra įsteigęs pats Viešpats Jėzus Kristus ir Vyskupai, kaipo teisėti Apaštalų įpėdiniai, dvasiškąją valdžią gauna betarpiškai iš Dievo, kai juos skiria bet kurios vyskupijos ganytojais Visuotinosios Bažnyčios Ganytojas Papa.

2. Griežtu kanonų apibrėžimu Vyskupo jokiu būdu negali teisti jogi valdomieji kunigai; jiems neleista perdirbinėti ar atmainyti jo nusprendimai ir įsakymai.

3. Valstybės vyriausybė gali vyskupą teisti lygiai su kitais piliečiais, bet tik valstybiniuose, civiliniuose ir kriminaliniuose nusidėjimuose.

4. Religinio gi pobūdžio dalykuose, kaip perdėjime jam suteiktosios dvasinės valdžios (jurisdictio) pavidale, sakysime, susiaurinimo kunigų valdžios, darant Išpažinties Sakramentą arba įžeidimo tėvų ir globėjų teisių (apie tai žiūrėk 3 dokumentą, žemiau. Red.) siunčioti savo auklėtinius, kad juos pamokytų pravoslavų tikėjimo dvasioje ir t. p., vienatinis teisėtas ir kompetentingas Vyskupo teisėjas tegali būti Papa. Jo nusprendimu mes tegalime patikėti, jog Vyskupo valdžios perdėta ar bent kieno teisės įzeista.

5. Vienas Papa teturi teisės išrišti tą dvasinį ryšį, kurs jungia visus katalikų kunigus betkurios vyskupijos su vyskupu ir jam tarpininkaujant su visuotinąja Bažnyčia į viena.

6. Del tokios valdžios Vyskupas, kur jis būtų išsiųstas gyventi, pasilaiko jurisdikciją ant savo vyskupijos ir visi jo įsakymai palieka pilnoje galioje, kol jų neatmainys Papa.

7. Atgailos Sakramentui daryti kunigas privalo jurisdikcijos.

8. Joks kunigas negali turėti tos jurisdikcijos iš ko kito, ne iš savojo vyskupo.

9. Vyskupas gali suteikti ją kunigui arba nesuteikti; gali praplėsti ją arba susiaurinti savo nuožiūra. Todel visi kunigai bet kurios Vyskupijos eina kunigiškąsias savos pareigas plotmėje, vyskupo jam duota galia ir instrukcijomis, nors jis ir būtų

pašalintas nuo valdymo Vyskupijos. Tik tomis sąlygomis jie palieka vienybėje su Katalikų Bažnyčia.

10. Jeigu kas nors, vyskupui neesant, išdrįstų peržengti užbrėžtas jam ribas — leisti išpažinties klausyti tų, kuriems vyskupas uždraudė duoti išrišimą, tai tokie jo veiksmai Bažnyčiai ir ir Dievui paliks neteisėti (illegitimae), šventvagiški (sacrilegae), bejėgiai (nullae), be jokios reikšmės. Toksai kunigas, kaipo atkritėlis, ipso facto sutrauko dvasiškąjį ryšį (n. 5 ir 6) su vyskupu, tad ir su Visuotinąja Bažnyčia. Jis darosi atkritęs nuo Bažnyčios narys, daugiau jis nebe katalikų kunigas, nes jis Bažnyčios draudžiamas. Jis nustoja teisės šventas apeigas daryti ir jei to nežiūrėdamas, toliau darytų, tai net tokiuose dalykuose, kurie nereikalingi jurisdikcijos, jis darosi šventvagis ir neteisėtas (sacrilega, illegitimus) ir užsitraukia galutiną Bažnyčios bausmę (irregularitatem), vadinas, jis daugiau, nebepajėgia būti kunigo padėjime ir net atgailą padaręs, jis yra nuvedamas į paprastųjų tikinčiųjų būrį. Aišku todel, jei kas nebrangina vienybės su Katalikų Bažnyčia, tas nesivaržydamas išpildys Jūsų Ekscelencijos aplinkraštyje pareikštuosius b. p. Vidaus reikalų Ministerio reikalavimus. Kamgi vienybė su Bažnyčia ir sąžinės pareiga brangesni už laikinąsias gėrybes ir žemiškuosius sumetimus, tas bevelys eiti į ištrėmimą ar kitokią bausmę priimti.

---

3. *Gardino Gubernatoriaus* slaptaraštis Bresto Dekanui 1902 m. balandžio 6 d. N 116. (Iš ypatingojo raštinės skyriaus.)

Aš gavau žinių, jog paskutiniaisiais laikais ko ne visuose Jo Aukštenybės man pavestosios gubernijos apskričiuose kai kurie tų vietų kunigai pradėjo atvirai neapkęsti Cerkvinių parapijos mokyklų ir skaitymo mokyklų (Cerkovno-prichodskija školy i školy gramoty). Jie įkalba savo parapijonams, jog katalikų vaikams lankyti šias mokyklas, kurių vienatinis tikslas neva esąs augančiąją kartą auklėti pravoslavijos dvasioje, esą lygiai tiek pat, kaip ir išsižadėjimas katalikiškųjų įsitikinimų ir atkritimas nuo Rymo-Katalikų tikybos ir bažnyčios. Neva del tokios žalingos cerkvinių parapijos mokyklų įtakos katalikams, daugelis kunigų užgynė savo parapijonams leisti savo vaikus į tąsias mokyklas, grasydami nepaklusniesiems neduosią išrišimo per išpažintį. Kunigams tiesioginiai paveikus šiuo krypsniu, drįsus jiems viešai tai išdėstyti per pamokslus, daugybėje kaimų ir miestelių Gardino gubernijoje katalikai paliovė leidę savo vaikus į cerkvines parapijų mokyklas; del to kai-kurios gavo sustabdyti mokslą,

didžiumai mokinių išstojus. Buvo atsitikimų, kad tų vietų katalikai tiesiog užpuldinėjo cerkvines parapijų mokyklas ir į tai buvo kunigų pasiundyti. Būtent, nuo vienos mokyklos katalikai dukart nuplėšė iškabą, bjauriai kalbėdami ir reikšdami savo neapykantą pravoslaunųjų. Reikia tuojau imtis pačių griežčiųjų priemonių, kad tuojau sustotų taip žalingas tų vietų kunigų darbas, kurs nebe kartą yra padaręs netvarką ir gali privesti prie dar liūdnesnių pasekmių. Pirmiausia laikau būtinu dalyku atkreipti Tamstos akis į tai, jog cerkvinės parapijų mokyklos lygiai su kitomis mokslo įstaigomis yra Maloningiausiai globojamos Jo Imperatoriškosios Didenybės, todel bet kuris įžeidimas šitų mokyklų yra protestas prieš Aukščiausiosios Valdžios sumanymus, krypstančius į šviesos platinimą lygiai tarp pravoslavų, kaip ir tarp katalikų; tam tikslui tarnauja ir cerkvinės parapijos mokyklos. Be to, pasirinkti tą ar kitą mokyklą vaikams mokyti yra privatinis šeimynos dalykas ir išrišti klausimas, į kurią mokyklą siųsti vaikas yra tėvų ir globėjų pareiga; tame dalyke jie privalo būti laisvi nuo bet kokio veikimo ant jų iš šalies. Todel kunigų gynimas savo parapijonams, kad jie savo vaikų nemokintų cerkvinėse parapijos mokyklose, baidant bet kuriam geram krikščioniui baisiu neišrišimu per išpažintį ir visokiais kitais priverstinais pragumais, yra aiškus griovimas tėvų ir globėjų teisės. Pagaliau, tyčia kunigų keliamoji tarp katalikų parodytoje dirvoje tikybinė nepakenčiamybė ir neapykanta pravoslaunųjų visai neatitinka aukštam dvasiškųjų ganytojų pašaukimui — palaikyti ir plėtoti savo ganomųjų širdyse krikščioniškuosius jausmus nuolaidumo (krotosti) ir artimo meilės. Del visa to prašau Jo Malonybę atminkite kunigams Tamstai pavestojo Dekanato, jog bet kokia atvira jų agitacija bažnyčiose prieš cerkvines parapijų mokyklas, sakymas jų nenaudai viešų pamokslų bažnyčiose, juoba kurstymai bet kuria forma, kad parapijonai demonstratyvai reikštų cerkvinių parapijos mokyklų neapykantą ir per prievartą uždarinėtų kalbamąsias mokyklas, jokiu būdu neleidžiama ir kad šitokius aiškiai neteisėtus katalikų dvasiškių darbus neleisiu ir smarkiai bausiu.

Gubernatorius *Kun. Urusov.*

(Visi trys dokumentai iš kan. Tumo archyvo.)

Pačios neištikimybė.

(Vyt. Steponaičio, Kaune.)

Apleidžiant vokiečiams Kauną ir pradėjus perdavinėti mūsų valdžiai paliekamus namus, turtą, perimta nemažos krūvos įvairių rusų raštinių popierių. Tarp kito Generalinio Štabo Literatūros skyriui teko Kauno tvirtovės kontraktų glėbiai, kurie mūsų istorijai turi mažos reikšmės. Bet tarp tų popierių pasitaiko vienas kitas vertas paminėjimo; pavyzdžiui, yra keletas Kauno tvirtovės žandarmerijos raštų. Teko patirti iš Vaclovo Biržiškos, jog tas, be abejo, turtingas ir mums galintis būti įdomus Kauno tvirtovės žandarmerijos archyvas, rusams evakuavus Kauną, nebuvo iš jo išvežtas. Apie tai yra sustatytas tam tikras aktas. Taigi tvirtovės žandarmerijos popieriai, be abejo, ir šiais laikais yra kur nors Kaune užslėpti, užmūryti.

Pasitaiko rasti tik atskiri raštai, kurie pereidavo per žandarmerijos valdybą. Vieną tokių čia paminėsiu. Viliampolės Slabados forte dirbantis Mieniajevas skundžia savo vyresnybei Kosovą, kad tas, fortuose dirbdamas ir gyvendamas, vedė katalikę. Šit jo skundas:

Jo Didenybei Ponui Kauno tvirtovės Komendantui pranešimas.

9-tame forte kapitono Taranovo-Bielozorovo vadovybėje valstybės tarnyboje yra vyresnysis darbininkas vardu Kastantinas Kosovas. Prieš kai kurį laiką pastarasai vedė moterę našlę, Rymo Katalikų tikėjimo, Ramanauskienę, ir šioji neperėjo į Pravoslaviją. Kadangi esamais įstatymais vaduojantis, draudžiama gyventi fortuose kitų tikėjimų žmonėms, taigi neteisėtas yra ir tas atsitikimas, kad šisai Kosovas, kartu su katalike žmona ir paaugusiais vaikais, dabartiniu laiku 8-tame forte užima valdžios butą, naudojasi žeme ir įsikūrė ten savo ūkį. Manydamas, jogei Jūsų Didenybei tai nežinoma, nuolankiausiai turiu garbės pranešti apie tai Jūsų žiniai, kadangi, matyti, tos vietos vyresnybė neimasi prieš tai jokių priemonių. Ir, gal būt, jei pats susituokimas buvo be jos žinios, tai nieku būdu negali nežinoti ji to fakto, kad pačiame forte keletos asmenų šeimyna laiko užėmusi valdžios butą.

8-tame forte tarnaujantis A. Mieniajev.

Viliampolės Slabada 1911 metų Birželio 17 d.

Tas Mieniajevo skundas tų pačių metų birželio 26 dieną persiųstas Kauno tvirtovės žandarų viršininkui, kuris raštu N 1842 liepos mėnesio 13 dieną pranešė Kauno tvirtovės štabo viršininkui, kad Kosovas vedė katalikę moterį su trimis vaikais, taip pat katalikais 1911 metų gegužės 22 d., Kauno tvirtovės inžinierių viršininkui leidus.

Liepos 14 d. Kauno komendantas deda rezoliuciją:

Paklausti tvirtovės inžinierių viršininko, ar tai tiesa; jei tiesa, tai prašalinti iš tarnybos.

Susirašinėjimas persiųstas tvirtovės inžinierių viršininkui generolui majorui Zaslavskiui, kuris įsako kapitonui Taranovui-Bielozorovui išpildyti komendanto rezoliuciją ir pranešti jam, kas leido Kosovui vesti katalikę.

Byloje užsilikęs kapitono Taranovo-Bielozorovo inžinierių viršininkui raporto juodraštis, kuriame pastarasai aiškina, kad Kosovas tikrai prašęs leidimo vesti. Manydamas, kad jis neturi teisės leisti ar uždrausti vesti laisvai samdomiems tarnautojams ir nežinodamas, kad katalikes vedusių teisės yra siaurinamos, kapitonas Taranovas-Bielozorovas atsakė neturįs tam jokių kliūčių. Tuo labiau, kad Kosovas dirbo Kauno inžinierių valdyboje nuo 1896 metų, taigi 14 metų, o jo žmona 1-mo dragūnų pulko vachmistro, kuris 18 metų ištarnavo viršlaikinėje tarnyboj. Taip pat Kauno tvirtovėje yra nemaža vedusių katalikes, bet jie tarnauja sąžiningai ir nebuvo pastebėti niekame įtartiname. Taigi prašoma Kosovą ir toliau palikti tarnyboje.

Kuo byla baigėsi, iš esamų raštų negalima sužinoti, nes nėra tolimesnio susirašinėjimo. Bet šiaip ar taip, tai yra mažutė Kauno tvirtovės vyresnybės charakteristika, tarytum tvirtovės planus galėjo perduoti bet kas, ne pravoslavas ir tarytum Kauno tvirtovė buvo nežinoma tiems, kuriems tai buvo reikalinga.

Mokyklų istorija.

Gimnazijų „maištas" del cerkvių lankymo.

(Vaclovo Biržiškos.)

26 rugpiūčio 1865 m. Kauno gimnazijoj ištiko baisus „maištas": per molebną mokslo metų pradžioje mokiniai Grabauskis, Stachauskis, Bardauskis, Čarnauskis, Žukauskis ir Gorodeckis — visi katalikai — neatsiklaupė. Toksai „maištas" negalėjo geruoju baigtis: Kauno gubernatorius Muravjevas tuoj įsakė visus tuos mokinius pasodinti trims paroms į karcerį ir, pranešdamas apie tą atsitikimą generolui gubernatoriui von Kaufmanui, prašė nubausti jau ne pačius vaikus, tik jų tėvus pinigine pabauda nuo 25 iki 200 rublių kiekvieną, žiūrint, kiek kas galės. Matyti, ne labai

turtingų tėvų būta, jei, gavęs leidimą, tesurinko pabaudos viso 175 rublius.

Bendra tvarka einant, pabaudos turėjo eiti į generolo-gubernatoriaus raštinę, tik šį kartą norėta ne tik materialiai, bet ir moraliai mokinių tėvus nubausti: Vilniaus Apskričio Globėjui prašant, surinktieji pinigai buvo apversti sušelpimui neturtingų mokinių tos pačios gimnazijos, bet pravoslavų tikėjimo (imta iš Kauno gub. archyvo 1865 m. N 31).

Panašių maištų buvo ir vėliau. Ir oficialiai dvasiškoji Katalikų vyresnybė mažai tesikišė į lankymą molebnų ir cerkvių caro dienomis. Rusų valdžia kaltino vyskupą Paliulionį, kad jisai buvo pradėjęs akciją, priešingą Katalikų vaikų lankymui pravoslavų pamaldų. Vargu, ar tai teisinga buvo. Vienok Vilniaus Mokslo Globėjo raštas carui 1889 m. („Ruskij Viestnik" 1896 — Rugsėjis) tiesioginai kaltino Paliulionį, pradėjusį neva tą darbą 1884 m. Štai dveitas pavyzdžių. 2 kovo 1889 m. didesnė dalis Panevėžio realinės mokyklos vaikų katalikų atsisakė eiti cerkvėn; tais pačiais metais taip pat nenuėjo cerkvėn visi vyresniųjų klasių gimnazistai Kauno gimnazijos. Keletas mokinių buvo visai išmesta iš gimnazijos, kiti liko lengviau nubausti.

Tuo pačiu laiku prasidėjo bruzdėjimas ir Šiauliuose ir iš ten 5 liepos t. p. metų moterų pansiono globėja (Zubovienė?) buvo padavusi caro vardu prašymą leisti kiekvienos tikybos mokiniams melstis už carą savo bažnyčiose. Del to prašymo kaip tik ir buvo paduotas minėtas globėjo raštas, kuriame viskas suverčiama ant kunigų agitacijos ir prirodinėjama, jog toksai lankymas neprieštarauja tikybos reikalams. Ir ant tos nuomonės caras padėjo rezoliuciją: Visiškai sutinku su globėjo nuomone.

Vienok tuo dalykai nesibaigė. 14 lapkričio 1896 m. kai kurie Kauno gimnazistai nenuėjo į cerkvę. Galop rudeny 1897 m. įvyko panašūs „maištai" Mintaujoj ir Šiauliuose (neaprašyti dar jų dalyviu) — ir tuomet tik buvo išleistas tam tikras caro įsakymas, leidžiąs katalikams į cerkves nevaikščioti.

Mokykla su vienu mokiniu.

(V. Biržiškos.)

Rusų valdžia, Lietuvos rusinimo tikslams steigdama Lietuvoje pradines mokyklas, pabaudomis bei gązdinimais varė josna Lietuvių vaikus. Tačiau daug kur žmonės velijo slaptai vaikus mokinti ir pabaudas mokėti, bet tik vaikų rusų „pedagogų" globon neatidavus. Neretai tos rusų mokyklos tuščios stovėjo. Štai, vienas įdomus dokumentas:

Spalių mėn. 1885 metų Kauno gub. pradinių mokyklų direktorius rašo Kauno gubernatoriui, gavęs iš Grinkiškio pradinės mokyklos mokytojo 4 spalių t. p. metų pranešimą, kad jisai buvęs priverstas pradėti mokslą su vienu berniuku (ir tai bene jo paties vaiku), nors apie mokslo pradžią jis buvęs pranešęs valsčiaus valdybai, tos vietos kunigui ir taikos tarpininkui ir prašęs jų, kad padėtų surinkti vaikus. Nežiūrint to, matyti, nieks jam nepadėjo, nes jis ir toliau priverstas buvo vesti mokslą su vienu mokiniu. Gubernatorius, žinoma, pareikalavo, kad taikos tarpininkas pasiaiškintų. Kuo ta byla pasibaigė, arkyve žinių nėra. Tik ir to užtenka. (Iš Kauno gubernatoriaus raštinės.)

Kražių gimnazistų byla 1840–1841 metuose.

(Vaclovo Biržiškos, Kaune.)

Visos tos bylos smulkmenos nėra žinomos. Čia paduodamas žinias semiame iš Kauno gubernatoriaus archyvo bylos, pavadintos: „Dielo po priedstavlieniju Vilenskoj Palaty Ugolovnago Suda o vozmutitielnoj nadpisi otkrytoj 18 ijunia 1840 goda v m. Krožach na ambarie jevrieja Grinberga“ (N 474). Kiek iš tos bylos susekama, 18 birželio 1840 m. Kražiuose ant klėties žydo Eljošo Grinbergo pastebėta antrašas, kuriuo buvo įžeidžiamas gimnazijos direktorius ir prižiūrėtojas Tamulevyčius ir caro vardas minimas. To antrašo žodžiai byloj neįrašyta. Įtarimas puolė ant gimnazijos mokinių ir atsakomybėn buvo patraukti šie mokiniai ir šiaip žmonės: Pranas Michalčevskis 18 m., Antanas Astrauskis (Ostrovski) 18 m., Juozas Valavyčius, Jonas Jankevyčius, Leonardas Slabaševyčius, Pranas Žečkovskis, Rozalija Žečkovskaitė, Simanas Rabcevyčius, Rozalija Autsovyčienė, Marcialas Šidlauskis, Juozas Jurevyčius, Tamošius Glinskis, Bonaventūra Rzekavyčius, Juozas Sipavyčius, Jeronimas Račkauskis, Jonas Palubinskis, Jonas Savickis, Gonoratas Giedraitis, Kazys Gabrialavyčius, Tadas Šimkevyčius, Vincas Goštautas, Juozas Jonin, Vincas, Vladas ir Liudvika Miniotai (?), Telesforas Slabaševyčius, Juozas Bieliavskis, Aleksandras Žilevyčius, Mykolas Kšiževyčius, Pranas Šimkevyčius, Jonas Novickis, Anastazijas Rakauskis, Uršulia Michalčevskaitė, Vincas Ordymovskis, Petras Rėšus, Julionas Gramas, Vladas Andžejevskis, vienas, pavardė kurio neįskaityta ir žydas Eljošas Grinbergas. Iš viso 39 žmonės.

Byla pradėjo keliauti „nuo Anošiaus prie Kaipošiaus“. Jeigu ir po reformai 1864 m. rusų teismai pasižymėjo daugybe instancijų ir ilgu bylų vilkinimu, tai ką besakyti apie teismus ankstyv-

vesnius, kuomet nebegalima buvo atskirti teismo ir administracijos kompetencijos ir bylų bėgis pareidavo kone išimtinai nuo nusikaltusio prisipažinimo. Užbaigtas tardymas 30 birželio buvo įteiktas Vilniaus Karo gubernatoriui (tuo laiku vėlesnioji Kauno rėdyba įeidavo Vilniaus rėdybon); 15 jo nukeliavo prie Vilniaus civilio gubernatoriaus, kuriam pateko tik 8 kovo 1841 metų. Tasai 17 kovo t. p. m. nusiuntė ją Raseinių apskričio teismui. Tasai išsprendė bylą 30 rugsėjo 1841 m. ir 28 spalio pristatė revizijai Vilniaus Palatos kriminalinio teismo; šitoji sprendė bylą 24 lapkričio ir 17 gruodžio išsiuntė ją Senatan. Kaip dalyką išsprendė Senatas — byloje nėra žinių. Tačiau Vilniaus Palata patvirtino Raseinių teismo sprendimą, kuriuo iš 39 — 37 žmonės buvo pripažinti nekaltais ir tik buvo nurodžiusi jiems, kad ateityj panašiais atsitikimais jie turi pranešti sulig prigulmybės valdžiai. Kaltais pripažinti tik Michalčevskis, ir Astrauskis. Pranas Andrio Michalčevskis, įdavus jį jo draugui Astrauskiui, buvo pripažintas kaltu, padaręs minimą antrašą ir kaipo sulig direktoriaus charakteristikos, vaikinas „skrytnago charaktiera i proizvodil mieždu učaščimisia biezporiatki", nuteistas „dlia ispravlienija nravstviennosti" ištrėmimu policijos priežiūroje vienoj iš Rusijos rėdybų.

Antanas Antano Astrauskis, irgi Kražių mokinys, buvo pripažintas kaltu tame, jog žinojęs apie Michalčevskio sumanymą ir net pataręs jam tam antraše paminėti vardus prižiūrėtojo Pigulevskio ir mokytojo Beinaravyčiaus. Vienok, kadangi jam nebuvo prirodytas žinojimas, kad antraše bus minimas caro vardas, kadangi direktorius davė gerą apie jo elgimąsi atsiliepimą ir jo trys broliai tarnauja valstybinėj tarnyboj, prie jo pritaikintas buvo manifestas 16 balandžio 1841 m. ir jam tik aštriai buvo nurodyta, kad tą caro „mylistą" priimtų nuolankiai ir savo elgesiu stengtųs parodyti, kad neveltui jam ji buvusi suteikta.

Tas teismo sprendimas nebuvo vienok vykinamas ir visa byla buvo nusiųsta Senatan, Michalczevskis gi ir Astrauskis vis dar tebesėdėjo kalėjime.

Kaip toji byla baigėsi, žinių gubernatoriaus raštinėj nėra — užsiliko vien tiktai prašymas Dominiko Astrauskio iš 25-II-1842 m. kad būtų išleistas iš kalėjimo ant parankos Antanas Astrauskis, ir atsakymas gubernatoriaus, kad jis negalįs to padaryti, nes byla atiduota senatui. Taigi matyti, kad ir 1842 metuose jie dar tebesėdėjo kalėjime.

Del Šiaulių gimnazijos „molebno".

Petrapilėj lenkų laikraštyje „Kraj" buvo išspausdinta žinia apie pareikštą Aukščiausiąją Valią liepos 25 d. Šitas laikraštis gana išsiplatinęs Lietuvos krašte tarp dvasiškių ir dvarininkų, todel Aukščiausis įsakymas buvo žinomas daugumui; mokiniai grįžo į Šiaulius, jau žinodami Aukščiausiąjį įsakymą. Visi mokiniai nuvažiavo į Šiaulius 10—15 rugpiūčio, nes tik iki tam laikui tebuvo jie atostogoms paleisti. Paprastosios gi pamaldos prieš pradedant klasių darbą buvo paskirtos tiktai 20 d. rugpiūčio; iki tam laikui jei kuris mokinys ir nebuvo žinojęs apie pareikštą jau Aukščiausiąjį įsakymą, ir tas sužinojo apie tai iš savo draugų mieste, kur buvo apie tai kalbama. Visuomenė šito klausimo labai įdomavo, atmindama, kas atsitiko mokiniui Girdvainiui, kurs buvo pašalintas iš mokyklos gegužės mėn. šių pat metų už tai, kad nėjo į cerkvę; kad Girdvainį išmestų iš mokyklos, reikalavo pravoslavų tikėjimo mokytojas. Šitas faktas buvo labai sukiršinęs visuomenę, ypač kad Girdvainį išmetė iš gimnazijos kaip tik kvotimų laiku, nebeleisdami jam laikyti paskutiniųjų dviejų. Paskui Girdvainio tėvui pasiskundžius, buvo įsakyta priimti jo sūnų atgal. Gimnazijos direktorius įtikinėjo Girdvainį, jog jo sūnus gaus laikyti kvotimus tik tų dalykų, kurių nebuvo kvostas prieš atostogas; jis pats buvo pasiryžęs tai padaryti, tik pedagogų taryboje atsiradus uolių misionierių, ne pedagogų, kurie, sumanę nusikratyti panašiais subjektais, nežiūrėdami direktoriaus prašymo, privertė paskirti Girdvainiui kvotimus iš visų dalykų. Pirmas kvotimas buvo paskirtas iš istorijos pas mokytoją Špakovskį, žinomą savo uolumu misionierą rusinimo dalykuose; žinoma, jis Girdvainiu liko nepatenkintas, nors per metus Girdvainis buvo vienas geriausių mokinių. Tėvas išvežė savo sūnus į Liepoją. Šios gimnazijos direktorius priėmė juos be kvotimų sulig pažymių, gautų Šiaulių gimnazijoje per kvotimus prieš atostogas.

Tas pats mokytojas, suuodęs, lyg lapė, kuriame dalyke yra silpnesnis vienas VI klasės mokinys, papjovė jį per kvotimus kaip tik už tai, kad jis buvo skaičiuje išėjusių iš molebno.

Kai kurie mokiniai patys, kun. Remeikio nekviečiami (jų buvo šeši) kreipės į savąjį tikybos mokytoją žinių. Kun. Remeikis pasakė: „Aukščiausioji valia jau paskelbta" ir paskaitė jiems kopiją aplinkraščio Rygos Mokslo Apygardai. Čia pat jis pridėjo, šią kopiją jis parodęs ir gimnazijos direktoriui. Direktorius, prašant kun. Remeikiui, kad nebeverstų katalikų dalyvauti pravoslavų molebnuose, atsakė nebeversiąs.

Kun. Remeikis niekam nepatarinėjo: „Jūs privalote įeiti ir išeiti"; jis nėra pasakęs nė žodžio apie tai, kad demonstratyviu

išėjimu įžeistų šventyklą. Mokiniams klausiant, ar gali jie dėtis jo, tikybos mokytojo, žodžiais, taip pat ir direktoriaus, kun. Remeikis pavelijo.

Kairiuose jokių pasitarimų nebuvo; joks mokinys nebuvo ten kviestas. P. Lialino žinios, paduotos į „Novoje Vremia" N 7758, dvokia įdavimu už kažin-kokius priešvalstybinius pasitarimus; už jų išspausdinimą Lialinas turėtų būti pašauktas į teisėtą atsakomybę, kaip už netikrą įdavimą. Tame pat numeryje p. Lialinas sako, tur būt, gimnazijos vyriausybei paliudijus, „molebnas" buvęs suruoštas, kaip ir iš senų senovės būdavo, akto salėje. Visi mokiniai vienodai liudija, jog molebnas nuo to laiko, kaip buvo įtaisyta cerkvė, kas metai būdavo toje naminėje cerkvėje, o prieš tai būdavo gale koridoriaus. Taip mokiniai liudijo ir tardant. Latyšovui klausiant, kur paprastai būdavo molebnas, visi vienan balsan atsakė: „cerkvėje, ligi tik buvo ji įtaisyta". Kam gi betikėti, mokiniams ar p. Lialinui ir gimnazijos vyriausybei? Rygos apskričiui aplinkraštį rodė direktoriui ir Girdvainis, sugrįžęs iš Liepojos. Taigi mokiniai ir direktorius žinojo apie Aukščiausįjį įsakymą.

Mokiniai katalikai, sulig iškabintojo paskelbimo, pirma pasimeldę, kaip buvo daroma, bažnyčioje, į 10 valandą susirinko į gimnaziją. Kun. Remeikis bažnyčioje nedavinėjo jokių instrukcijų. Molebno dieną paprastai būdavo apžvalga mundurų ir paprasta direktoriaus kalba prieš pradedant darbą. Paskirtuoju laiku mokiniams liepė rinktis į aktų salę. Visi buvo tikri, jog juos kviečia į salę vien tik išklausyti privalomųjų Direktoriaus sutvarkymų; jie laukė, kad bus jiems ir Aukščiausioji valia paskelbta, kuria eidami, jau nebemėtys iš gimnazijos mokinių už tai, kad nelanko cerkvės; tačiau neapsakomai nustebo, išgirdę pirmuosius molebno žodžius. Kas jiems beliko daryti? Žinodami Aukščiausiąją Valią, išgirdę vieno mokinio žodį (lietuviškai): eikim! pradėjo išeiti iš salės. Tai pasergėjusi vyriausybė, „smarkiai susijaudinusi", iššoko į koridorių, kur ramiai sau stovėjo suskubę išeiti mokiniai. Direktorius ir inspektorius įsakinėjo grįžti į salę. Gi kai mokiniai neklausė, tai vyriausybė pakėlė neapsakomą trukšmą (nieimoviernyj gvalt). Ypač uoliai savo valdžią reiškė vienas mokytojas Kazlauskis; nemažiau ir Spakauskis. Kazlauskis pirmas sušuko: „Kareivių, policijos! Laikykite tuos biaurybes" (mierzavcev, niegodiajev, miatežnikov, buntovščikov, t. ir t.). Aukštoji vyriausybė pakartojo: „pašaukite policiją", taip pat nešykštėdama šiurkščių žodžių. Toje akimirkoje rados savo vyriausybės įsakymo vykintojai, pašaukė policiją — sprauninką, du kvartaliniu ir keletą miestasargių. Pati vyriausybė tampė ir varu varė jaunesniuosius mokinius sugrįžti į salę. Pasipylė grasymai: „Aš šimto nepagai-

lėsiu, gimnaziją uždarysiu, jus, asilai, su kunigu į dulkes sumalsiu, t. ir t., t. ir t. Direktorius ir inspektorius ir prieš Latyšovą to neužsigynė, teisindamies susijaudinimu. Mokiniai ėmė leistis žemyn. Matydama, kad grasymai nieko neveikia, vyriausybė įsakė, kad mokiniai išsiskirstytų į klases ir ten visus juos surašyti. Mokiniai nesipriešindami paklausė įsakymo. Surašę visus išėjusius mokinius, pasibaigus molebnui, užrakino juos salėje ir pradėjo tardyti kiekvieną skyrium, čia pat dalyvaujant pedagogams; žinoma, neapsiėjo be tokių įspėjimų: „Vis gi mes nugalėjome, o jūs nugalėti ir turite pasiduoti, o mes viešpatausime“, „kaip jūs drįsote atsigrįžti užpakaliu į ordenus, kurius yra patsai Caras davęs!“

Kun. Remeikis davė žinią, kas atsitiko, Kauno vyskupui.

Vakare buvo pedagogų taryba; jos nusprendimai nežinomi, nes tik dalis jų tebuvo įvykinta. Būtent, jau rytoj dieną buvo pašalinti butų budėtojai (dežurnyje po kvartiram): Mockus, Kairys, Dobužinskis.

22 rugpiūčio Direktorius išvažiavo į Vilnių, o 23 d. atėjo aplinkraštis. Iš Vilniaus sugrįžęs Direktorius paskelbė mokiniams Aukščiausiąjį įsakymą, kurį sutiko visi ura ir gimnu.

23 rugsėjo atvažiavo Švietimo Ministerijos Departamento Direktorius Latyšovas tardyti. Į ką gi p. Latyšovas kreipias žinių? Į tą patį pedagogų personalą. Tardo, kaipo liudytojus, tuos pat Direktorių ir inspektorių — kaltininkus, kad ir ne tiesioginius; iššaukė du, kurius parodė bajorų vadas, kaip stovinčius nuošalyje nuo visų kivirčų, todel ir galinčius duoti bešališkus paliudijimus, visuomenės atstovus. Ar jie iš tikrųjų yra visuomenės atstovai? Ne. Vienas jų, būtent Hrycewicz, visų laikomas puskvailiu. Argi jis gali būti bešališkas? Ne. Vienas turi tris sūnus gimnazijoje ir pats yra kasininkas Labdarių Draugijos prie gimnazijos — šelpti neturtingiems mokiniams. Antras gi nepripažintas prisiekusis „povierennyj“. Hrycewicz pats prisipažino, sugrįžęs iš Departamento Direktoriaus, „gynęs senelius“, destis, mokytojų personalą. Kiek jų parodymai bešališki, leidžiu spręsti sulig šitų faktų.

Departamento Direktorius, tardydamas kun. Remeikį, čia pat esant gimnazijos Direktoriui ir inspektoriui, drįso daryti tokius patėmijimus: „Vėl, tėve Juozapai, Tamstos parodymai neįtikėtini, kaip ir daug kas kita,“ „Kaip Tamsta, tėve Juozapai, gali tarnauti su tokiais principais“, „Kaip Tamsta drįsti (rodydamas ikoną, Caro portretą ir save) prieš Dievą, Carą ir Ministro Pasiuntinį kartoti tokias bjaurybes“!

P. Latyšovas tardė ir mokinius V—VIII klasių, reikalaujant to kun. Remeikiui. Nors prieš tardymą Latyšovas pareiškė, jog tie, kas su juo kalbės, paliks jam nepažįstami, tačiau paklausė vieną, kaip jo pavardė ir užsirašė: paskui jį ėmė persekioti.

Tai grynai objektingieji faktai, kurius patikrina savo akim matę tą liūdną ir drauge džiaugsmingą „Šiaulių Istoriją". Sulig tų faktų galima spręsti, kas čia darėsi. Neturėdamas laiko, tuo ir baigiu, nors rusofilų ruskintojų partija ir ligi šiol dar nenurimsta, nežiūrint tariamojo jų triumfo. Tokia pat istorija ir toliau darosi liaudies mokyklose. Ypač charakteringa ji buvo Kuršėnuose.

P. S. Del Šiaulių gimnazijos molebno iš patiės vyriausiojo veikėjo kun. J. Remeikio gavome šį paaiškinimą:

„Garsus Šiaulių gimnazijos incidentas, pavadintas „Napadienije Šavielskich gimnazistov katalikov na sviatuju neporočnuju pravoslavnuju cierkov", yra įvykęs 1897 m. rugpiūčio 20 d. Parašyti bet ką apie šitą incidentą aš negaliu — tai mano sielos skaudulys. Šaltu krauju, objektingai į jį pažiūrėti aš ir šiandien nemoku. Terašai, teinformuojie kanauninkas Alekna, kurs tuomet Šiauliuose kunigavo ir bent kiek buvo įtrauktas į šį sūkurį.

Buvo tai kova ne del molebno, tik del tikėjimo laisvės principo. Ne mokiniai katalikai buvo užpuolę sviatuju nieporočnuju pravoslavnuju cierkov, tai Rusų valdžia buvo užpuolusi nekaltą, gryną, opų jaunimo tikybinį jausmą. Liuosuodamasis nuo žeminančios prievartos lankyti cerkves, ji siuntė prašymus į ministerius, į patį carą ir susilaukė Mikalojaus manifesto: „prinuditielnoje i obiazatielnoje posieščenije pravoslavnoj cerkvi raz navsegda prekratit." Tik aukštųjų valdininkų nenorėta šio manifesto paskelbti. Tai ne kartą atsitikdavo; užgniaužd avo paties Caro valią. Pagarsėjęs Šiaulių gimnazijos protestas privertė manifestą ištraukti į šviesą.

Iš Petrapilės atvažiavo Šv. Min. Departamento vicedirektorius Latyšovas superarbitru. Tyrinėja, tyrinėja ir — direktorių Rubcovą perkelia Kauno gimnazijos direktorium (avansas), inspektorių Kochą pakelia Šiaulių gimnazijos direktorium (taip pat avansas), mane gi uždaro Kretingos vienuolynan, kaipo viso skandalo kaltininką.

Tai šviesusis Šiaulių gimnazijos lapas. Jis liudija, jog Šiaulių gimnazija nebuvo anais laikais prieštikybinė, kaip ją buvo apšaukę; jog būta gimnazistų, kurie nepabugo griežtai užprotestuoti išėjimu iš molebno salės, prašymais į ministerijas ir į carą. Į Jono ir Mykolo Girdvainių prašymą caro raštinė per Sipiaginą

davė prielankų atsakymą, vis delto jie už drąsą buvo pašalinti iš gimnazijos.

Tai drauge tamsusis mano gyvenimo lapas. Vyskupas Paliulionas, pataikaudamas Rusų valdžiai, mane paskelbė avantiurininku, stumdė po menkutes vietas. Ir šiandien, rodos, Rusų valdžios akimis į mane tebežiūrima. Amžinoji Teisybė tepažvelgs kitaip. Kun. J. Remeikis."

Neramumai Mintaujos gimnazijoje 1905 m.

Keletas mokinių lietuvių valstiečių, 1904 m. išėjusių Palangos progimnazijos kursą, gegužės mėnesyje tų pat metų paštu atsiuntė į Mintaujos gimnaziją savo atestatus ir kitus dokumentus, prašydami, kad juos priimtų į V klasę. Per visą kiaurą vasarą, nors mokiniai klausė, kaip bus su jais pasielgta, atsako nebuvo. Manydami, jog tylėjimas reiškia pritarimą, jauni žmonės atvažiavo į pradžią mokslo ir tik dabar pats Jo Ekscelencija direktorius pranešė jiems, jog neesą priimti del to, kad esą perseni. Nieko nepridėjo ir įspėjimas, jog jie ne įstoja į mokslo įstaigą, tik nori tą mokslą tęsti, o tai pavelija įstatymai.

Kur dabar dingti, ką veikti, į ką kreiptis, kas čia patartų? Mūsų tėvai, galvoja jaunuoliai, vis tiek nieko nežino, jie — valstiečiai, o mokytis ir tapti naudingais visuomenei norisi; ir lėšų tam dalykui yra. Už ką gi mus Dievas pabaudė, kad neleidžiama išvysti šviesą, jei ne esi gimęs privilegijuotame luome. Pasiduoti, nuleisti rankas tai ne būdas tos tautos, į kurią jie prideri. Seksis ar nesiseks, pasirūpinti reikia. Susistatė prašymą ir stačiai į Rygą, į patį Apskrities Globėją. Ten juos priėmė, išklausė ir liepė laukti. Prasidėjo susirašinėjimai, pasiteiravimai, pedagogų pasitarimai, atsakai-paaiškinimai, o tuo tarpu pamokos gimnazijoje jau prasidėjo ir draugai mokosi. Taip išėjo bent mėnuo laiko.

Tik vieną dieną šaukia juos į gimnaziją ir čia jos direktorius su inspektorium ir V klasės vedėju pareiškia, jog jie, įsakius globėjui, priimami į gimnaziją, tik kad budriai saugotųsi ir neįkliūtų: už mažiausį prasikaltimą juos išmesią iš įstaigos: tokiuo nenoru juos priėmė; direktorius pasistengsiąs viską akylai pasergėti.

Jauni žmonės įstojo į gimnaziją. Patyrę direktoriaus skonį, pasisiūdino apsiaustus iš karininkų gelumbės, šviesius, susitvarkė ir elgės, kaip vien reikiant; pamokas lankė, mokės gerai, neįkliūdavo. Taip iki Kalėdų.

Atėjo Kalėdos. Mokiniai išvažinėjo į gimines. Po Kalėdų grįžta, o čia jiems sako pamokų nebebūsią — nes epidemija, skarlatina. Važiuokite sau atgal. — Lig kokiam gi laikui? — klausia mokiniai ir gauna atsaką: — Nežinom. — Tai kaip gi čia važiuoti namo? O gal pamokos prasidės už savaitės ar dar anksčiau? Gi ko ne tiek laiko išeis, kol suvažinėsi į tėvus. Ir dauguma mokinių, o su jais ir minėtieji lietuviai, direktoriaus pravardžiuojami „Polangenovcy", paliko Mintaujoje.

Pusėje sausio mėnesio 1905 metų prasidėjo mieste darbininkų netvarkavimas. Minios vaikščiojo po miestą. Direktorius įsakė sušaukti likusius mieste mokinius į gimnaziją. Čia jis plačiai ir vaizdžiai supažindino juos su laiko dvasia, pabaidęs juos didžiomis kančiomis ateityje, jei sumanysią bet kaip dalyvauti darbininkų judėjime.

Auklėtiniai neturėjo jokio supratimo apie naująsias sroves, nes iki šiol jie gyveno visai kitokioje srityje. Tai direktoriaus kalba jiems pasirodė gana keista. Mokiniai buvo paleisti ir jie, minia išvirtę iš gimnazijos rūmo, paliuokomis pasuko iš Rūmų gatvės į kairę. Čia vienas VII klasės mokinys, tebebūdamas direktoriaus apgarintas, pragydo „Dobinušką", kiti su juo ėję pradžugo, gavę progos palošti, ypač mažieji, tai pritarė tan balsan. Tačiau didžiuma nežinojo gaidos tos dainos ir sudriko; pasibaigė alasu, trukšmu ir juokais.

Jų nelaimei, sutiko žandarų oficierį; išvydęs tokiuo neramiu laiku minią mokinių ir išgirdęs kažin kokį giedojimą, jis paskubėjo duoti žinią direktoriui, kurį buvo sutikęs ties gimnazija. Direktorius ėmė nerimti, šoko į vežėją ir ėmė gintis paskui mokinius. Pasivijęs keletą mokinių, įsiskverbęs, sakės, į minią žmonių, kurios tuo laiku visai nebuvo ten, kur buvo mokiniai, iškėlė lazdą ir ėmė, kaip padūkęs, šaukti: — Mokiniai, atgal! — kad net vaikščiojanti gatve publika tai išgirdo ir ėmė kvatotis.

Tarp tų mokinių nebuvo anųjų nelaimingųjų lietuvių, kuriems prieš pusę metų buvo įsakyta budriai saugotis. Jiems buvo pasirodę nepadoru didele minia eiti gatve, kur be to daug žmonių (Didžiąja g.), atsiskyrė ir pasuko į šalį. Tačiau tai jiems maža ką tepadėjo, nes pradėjęs giedoti ir čia pat pagautas nuodėmiaujant, direktoriui klausiant, pasakė tarpe kaltininkų buvę ir palangiškiai, tik kas, būtent, jis nežinąs. Tačiau direktorius žinojo. Iš Palangos buvo bent dvejetas dešimtų mokinių gimnazijoje, tačiau direktorius čia pat užsirašė pavardes tųjų palangiškių, kurie andai buvo jam negeistini gimnazijos rūme. Tardant pradėjusį giedoti, tie, kurie čia pat buvo, įspėjo, jog be užrašytųjų buvę ir daugiau žmonių. Į tai direktorius atsako: „Pakaks ir palangiškių".

Sušaukta pedagogų tarnyba, kur didžiuma balsų buvo nuspręsta palangiškių neišmesti iš gimnazijos, tik karceru nubausti. Rodės, kogi čia geresnia belaukti. Galas. Pasirodė, ne. Direktorius, nepatenkintas tokia tarybų išdava, tuojau pats išdūmė į Apskritį, nukelia bylą ten; ji veikiai sugrįžta su Globėjo pastabomis, kad būtų pertardyta ir naujas padaryta nusprendimas pedagogų taryboje.

Vėl susirinko pedagogai tartis, pedagogai-teisėjai, pedagogai-tardytojai, pedagogai-prokurorai. Apie tai žino ir teisiamieji. Sėdi namie ir laukia, akis įbedę į knygas, kas bus jiems likta. Ar gi galima tokiomis sąlygomis mokytis! 10 valandą vakaro skambina. Striktelėjo visi kaltinamieji. Ir ne veltui: jų atvažiavo vienas pedagogų tarybos narys tuojau vežtis į teismą. Čia narstė jiems visus kaulelius; davinėjo daug paklausimų; tardomieji, kaip mokėjo, taip atsakinėjo. Kas iš to bus, ar juos pripažins nebuvus valstybės griovikais, ar ne, vienas Dievas težino.

Kol nebus byla pabaigta ir palangiškių likimas išspręstas, jų vyriausybė užgynė jiems nuo pat pradžios, dar prieš tarybą, lankyti gimnaziją. Nuo nieko neveikimo bet kokie niekai lys į galvą jauniems žmonėms tokiame amžiuje. O kiek súgaišta brangaus laiko! O kas atlygins tėvams už prakištą trūsą ir lėšas?

Pravartu čia pridurti, jog dabartinis Mintaujos gimnazijos direktorius per visą savo valdininkavimo laiką stengės varyti iš jo vedamos įstaigos lietuvius, džiaugdamos, jog taip elgdamasis, jis patraukia tos vietos vokiečius, kurie mieliau ėmė jam atidavinėti savo vaikus į globą. —

(Abudu rusišku raštu iš kan. Tumo archyvo.)

Iš studentijos gyvenimo 1914–1915 mt.

(Vyt. Steponaičio, Kaune.)

1914 metais karui prasidėjus, sunkiau buvo susižinoti, nes įvedus karo cenzūrą, teko atsargiau susirašinėti. Be to, paliovė ėjus karo metams uždaryta „Aušrinė“, ir susižinojimas pasidarė dar menkesnis. Kituose jau metuose veik kiekviena Rusijoj mokslėivių kolonija gyveno savistoviai, neturėjo tampresnių ryšių. Tuo tarpu karas iškėlė daugel naujų ir gyvų klausimų, kurių nieku būdu nebuvo galima aptarti cenzūros apkarpytoje periodinėje spaudoje, kuri dažnai pasiekdavo skaitytojus baltais lapų protarpiais.

Sulyginus Maksvos ir Peterburgo lietuvių studentijas, matėsi nemaža skirtumo. Katalikinės tendencijos ateitininkai ir pirm to

visuomet laikėsi skyrium. Kita gi Maksvos studentijos dalis nebuvo pasiskirsčiusi partyviai (nors partyvių simpatikų turėjo pakankamai) tuo tarpu, kuomet petrapiliečių tarpe partyvė diferenciacija buvo žymiai aiškesnė. Ir Maksva net keletą kartų sulaukė Peterburgo draugų raginimo rasti čia prijaučiančių kuopeles.

Bet čia nepasakosiu viso maksviečių gyvenimo. Man rūpi bent kiek priminti tuos laikus, kuomet buvo pradėta bendriau gyventi maksviečių su peterburgiečiais. 1914—1915 m. žiemos laiku peterburgiečiai kreipėsi į maksviečius šiuo laišku, kurį perdavė Maksvon važiavusi viena draugė rusė:

„Del nelemtų šio laiko aplinkybių visi esame atsidūrę tokioje padėtyje, kad, rodos, gyvename visai įvairiose plataus pasaulio žemėse: maksviečiai maža ką žino apie petrapiliečius, petrapiliečiai apie maksviečius, dorpatiečiai apie vienus ir kitus, t. ir t. Paštu siunčiamų laiškų pagalba, taip pat ir per spaudą nesusikalbėsi. Reikia ieškoti kitokios progos. Kai kur tokių progų jau randama. Pasitaikiusia proga pasinaudojame ir mes. Per šią panelę ir Jūs galite mums šį tą pranešti, žinoma, laišku, nes ji į mūsų reikalus nepašvęsta, nors ir ištikima.

Kai kurių draugų tarpe yra kilęs sumanymas šiek tiek praplėsti šiemetinės Aušrinės konferencijos ribas, būtent: norima duoti jai didesnis politinis pobūdis. Bet kol kas dar neaišku, ar galės šiemet įvykti ta pati konferencija, kokiu laiku, t. ir t. Taigi būtų gera, kad ir Jūs tuo dalyku pasirūpintumėte, pasiaiškintumėte, pasikalbėtumėte ir mums praneštumėt. Dabar toks metas kad lietuviams turėtų rūpėti ištisa politikos klausimų eilė.

Didžiuma mūsų draugų (visuomeniečių ir liaudininkų tarpe) į karą dabar yra tokios pažiūros: išviso paėmus, jie yra trijulės santarvės šalininkai, bet prie rusų valdžios vedamo karo laikosi neitraliai ir, nemesdami šalin senojo darbo, rengiasi prie sukilimo. Laukti laukiama šio to gal tik iš anglų ir prancūzų, bet ne iš rusų.

Čia yra susidaręs informacinis studentų biūras, kuriame dalyvauja demokratų, liaudininkų, pepeesų, trudovikų, socialistų-federalistų atstovai šių tautų: lenkų, lietuvių, gudų, rusų, totorių, gruzinų ir ukrainiečių. Tasai biūras pradžioje svarstė studentų politinius reikalus, vieni kitus informavo apie savo visuomenės gyvenimą, dalinosi savo iniciatyvomis, gvildeno mokyklų klausimą šiuo laiku (Lietuvoje, Galicijoje, Lenkijoje). Į karą tasai biūras yra tos pažiūros, kurią aš aukščiau išdėsčiau. Dabar jis jau iškėlė ir taikos obalsį.

Šiaip lietuvių tarpe yra plačios demokratinės autonomijos ir Lietuvos respublikos šalininkų. Iš netyčiomis gautų Amerikos laikraščių (Laisvoji Mintis) matyti, kad ir ten svajojama apie

respubliką, apie lietuvių-latvių respubliką. Mūsų tarpe į šį dalyką šalčiau žiūrima, juo labiau, kad kaip tenka girdėti, latvių aspiracijos nepertoli siekia.

Lenkai dabar, sako, esą pasiryžę žvaigždes nuo dangaus skinti, nes, sako, jeigu mes ir negautume, ko norime, tai bent sutversime priemonių ateičiai. Tiek maždaug ir mes tikimės: jei ne tikslas, tai bent priemonės.

Netrukus, gal būt, turėsime progos ir su amerikiečiais susinešti, kitokiu būdu, be cenzūros pagalbos. Jeigu bus reikalas, gal būt, ir Jums galėtume padėti.

Apie sodžių maža žinių turime. Girdėjome, kad veikesnis jaunimas po senovei varo savo smulkų kultūros darbą, mažai interesuodamos platesniais visuomenės reikalais ir politika. Karas, matyti, maža tarė lietuviškai tautinei sąmonei, ir jų širdys nepajuto, kad netolima ateitis ir Lietuvai gal suteikti šiokios tokios progos savo nepriklausomybei vykdinti. Bet apskritai vyresniųjų tarpe nepasitenkinimas vyriausybe dabar didelis, bet kas daryti, kaip išeiti iš tokio dalykų stovio, jų nežinoma. Taigi, kokių reikalų gal būt dabar sodžiuje — aišku.

Tiek mes turime pranešti Jums iš savo gyvenimo. Lauksime ir iš Jūs.

Visokių gėrybių!

R. Matas. J. B-dis.“

Gavus šį laišką, Gruzinų bendrabuty susiėjo pasikalbėti maksviečių kuopelė, kurioje buvo P. Klimas, J. Liūdžius, F. Remeika, aš ir dar kai kurie kiti. Susieita buvo keletą kartų. Tarp kito pamenu, kad priėjus prie klausimo apie moksleivių konferenciją, buvo manyta sukviesti platesnę konferenciją, kurioje dalyvautų ne vien moksleivių atstovai, bet pakviesti dalyvaut ir inteligentų. Tik panašios konferencijos neįvyko. O 1916 metų gegužės mėnesio pabaigoje Maksvoje įvyko platesnė moksleivijos konferencija, kurioje be apsireiškusių visuomeniečių ir liaudininkų, dalyvavo ir Voronežio ateitininkų atstovas.

Deja, tuomi man tenka ir baigti šį aprašymą, nes visų pasikalbėjimų ir peterburgiečiams atsakymo smulkmenų nepamenu. Mūsų gi atsakymo laiško nuorašo pas save neradau. Gal pas kurį nors dalyvių ar peterburgiečių yra užsilikęs, tai prašyčiau paskelbti.

Draugijų steigimas.

Lietuvos Amatninkų Sąjunga.

1907.

(J. Tumo.)

Apie tokią sąjungą imta galvoti Vilniuje dar 1907 m. Mano archyve išliko juodraštis protokolo Pirmojo L i e t u v i ų (pabraukta) susirinkimo „Vilties“ redakcijoje spalių mėn. 21 dieną. Sumanytojais užsirašę Lietuviai amatninkai: Andrius Pridotkas — siuvėjas, Juliona Smetonaitė — audėja, Genovaitė Sapkauskaitė — siuvėja, Teofilius Juodvalkis — dailidė. Ignotas Pažūsis kažin kodel išbrauktas. Kitų dalyvavusių nėra.

Ilgai gintasi, kaip pavadinus sąjunga: Lietuvos ar Lietuvių. Nutarta: Lietuvos. Daugiau:

„Sprendėme apie įsteigimą Lietuvos Amatininkų Sąjungos ir pripažinome:

1. Amatninkai vadinasi rankpelniai žmonės, kurie ką nors patys padaro: rūbiai, kurpiai, čimerninkai, dailidės, kalviai ir šaltkalviai, stikliai, audėjai, verpėjai, siuvėjai, nerėjai, kulgraužos, grindžiai, mūrininkai, knygrišiai, raidžių rinkėjai ir kiti panašūs.

2. Sąjunga turi apimti visus lietuvius, destis, tuos žmones, kurie prisipažįsta lietuviai esą ir kad ir visaip kalba, tačiau lietuvišką kalbą pripažįsta viešpataujančia, oficialia.

3. Centralinė Valdyba Vilniuje; provincijoje ji testeigia filijas.

4. Ekonominiuose reikaluose Lietuvos Amatninkų Sąjunga jungsis, kaip atskira vienatis, su bet kuriomis panašiomis kitataučių sąjungomis.

5. Sąjungos tikslas — susišelpimas, kad 1. lietuvių amatninkų sumaningumas ir buklumas amate pakiltų; 2. kad medžiagos lengviau būtų galima gamintis; 3. kad patys svetimtaučių jūroje neskęstų; 4. kad savo išdirbiniams lengviau rinką susirastų; 5. kad bendrą laisvam laikui praleisti vietą turėtų; 6. kad savo vaikus savoje mokykloje rašto galėtų pramokyti, o paskui ir aukštesnį amato mokslą duoti; 7. kad apsidraustų, mirties ar nelaimės vildamies.

6. Pragumai — kooperacija darbo ir kapitalo, bet tai ateityje; tuogi tarpu bendras medžiagos gaminimasis.

7. Atskirų amatų žmonės įeina į Sąjungą, kaip savarankiai rateliai autonominėmis teisėmis, kurių valdybos rūpestis — pačioms susiieškoti rinkų.

8. Centrinės Valdybos uždavinys tad ir bus sudaryti atskirų amatų draugiją."

Tiek tenuspręsta ir ilgai braižius, taip suformuluota. Kas toliau atsitiko, ar sumanytojai dar rinkosi kame kitur ir ką sprendė, aš nežinau, nes tebuvau protokolistas to vieno mano bute buvusio susirinkimo.

Krokuvos „Rūta".

1904.

Apie ją tegaliu paduoti pasiskelbimą, kurį iniciatoriai J. Gerbačiauskas ir A. Varnas malonėjo man atsiųsti. Naudinga būtų gavus žinių ir apie jos veiksmą.

„RUTA"

BENDROVIŠKAI-MOKSLIŠKA LIETUVIŲ DRAUGOVĖ KROKUVOJE

STOWARZYSZENIE LITEWSKIE SPOŁECZNO-NAUKOWE W KRAKOWIE

Garbingas Kunige Viengenti!

Laikome sau už garbę pranešti Tamstai apie įsikūrimą Krokuvoje Lietuvių Draugovės „Rutos", pasirengusios atlikti abelnuose Lietuvių reikaluose bendroviškai-moksliškąjį darbą. Draugovė, kaip rodo prikergtiejie čion įstatymai, prašalino nuo savęs visokias politiškas doktrinas, yra liuosa nuo visokio partiviškumo ir sektiškumo, o nuolatiniu jos rupesčiu bus dabar ir ateityj — susipažinimas su Lietuvių dvasios istorija.

Imamės kultūriškojo darbo (tikroj to vardo reikšmėj), norėdami tam tikslui suvienyti netik brolius Lietuvius, bet ir skaisčiai manančius etnografiškos Lietuvos mylėtojus (nežiurint prie kokios tautos prigulėtų).

Susikurę sau židinį, pradžioj, žinoma, silpnai plevenantį, pasitikime, kad prie pagelbos geros valios žmonių, toji kibirkštis, subręsianti kaip dvasiškai taip ir materijališkai į galingą kurstinį, kursai nušvies gal ne vieną tamsią Lietuvių gyvenimo vietą. Todel visos Draugovės vardan užsiviežiame prašyti ir nuo Tamstos pasparos mus reikaluose draugiškuose ar materijališkuose ir iš-

reikšdami tikrą vilti maloningan Tamstos pritariman, kantriai laukiame atsakymo.

Su tikra pagarba

Pirmsėdis: Juozas Gerbačiauckas.
Sekretorius: A. Varnas.

Krokuva 1904 m.

Adresas: Kraków, ul. Zwierzyniecka l. 33 mieszk. p. Janusza Niedziałkowskiego.

(Abudu raštu iš kan. Tumo archyvo.)

Nepartinis darbas.

1904.

Jo Mylistos Žemaičių Vyskupo sumanymu susirinkę pasitarti apie kėlimą šviesos tarp lietuvių, mes visų trijų lietuviškųjų vyskupijų kunigų atstovai, viso 28, Jo Ekscelencijai pirmininkaujant, 1907 m. rugpiūčio 11 d. nutarėme:

1. Vilniuje įsteigti populiarų lietuvišką savaitraštį „Šaltinį". Koncesijos, maloningai ir uoliai padedant Jų Ekscelencijoms lietuviškiems vyskupams, turi pasirūpinti Papos Rūmų Šambelionas kun. Prapuolenis.

2. Jo Eksc. Žemaičių Vyskupą prašyti, kad tą laikraštuką redaguoti pavestų kun. profesoriui Al. Dambrauskui ir kad išvadintų jį iš Akademijos profesorių.

3. Fondą laikraščiui įsteigti (jis atsieitų 11—15 tūkstančių rublių) surinkti iš visų trijų lietuviškųjų vyskupijų dvasiškių mezliava gera valia, maloningai pritariant Jų Ekscelencijoms.

4. Rašybą laikraščiui, maldaknygėms, smulkiems spausdiniams priimti tą, kurią per kelioliką paskutiniųjų metų vartoja dauguma lietuviškųjų laikraščių ir dabar moksliškai išdirbtą vienatiniame lig šiol lietuviškai išleistame vadovėlyje: „Kalbomokslis Lietuviškos Kalbos."

5. Rūpintis praplėsti protus ir pakelti žmonių gerovę:

a) mokymu skaityti taisyklingai ir gerai suprantant turinį, patiems ar telkiantis kitus, pačiam vadovaujant.

b) reikalavimu, kad mokėtų skaityti kiekvienas, kurs eina prie pirmosios šv. Komunijos.

c) steigimu dainininkų ratelių, vartotojų draugijų, ugniagesių, labdarių ir kitų panašių.

6. Peržiūrėti ir pataisyti jau esamąsias maldaknyges. Tą darbą atlikti apsiėmė: a) kun. Laukaitis išversiąs „Šaltinio“ maldaknygės tekstus iš originalų; kun. Seinų Vyskupijos Administratorius duosiąs sudėstymo planą ir prižiūrėsiąs liturgiškumo; kun. Šnapštis ir kun. Šeižys pataisysiąs eiliuotuosius tekstus.

b) Kun. Bizauskas ir kun. Dogelis peržiūrėsią vyskupo Valančiaus „Davatkų Knygą“ ir pridėsią dabar privalomuosius tretininkų įstatus.

c) Kun. Alekna pabaigsiąs originalę maldaknygę.

Kun. Jurgaitis peržiūrėsiąs ir pataisysiąs „Garbė Dievui aukštybėje“ ir „Mažas Naujas Aukso Altorius“.

e) Kun. Balvočius paruošiąs „Senas Aukso Altorius“ seniesiems žmonėms.

f) Kun. Bikinas — „Balsas Balandėlės“ paruošiąs jaunuomenei.

Pastaba. Pataisytas maldaknyges leisti savo lėšomis.

7. Kun. Gustaitį paraginti, kad greičiau baigtų Senojo ir Naujojo Testamento Istoriją.

8. Seinų Vyskupijos vyriausybės patvirtintą ir spaudinti paduotąjį Katekizmą, peržiūrėjus, jei pasirodys tinkamas, priimti, kaipo diecezinį.

9. Prašyti kun. Alekną, kad pabaigtų Bažnyčios Istoriją, originaliai rašomą.

10. Iš Amerikos redakcijų atimti spaudai paruoštuosius vysk. Valančiaus veikalus ir išleisti juos čia pat Lietuvoje.

11. Kun. Tumėną prašyti, kad sudarytų Ūkio vadovėlį iš to, kas jau buvo jo dalimis laikraščiuose spausdinta.

12. Kun. Vizbarą prašyti, kad išverstų kun. Nojszewskio „Liturgja Rzymska“.

13. Kun. Tumui pavesti, kad spaudai prirengtų Olszewskio „Bromą, vedantę į dangų“, vysk. Valančiaus peržiūrėtą, ir kun. Vizgirdo Biblinės Istorijos vadovėlį mažiesiems.

14. Kun. Šnapštį paraginti, kad pabaigtų „Giesmyną“ (kantyczką) taisyti.

Klausimai, svarstytinieji sekančiame susirinkime.

1. Dekonijų knygynų atnaujinimas.

2. Parapijų knygynėlių steigimas.

3. Miesteliuose steigimas knygų prekybos agentūrų.

4. Įsteigimas vyskupijos muziejaus.

5. Vedimas parapijų kronikos.

6. Ūkio ratelių steigimas; ypač tų klebonų, kurie patys ūkininkauja.

7. Įraginimas į visuomeninį darbą tretininkų lietuvių.

8. Raginimas, kad turtingieji palaikus užrašinėtų spaudos reikalams.

9. Sutvarkymas bažnytinių archyvų.

10. Apgalvojimas paminklo 500 metų Žemaičių krikšto ir Žemaičių Vyskupijos įsteigimo.

a) paruošimas į spaudą dokumentų, liečiančių vyskupijos praeitį.

Protokolavo — J. Tumas.

(Iš kan. Tumo archyvo.)

Partijų formavimasis.

Batakių dekanas kun. Tumui.

1906.

Frater in Christo! J. M. Vyskupas per Naujus Metus įsakė padaryti visose džekonijose kunigų suvažiavimus, kurių tikslas turėjo būti apsvarstymas, kaip įvykinti katalikišką politikos akciją. — Ką galėjome, tai padarėme, ir šitai kopija mūsų nutarimų. Jeigu Tamstų džekonijoje tokio suvažiavimo dar nebuvo, prašome Tamstą agituoti, kad susivažiavimas visgi įvyktų ir savo nutarimus mūsų įgaliotam prisiųstų.

Jungiu aukštos pagarbos žodžius

Tarnas Kun. D. Motuzas.

Jo Ekscelencijai Žemaičių Vyskupui Mečislovui — Leonardui Paliulionui Prašymas Batakių Džekonijos kunigų.

Šviesiausis Vyskupe!

Jūsų Mylistai įsakius, mes, Batakių džekonijos kunigai, susirinkę Girdiškėje 24 ir 25 dieną sausio mėnesio šių metų, svarstėme Jūsų Mylistos mums įduotą „Katalikų Konstitucionalistų-Demokratų Lietuvai ir Baltgudijai“ partijos programą. Visiems mums susirinkusiems aišku buvo, kad šiuose laikuose, kada kaip Rusijoj, taip ir Lietuvoj, susidaro tiek visokių politikos partijų, norinčių dalyvauti ir turėti įtakos būsimajam Valstijos Seimui,

ir mes, Katalikai Lietuviai, pasilikti jųjų užpakalyje negalime; būtinai reikia sudaryti savąją tvirtą organizaciją, į kurią prigulėdami, galėtume apginti savo tikėjimo ir tautos reikalus. Reikia mums sudaryti „Lietuvių Krikščionių Demokratų Partiją“, kuri, eidama išvien su kitų katalikiškų tautų organizacijomis, juoba galėtų pasiekti savo tikslą.

Bet negalima organizuotis, nesudarius pirma „centralinio Komiteto“, kurio nurodymu galėtų susidaryti vietų komitetai.

Mūsų nuomone, visupatogiausia tam vieta būtų Kaune Jūsų Mylistai vadovaujant arba nors prižiūrint. Del to tai suvažiavusiejie kunigai vienbalsiai nutarėme nuženmintai maldauti Jūsų Mylistą, kad prisiimtumei ant savęs iniciatyvą sudaryti „Centralinį Lietuvių Krikščionių Demokratų Partijos Komitetą.“

Pasinaudodami susirinkimu, apsvarstėme ir kitus kai kurius dvasiškijos reikalus. Siųsdami kartu savo nutarimus[1]), nužemintai meldžiame Jūsų Mylistą, kad peržiūrėtumei juos ir, jeigu galima būtų, įvykdinti.

Originalą pasirašė visi Batakių džekonijos kunigai.

Bibliographia historica.

A. Alekna. *Lietuvos Istorija. Parašė Antanas Alekna.* Praplatintoji laida. Švento Kazimiero Draugijos leidinys N. 252 Kaune, (1919. psl. 263 VI. 4 žemėlapiai.)

A. Alekna. *Bažnyčios Istorija. Parašė Kun. A. Alekna.* Antra pataisytoji ir praplatintoji laida. Švento Kazimiero Dr. leidinys Nn. 285., Tilžėje 1920 251 p., žem.

Tąsa.

Rašyti Bažnyčios istoriją — tai sunkiausias uždavinys visais žvilgsniais. Jos gyvenimas apima veik du tūkstančiu metų. Iš viso pasaulio gyventojų skaičiaus apie $1^1/_2$ miliardo, krikščionių tikybą išpažįsta apie 550 milionų; vadinasi, daugiau, neg trečiadalis. Bet kas svarbiau, krikščionys buvo surišti su pasaulio kultūros likimu veik per visą savo gyvenimą. Jie buvo išmėtyti į įvairias tautas, įvairias valstybes. Be to, pati krikščionių Bažnyčia buvo susidariusi tarptautine organizacija, kurį laiką mokėjusia pasista-

---

*) Savo archyve tų nutarimų neberadau. T.

tyti virš visų valstybių ir dabartiniais laikais dažnai sudaro valstybę valstybėje, o jei ne, tai bent verčia valstybę rimtai skaitytis su ja.

Susekti Bažnyčios atsiradimą, prieiti jos išsivystymą, jos kovas, kančias ir laimėjimus, parodyti jos vietą žmonijos kultūriniame gyvenime — tai milžiniškas uždavinys, kurs vienam žmogui nepakeliamas.

Prie to prisideda dar viena sunkenybė, kurios nėra kitų įstaigų istorijoje. Kiekvienas tikintis ne tik turi pripažinti, kad pats Dievas įkūrė Bažnyčią, bet kad ir toliau ją veda. Iš čia kyla dvigubas pavojus, arba visus Bažnyčios gyvenimo apsireiškimus suversti Dievo atsakomybėn ir tuo būdu visai uždaryti duris moksliškam jos istorijos pažinimui, arba rodytis bedieviu, nepripažįstančiu atsiradimo Bažnyčios iš Dievo ir tolimesnio jos plėtojimos, aktingai Dievui vadovaujant.

Kad aiškesnė būtų mano mintis, paimsime gyvą iš Bažnyčios istorijos pavyzdį, sakysime, Efeso susirinkimą 431 m., kurs turėjo išsitarti del Konstantinopolio patriarko Nestorijaus mokslo apie Dievo Gimdytoją. Nestorijus siūlė vieton Theotokos (Dievo gimdytoja) sakyti Christotokos (Kristaus gimdytoja). Vadinasi, Efeso susirinkimas, kviestas paties Nestorijaus rūpesniu, turėjo išrišti šią kristologijos problėmą, klausimą grynai dogmatinį.

Apsipažindamas su visais tų laikų dokumentais, istorikas pastebi, kiek daug asmens intrygų čia susipynė; kad visas ginčas iššauktas buvo tik rivalizacijos tarp Aleksandrijos patriarko katedros ir Konstantinopolio; kad Roma prisidėjo prie Aleksandrijos patriarko visai ne delto, kad jos kristologijos formula būtų artimesnė Aleksandrijai, nei Konstantinopoliui, kad tas pats Nestorijus, jeigu būtų gyvenęs Kalkedono susirinkimo metu (449 m.), būtų buvęs didžiausis šulas tikro tikėjimo; kad per patį susirinkimą Aigipto vyskupai (ne mažiau 50) žiūrėjo į savo patriarką Kirylą, kad jis mažu galvos palenkimu parodytų, kokia Šv. Dvasios valia, kaip išsitaria Gibonsas, kad galop Kirylo auksas ir organizuotoji Efese nesusipratusi minia taip pat svėrė.

Visų šių aplinkybių pasekmė kaip tik buvo kristologinė formula, apie kurią kalbėjome. Ar iš to išeina, kad ji klaidinga, neatsakanti tikėjimo aukštumui ir šventumui? Ne istoriko dalykas išsitarti apie dogmatų teisingumą. Jam užtenka tik parodyti, kaip dogmatas atsirado, o dalykas teologo prisakyti, ar šisai dogmatas ortodoksinis, ar erezija. Ir jeigu istorikas, nupiešęs tokį neskaistų Efeso susirinkimo paveikslą, iš to išvestų, kad ir pati kristologinė priimta ta formula neperdaug moraliai švarių žmonių prasimanymas, tai jis dėtųsi jau teologu ir išeitų iš savo srities.

Gyvenime dažniausiai taip ir atsitinka. Juk kiekviena sodžiaus davatka skaito save dideliu teologu. Neįstabu todel, jei dažnai ir istorikas neatsilieka nuo jos. Lygiai neįstabu, kaip dažnai manoma, jog panašus istorijos paveikslas, kaip kad mes matėm Efeso susirinkime, jau yra įrodymas, kad Bažnyčios dogmatai — visokių apgavikų prasimanymas. Sakau, kad tai neįstabu, nes kiekvienas žmogus savaime linkęs idealizuoti, kas yra ryšy su Dievu, su tikyba. Jam rodosi, kad ir paviršutiniai, net žmonėse to apsireiškimai turi išsireikšti idealingose formose. Ne del kitos kurios priežasties ir viduramžio vienuoliai statė sau klausimą, ar nebus Kristus gimęs pro ausį, nes paprastas gimimo kelias jiems rodėsi nepritinkąs jo dieviškumui.

Bet skelbti panašias pažiūras — tai reiškia sakyti save žinančiu, kas Dievui patinka, kas ne, ir ne tik sakyti, bet ir skaityti save Dievo prižiūrėtoju. Ir kol nėra paskelbta dogmato, kokioje formoje Dievas tegali reikšti savo valią, — o tokio dogmato niekada negali nė būti, — visi būdai lygiai galimi jai apsireikšti.

Todėliai tikras istorijos paveikslas, kaip Bažnyčia plėtojosi, nėra argumentas nei prieš Bažnyčią, nei už. Ir piešdamas jį, istorikas nestatys sau klausimo, kaip Dievas manė tuo ar kitu metu, ką jis darė ir tt. Jis turi rašyti istoriją taip, kad Dievo veikimo tenai niekur nebūtų matyti, o viskas būtų aišku iš žemiškų veiksnių. Tai, žinoma, nereiškia, kad jis atmestų Dievo buvimą, ar veikimą. Jis gali tikėti ir vienu ir kitu, tik jis nesikiša į teologijos aiškinimus ir tiek.

Šią mintį galima išaiškinti graikų dramos pavyzdžiu, kur dažnai žiūrėtojas matydavo tą patį veiksmą, kurs rišasi iškart į du skirtu ryšiu. Dramos veikėjams rodosi, kad jie einą te, kur nori, darą tai, kas jiems rodosi reikalinga, kad pasieks to ar kito tikslo. Žiūrėtojas gi mato, kad viršuje yra kitos, moralės jėgos, kurios ištikro veda drąmos veikimą, nejutoms nuo pačių veikėjų ir kad veikimas nueis visai ne te, kur veikėjai mano. Biologai pavadino šį apsireiškimą tikslų eteranomija. Juk žmogui, kurs neša burnon keptos mėsos gabalėlį, rodosi, kad jo veikimo tikslas tėra gauti malonų jausmą, bevalgant, arba prašalinti nemalonų alkio jausmą, tikras gi šiojo veikimo tikslas, gamtos įdėtas visai kitas: organizmo išlikimas.

Taikant šį dėsnį Bažnyčios istorijos tyrinėjiman, istorikas turi sekti tik matomuosius dalykus, kitką palikdamas teologui. Kitaip betariant, jis visada turės reikalą su gyvais žmonėmis, jų veikimu ir tt. Jei jam teks kalbėti apie Dievą, tai tik, kaip tai apsireiškė žmonėse, kurie manė veikią, prisitaikant prie Dievo noro.

Aš ilgėliau kalbėjau apie šią sunkenybę Bažnyčios istoriko nenusidėti mokslui ir neužgauti tikinčiųjų jausmą. Ypač reikalinga buvo tai pabrėžti, nes teks pasakyti daugiau bloga, nei gera apie kun. Aleknos Bažnyčios istoriją.

Iš kur reikia pradėti Bažnyčios istorija, tariant, krikščionių Bažnyčios, nes mes kalbame tik apie ją? Kadangi ją įkūrė Jėzus Kristus, kurs gyveno ir mokino Palaistinėj, tai atsakymas duotas del laiko ir vietos. Kadangi krikščionybė išėjo iš žydų tikybos ir tautinės jų organizacijos, tai iš čia išeina reikalas apsipažinti su žydų tautos pradėtimi netik Kristaus metu, bet ir anksčiau, kiek tai reikalinga jos dvasiai suprasti kalbamu laiku.

Kun. Alekna pradeda kaip tik nuo Adomo ir nurodo Dievo ryšį su žmonėmis; vadinasi, mažiausia su Adomo šeimyna, rojuje. Čia kalba teologas, bet ne istorikas, kurs nieko negali pasakyti šiuo žvilgsniu. Lygiai teologas pasakoja apie Dievo sutartį su Abraomu ir jo ainiais. Šiems dalykams vieta katekyzme, bet ne istorijoj. Jei autorius rodo gerą katekyzmo žinojimą, už tai su istorija jis menkokai apsipažinęs. Niekas gal taip aiškiai nerodo menką istorijos žinojimą, kaip kad tie autoriaus išsitarimai, kuriuose atsispindi visa jo priešistorinė pasaulėžiūra. Paimkime, kad ir šį jo tvirtinimą. „Prieš Kristaus atėjimą žmonija dalijosi į du skyriu: vieni buvo galingi ir jiems priderėjo valdžia ir visos žemės gėrybės, kiti buvo silpni, ir tie buvo pirmųjų vergai.“ (p. 10). Juk tą patį galima ir šiandien sakyti ir sakoma, kad visi žmonės skiriasi į išnaudotojus ir išnaudojamus. Tai pat galima būtų papasakyti ir apie priešistorinius laikus. Pažinimo žvilgsniu toks tvirtinimas lygiai tiek duoda suprasti apie socialį tų laikų sutvarkymą, kiek pažintum žmonių ūgį iš pasakymo, kad prieš Kristui gimsiant buvo žmonių augalotų ir mažų.

Kas negera panašiuos tvirtinimuos, tai moralis pasmerkimas vienos žmonijos dalies, visai nepasirūpinus nors truputį apsipažinti su ja. Kiek toks pasmerkimas vienų ir aukštinimas kitų neteisingas, galime matyti iš šio pavyzdžio. Štai, kaip kalba kun. Alekna apie pirmųjų krikščionių dorą: „Pirmieji krikščionys priimdavo naują tikėjimą ne šio gyvenimo tikslais, bet vien tiktai iš giliausio įsitikinimo del jo mokslo dieviškumo ir šventumo. Krikščionių tikėjimas skelbė aukštą žmogaus paskyrimą ir žadėjo už dorą gyvenimą amžiną gyvybę ir laimę po mirties. Įgyti tą laimę buvo didžiausis ir vienatinis pirmųjų krikščionių rūpestis. Tartum, nė likti jiems nebeliko jokių kitų šio gyvenimo troškimų.

„Pirmųjų krikščionių tikėjimo karštumas apsireiškė jų gyvenimo šventumu. Nematyti jų buvo pagonių pasilinksminimo sueigose, retai atliekamosiose be papiktinimo, nelankė jie cirkų

gerėtis žvėrių ir žmonių kankinimu, nevaikščiojo į teatrus, kur buvo rodomi paleistuvystės paveikslai." (psl. 33.)

Dabar pasiklauskime, ką sako apie pirmųjų krikščionių dorą nenudažytoji jokia spalva istorija. „Reikia saugotis — sako prof. Achelis — perdaug skaisčiai krikščionių draugės dorą vaizdinti. Galimas daiktas, kad dauguma, kuri draugėn įstodavo, tikrai atvirsdavo ir turėjo norų ateity gyventi sulig Evangelijos įsakymų. Jie buvo įsitikinę, kad krikštas nuplauna jų pirmutinio gyvenimo nuodėmes; ir jiems būdavo tiksliai įkalta, kas jiems reikia daryti ir ko saugotis. Bet pirmojo entuziazmo metu nemokėdavo suprasti priešingai veikiančių faktorių, įtaka kurių turi į žmogų jo aplinkiniai arba amatas ir tylią, bet galingą praeities jėgą. Nereikia tam įrodymų, kad krikščionių dauguma prieš krikštą taip gyveno, kad patapę krikščionimis, turėjo gėdytis savo gyvenimo. Kadangi jie krikštą priiminėjo jau suaugę, tai atkritimas pirmykščian gyvenimo būdan buvo labai galimas. Bažnyčia anksti pajuto, kad daugumos jos narių gyvenimas visai nesutinka su krikščionių idealu" (H. Achelis, Das Christentum in den drei Jahrhunderten I B. Lpzg 1902 psl. 184). Toj pačioje knygoje ekskurse sutraukti liudymai pačių apaštalų apie nedorumą tarp krikščionių. Jų tarpe randam girtuokliavimą, plėšimą, paleistuvavimą, net... pederastiją.

Tokiu būdu kun. Alekna prasilenkė su istorijos tiesa, iškeldamas per aukštai pirmųjų krikščionių dorą. Jis dvigubai su ja apsilenkė, nes pagonų dorą vaizdina per žemai. Mes jau citavome jo sakinį iš 33 psl., kur pasakyta, kad pagonų teatruose buvę rodomi „paleistuvystės paveikslai". Iš kur jis juos rado, tai jo paslaptis. Juk jeigu autorius būtų pažvelgęs į graikų arba romėnų literatūros istoriją ir apsipažinęs su dramatiniais rašytojais, nebūtų jų tarpe radęs nė vieno, kurs rodytų „paleistuvybės paveikslus". Bet palikim senovės literatūras. Kun. Alekna, be abejo, gerai pažįsta šv. Augustino Prisipažinimus. Trečiosios knygos pradžioj jis prisipažįsta, kad begalo mėgęs „spectacula theatrica". Jis pastebi, kad teatras iššaukia skausmo jausmus, kurį vadina užuojauta, tik toji užuojauta jam rodosi įtartina. Iš jo aprašymo matyti, kad jis juto didelę teatro moralę reikšmę, tik nemokėjo suprasti to, ką Aristotelis vadino „nuvalymu" (catharsis).

Ir kaip Platonas, pats didžiausis poėtas, varo, kad ir su pasigailėjimu iš savo idealės valstybės poėtus, taip ir šv. Augustinas iš savo idealės doros viešpatijos, kurios tarp žmonių nebuvo ir nebus, varo teatrą. Bet ir jis niekur nė puse žodžio neprasitaria, kad teatre būtų rodomi paleistuvybės paveikslai.

Tas pats istorijos nežinojimas rodosi ir kitur. Paimkime krikščionybės persekiojimą. Kun. Alekna štai, kaip jį aiškina:

„Ciesorius Neronas pirmas išleidė įstatus, draudžiančius krikščionių tikėjimo išpažinimą, ir nuo to laiko krikščionių kraujas tekėjo bemaž ko per tris šimtus metų. Kai kurie žmoniškesnieji ciesoriai nereikalavo tų įstatų pildymo, bet patys įstatai nebuvo atmainyti lig 313 m. Todel ir tiems žmoniškesniesiems ciesoriams viešpataujant, jokia teisė negynė krikščionių nuo viršininkų smarkumo ir minių neapykantos“ (psl. 23). Autorius nepastebi, kad jis pats sau prieštarauja. Vienu puslapiu pirmiau jis tvirtina, kad „Romos įstatai skaudžiai gynė naujų tikėjimų įvedimą, be valstybės vyriausybės leidimo. Todel nuo to laiko, kaip tiktai įsitikinta, kad krikščionys yra naujo tikėjimo išpažintojai, prasidėjo jų persekiojimas Romos valstybėje“ (psl. 22). Viena dviejų — arba persekiojimas prasidėjo del to, kad krikščionybė atsirado be valstybės leidimo ir tada Neronui nereikė išleidinėti jokių naujų įstatymų, arba, jei Neronas, norėdamas bausti krikščionis, turėjo išleisti prieš juos įstatymą, reiškia, kad jokio įstatymo nebuvo. Suderinti šių abiejų tvirtinimų negalima nieku būdu.

Bet nėr nė reikalo jų derinti, nes abudu jiedu klaidingu. Romoje nebuvo jokio įstatymo, kurs draustų be leidimo įvedinėti naujas tikybas, ir Neronas neišleidė prieš krikščionis jokio įstatymo. Pakeliui pastebim, kad nuverstųjų nuo sosto ir užmuštųjų imperatorių atmintis būdavo pasmerkiama ir visi jų aktai skelbiami nustojusiais galės (damnatio memoriae, rescissio actorum). Neronas kaip tik ineina pasmerktosios atminties imperatorių skaičiun. Vadinasi, kad ir buvęs būtų jo išleistas koks įstatymas prieš krikščionis, tai 68 m. jis būtų buvęs jau amžinai panaikintas. Bet, kaip sakiau, jokio įstatymo nė nebuvo išleista prieš krikščionis.

Pirmasis prie Nerono persekiojimas ne visų, o tik miesto Romos krikščionių tikriausiai ėjo lege Cornelia de sicariis et veneficis, tiek, kiek jie nebuvo įvelti bylon del miesto padegimo.

Vėlesni persekiojimai. Kiek jų tada pražuvo? Kun. Alekna sako, „kad krikščionių kraujas paplūdęs Romoje, kaip koksai upelis, ir buvusi nužudyta didelė jų daugybė“ (psl. 25). Ta žinia esanti imta iš Tacito (Annalium XV, 44). Savo tvirtinimu jis parodo, kad visai nežiūrėjo į nurodomąjį šaltinį. Ištikrųjų, te tik pasakyta, kad krikščionių prietarai — taip tada vadino krikščionių tikėjimą — iš Judiejos pasirodė Romoj, kur suplaukia iš visur visos baisenybės, bet apie daugumą nėr nė pusės žodžio.[1]) Iš

[1]) Sed non ope humana, non largitionibus principis aut deum placamentis decedebat infamia, quin iussum incendium crederetur. Ergo abolendo rumori Nero subdidit reos et quaesitissimis poenis affecit, quos per flagitia invisos vulgus Christianos appellabat. Auctor nominis eius Christus Tiberio imperatoritanto per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat; repressa-

Tacito teksto matyti tik, kad padegimo kaltinimu buvo daug suimta. Bet procese del miesto padegimo keletas šimtų kaltininkų — tai jau begalo daug.

Tuo metu dar sunku buvo išskirti žydai nuo krikščionių, kaip tai liudija šv. Povilo kaltinimai prieš Akajos prokonsulą ir kitur, kada provincijų viršininkai pasakė, kad jų kaltinimai prieš Povilą — žydų vidurinis dalykas, į kurį jie negali kištis.

Priėmus domėn, kad prie Klaudijaus, vadinasi, už keliolikos kitų prieš pirmą persekiojimą, žydų Romoje buvo apie 8000 (suaugusių) ir kad vėliau jie buvo išvaryti iš ten, tai 64 m. tegalėjo ne kiek jų būti Romoje; vadinasi, krikščionių iš jų tarpo visai mažai.

Kiti persekiojimai po Nerono ėjo kitais keliais ir buvo kitų iššaukti priežasčių. Ne mano uždavinys atpasakoti jų istoriją. Mano uždavinys buvo parodyti, kad to nepadarė „Bažnyčios istorijos" autorius. Lygiai neaiškino jis ir kitų be galo svarbių klausimų. Imkime, pavyzdžiui, kad ir Naujojo įstatymo atsiradimą. Štai, kaip kalba apie tai mūsų autorius: „Evangelistai savo Evangelijose apsakinėja atsitikimus, žinomus visoje žydų žemėj, aprašo Kristaus stebuklus, padarytus akyvaizdoje daugybės žmonių, dažnai didžiausių Jėzaus priešininkų. Evangelijose užrašytas mokslas, kurį Jėzus garsino, kaip pats sako, ne slaptu, bet atvirai, bažnyčioje ir susirinkime. Todel evangelistai, kad ir būtų norėję, nebūtų galėję įdėti į Evangelijas to, kas neteisinga. Delto, kad tuojau daugybė žmonių, žinančių tuos atsitikimus, būtų pamatę netiesą ir išrodę ją" (mūsų pabraukta, psl. 20).

Kasdieninis kiekvieno mūsų prityrimas rodo, kad panašūs argumentai neturi jokios vertės. Pasakyti didelėj minioj žodžiai, ar parodyti prieš jos darbai kaip tik lengviausia iškreipti ir dažniausia, dargi be blogos valios, iškreipiama. Kaip klausimas tikrumo kėblus yra, galima matyti iš Sokrato pavyzdžio, kurį, pakeliui pasakius, nuo senai gretino su Jėzum. Nors Sokratas gyveno istorijoj, iš kurios užsiliko daug liudymų, vis delto niekas lig šiai dienai negalėjo pasakyti, koks tikrai buvo Sokrato mokslas. Jo artimiausio mokinio Platono paliktas paveikslas neatatinka tikrenybei.

Kadangi Jėzus, kaip ir Sokratas, nepaliko jokio rašto, kur būtų išdėjęs savo mokslą, tai iš kur užtikrinimas, kad evangeli-

---

que in praesens exitiabilis superstitio rursum erumpebat, non modo per Judeaam, originem eius mali, sed per urbem etiam, qua cuncta undique atrocia aut pudenda confluunt celebranturque. Igitur primum correpti, qui fatebantur, deinde indicio eorum multitudo ingens, haud proinde in crimine incendii, quam odio humani generis convicti sunt. Toliau seka aprašymas jų kankinimo.

stai suprato jį tikrai, neiškraipydami? Tai klausimas ne vien tikėjimo, bet ir istorijos. Nereikia juk užmiršti, kad raštų pirmais amžiais apie Jezų buvo kur kas daugiau. Nemaža jų dalis buvo priskirta prie apokripų, vadinasi, netikrų raštų. Kuo vadovautasi prie šio atrinkimo? Kada tai įvyko? Kokiose aplinkybėse? Statyti šiuos klausimus reiškia aiškinti, kas yra traditio apostolorum, sutraukiama į regula fidei, arba, kaip gražiau vadinta graikiškai „tiesos mąstas" (canon tės alėtheias); atpasakoti Bažnyčios organizacijos darbą, jos kovą su gnosimi ir montanizmu; duoti vaizdą jos apologetinės literatūros.

Atsakymo į šiuos klausimus, kurie pinasi vienan paveikslan, pas kun. Alekną arba visai nėra, arba, jei jis ir duotas, tai negalime jame rasti to, ko reikia. Paimkime pavyzdžiui jo aiškinimą gnosies. „Kristaus moksle, sako jis, daugelis daiktų pagonams buvo neaišku. Daugelis negalėjo suprasti, kaip geriausias Dievas galėjo sutverti menką blogą materiją, iš kur blogumas šiame gyvenime, kaip nuo jo pasiliuosuoti. Taigi mėgino Kristaus mokslą pataisyti pagonų filosofija arba senobiškomis tikybomis. Iš to atsirado gnostikų herezija, kuri gyrėsi savo mokslingumu (gnosis = žinojimas, mokslas), aiškinant krikščionių tikėjimo tiesas. Atsirado ji jau pirmamjam amžiuje." Nors gnosticizmo istorija iki šiai dienai nėra dar galutinai ištirta, bet tiek, kiek jis reikia pažinti bendrais ruožais, jis aiškus. Pirmų pirmiausiai, klaidinga tvirtinti, kad jis atsirado I amžiuje po Kristui. Jis buvo ilgai jau prieškrikščionybės atsiradimą. Kalbamu metu jis tik pradėjo savo kovą su krikščionybe. Tai del laiko atsiradimo.

Del turinio reikia pasakyti, kad jis ne filosofija, o religija. Ir teodikėjos klausimai, kaip Dievas galėjo pridaryti blogumų — Tertuliano formuloj: Si Deus est, unde malum et quare? — gimė ne pas pagonus, o pas žydus, nes jis sunkus išrišti tik monoteizmui. Jei pripažinti daug dievų, tai lengva priskaityti vienam jų atsiradimą pikto. Žydai rado išrišimą šiam klausimui angelologijoj, vadinasi, vis delto išsižadėdami griežto monoteizmo.

Ir gnostikams ir krikščionims rūpėjo daugiausia išganymo klausimas, kurs visada rišamas su eskatologija, mokslu apie paskutinius daiktus. Tiesą pasakius, tai rūpėjo ir kitoms visoms tikyboms. Neužmirškime, kad tai sinkretizmo metas, apie kurį kun. Alekna nepasakė nė pusės žodžio, bet kurs tik tegali išaiškinti Bažnyčios kovas ir laimėjimą.

Šiam dideliam sinkretizmo verpete krikščionybė ir gnosticizmas, tai tik dvi srovi, del kurių ilgą laiką neaišku buvo, kuri jų laimės.

Kaip tik šioje kovoje susikristalizavo Bažnyčios mokslas ir vidujinė jos organizacija, kurią mūsų autorius atpasakoja truputį

keistokai. Jam rodosi, kad „Romos vyskupas, vadinamas papa, kaipo aukščiausias ganytojas, valdė visą bažnyčią“ (35). „Kai-kurių didžiųjų miestų vyskupai, kur pirmiau atsirado krikščionių draugijos ir iš kur toliau išsiplėtė krikščionių tikėjimas, pasidarė vyresniais už aplinkinių miestų vyskupus ir įgijo ant jų valdžią. Tie vyresnieji vyskupai vadinosi metropolitais arba arkivyskupais. Vyskupai trijų pačių didžiųjų Romos valstybės miestų, Romos, Antiokijos ir Aleksandrijos, vadinosi patriarkais ir turėjo valdžią ant aplinkinių kraštų metropolitų ir arkivyskupų. Tą jų valdžią reikia išvesti ne iš miestų garsumo, bet iš tos aplinkybės, kad Romos ir Antiokijos patriarkų sostu buvo įstatytu šv. Petro, vyriausiojo apaštalo, o Aleksandrijos sostas šv. Morkaus, šv. Petro mokinio“ (psl. 36).

Toks dalykų aiškinimas eina prieš istoriją. Suprantu kun. Aleknos dogmatinį rūpestį — parodyti, kad episkopatas eina nuo apaštalų ir Romos vyskupo primatą kitų tarpe. Tik dogmatiniu žvilgsniu nėr visai reikalo kraipyti istorijos paveikslą. Juk visai užtenka, jeigu Kristaus moksle randame Bažnyčios ierarkiją in nuce, iš kur ji, laikui bėgant, galėjo vystytis toliau. Istoriko dalykas parodyti, kaip iš to gemalo augo ir plėtojosi pati įstaiga. Teologas gali matyti tenai viršprigimtą priežastį, bet negali kraipyti duotų istoriko faktų.

Iš to, kas aukščiau išdėta, matome, kad kun. Alekna nedavė paveikslo nei Bažnyčios atsiradimo, nei jos ūgio. Mes negalime jo pateisinti tuo, kad jo knygelėje duota visiems šiems klausimams tik 34 puslapiai, į kuriuos nėra josios galimybės sutraukti tiek medžiagos, kiek reiktų, aiškinant nurodytuosius klausimus. Juk ne puslapių skaičius turi nulemti, kaip rašyta, bet atbulai, klausimo svarbumas nulemia knygos storumą. Beto, iš $2^1/_2$ šimto puslapių galima buvo lengvai išmesti daug antraeilių klausimų, bet užtai nušviesti tinkamai pamatinius. Negali būti abejonės, kad Bažnyčios atsiradimas ir jos pradinis išsivystymas tai pamatinis klausimas. Gavę jos tikrą vaizdą iš pradžios, tolimesnis besivystymas jau yra savaime duotas.

Antrojoj knygos daly, kuri pradėta Konstantinu Didžiuoju, nepastebėta pats svarbiausis dalykas. „Konstantino Didžiojo nuopelnas, kad jisai savo valdžia stiprino bažnyčios veikimą ir stengėsi prie jos priesakų pritaikinti viešą draugijos gyvenimą. Padidinimui svarumo bažnyčios vyresnybės, paliuosavo jisai vyskupus ir kunigus nuo mokesčių, valstybės teismų ir viešų darbų“ ir tt. (pusl. 37).

Nedėdami nieko nuo savęs prieš šią nuomonę, mes pastatysime kitą, Freiburgo profesoriaus Ed. Švarco. „Niekas — sako

jis — tiek neskiria begalinės Bažnyčios gyvenime atmainos, kaip aplinkybė, kad karžygis ir despotas, kurs tik neužilgo prieš mirsiant apsikrikštijo, buvo valstybinės bažnyčios įkūrėjas, kuri užėmė vietą senosios, „ecclesia", kariaujančios su valstybe ir pasauliu. Ar jis per šią staigią atmainą gavo valstybei ir bažnyčiai gaivinančių vidurinių jėgų, kurių jis laukė, — tai klausimas, kurian visaip galima atsakyti. Bet viena reikia pripažinti, kad jis demoniniu pasaulio užkariautojo akių aštrumu pastebėjo svarbumą, kurį bažnyčios susidraugavimas turėjo pasaulio monarkijai, kurią jis ruošėsi įtaisyti" (Kaiser Constantin und die christliche Kirche von Eduard Schwartz, Leipzig-Berlin 1913, p. 2).

Bet jei bažnyčia buvo patapusi tokia jėga, kurios bendradarbiavimo ieškojo Konstantinas savo politikos mieriams įvykinti, tai dar tai nereiškia, kad pagonija buvo jau galutinai nuveikta. Jos reakcija su Julionu Apostatu priešaky tai paskutinės imtynės tarp šių dviejų galybių. Ir kai kur Alekna nori išaiškinti šią reakciją tuom, kad Julionas „gerai nesuprato" krikščionių tikėjimo, tai jis parodo, kad ir pats „gerai nesupranta" viso šio judėjimo prasmės.

Tas pat reikia pasakyti ir apie jo atpasakojimą ir aiškinimą airesių (erezijų). Juk tai vėl istorijos lapas, kurs užpildytas kuoaršiausiomis anų laikų kovomis, kur tapo neretai sulaužytas gyvenimas žmonių išimtinai aukštos doros ir mokslo. Kaip oras buvo prisotintas teologijos klausimais, matyti iš paveikslėlio, kurį duoda Gregorius iš Nisos. „Visur pilna — sako jis — tokių žmonių, kurie kalba apie nesuprantamus daiktus: gatvėse, aikštėse, turgavietėse, kryžkelėse. Paklausk, kiek reikia mokėti už jaučius, išgirsi filosofuojant apie gimusį ir negimusį; nori sužinoti duonos kainą, tau atsako: Tėvas didesnis už Sūnų; paklausi, ar pirtis priruošta, atsako tau: Sūnus atsirado iš nieko."

Ir miniai, kuri taip karštai leidėsi į šiuos klausimus, buvo populiarizuojami kristologijos klausimai. Sakysime, Arijaus airesies metu gatvėse užduodavo moterims klausimą: „buvo pas tave sūnus anksčiau nei tu ji pagimdei?", kas turėjo įrodyti, kad Dievas Sūnus turi pradžią.

Net patys vyskupai kartais neatsilikdavo nuo minios. Antiokijos vyskupas Eudoksijus buvo išsitaręs prieš susirinkimą (concilium): „Jeigu Dievas turi Sūnų, tai jis turi turėti ir žmoną."

Iš šios jausmų kaitros ir todel kovos atkaklumo pas kun. Alekną nieko neužsiliko. Tegu kas pabando suprasti, pasiskaitęs jo išdėstymų, kodel arianizmas, sakysime, buvo IV šimtmety, o ne X, arba kodel daugiausia airesių buvo Rytuos.

Aš negaliu sekti autoriaus ant kiekvieno puslapio, nes tada recenzija išaugtų į visą knygą. Mes galime drąsiai peršokti per visą viduramžį, ne delto, kad ten su visu kuo galima sutikti su autorium, bet delto, kad krikščionybės platinimas ir virtimas bažnyčios didele politikos jėga Europos Vakaruose nėra jos likime tiek svarbu, kiek pirmieji amžiai jos gyvenimo.

Tuo žvilgsniu įdomiau sekti katalikybės suskilimą, pirma į dvi dali — Rytų ir Vakarų Bažnyčios, nors Rytai tokio vienodumo, kaip Vakarai, niekados nežinojo; paskui į eilią tautinių bažnyčių.

Čionai vėl mes turime tam tikrą istorijos apsireiškimą, kurs galų gale ne vienoj, tai kitoj formoj turėjo ateiti. Mūsų Bažnyčios istorijos autorius šios istorijos perspektyvos, kaip kitur, taip ir reformos klausime, visai stinga. Štai, kaip jis, sakysime, liuteranizmo atsiradimą įvertina. „Papa pareikalavo, kad Liuteris atšauktų savo mokslą ir patsai atvyktų Romon išsiteisintų. Skaudus subaudimas Liuterio tuo laiku, rasi, būtų galėjęs pačioje pradžioje užgniaužti beišsiplečiančią ugnį“ (p. 148). Kaip menku daiktu turi rodytis autoriui visa šioji reforma, jei smarkesnis Liuterio sudraudimas galėjęs būtų ją sustabdyti!

Panašiai, kaip Liuterio reformos atsiradimą, autorius aiškina ir jos išsiplatinimą. „Priežasties — sako jis — ūmo jo (Liuterio mokslo) išsiplėtimo reikia ieškoti visuotiname tikėjimo jausmų atšalime“ (pusl. 153). Jeigu jausmais norima išaiškinti labai komplikuotą kultūrinio, socialio ir politikos gyvenimo apsireiškimą, tai reiktų pasakyti kaip tik atžagariai. „Tikėjimo jausmų atšalimas“ kągi kitą reiškia, jei ne indiferentizmą tikėjimo dalykuose? Gi toks žmogus, kuriam šie dalykai visai nerūpi, nerems nėkiek bandymų juos reformuoti, nes ją remti reiškia kovoti del jos ir tai kartais su gyvybės ir turtų pavojum.

Norint suprasti bet kokį idėjinį ir socialį judėjimą, reikia visada pirma atsižvelgti į tai, prieš ką tasai judėjimas apsireiškia. Kadangi reforma kreipta buvo prieš katalikų bažnyčią, tai reikėjo pirmiausia nupiešti jos vidujinis gyvenimas. Negalima sakyti, kad mūsų autorius nebūtų to numanęs. Kitur jis sako: „Pasipriešinimas bažnyčios mokslui dideliais žingsniais ėjo pirmyn. 1520 m. Vokiečių vyskupai rašė naujai išrinktam ciesoriui Karoliui V, jog visas kraštas virte verdąs ir reikią laukti tokio gaisro, kokio praėjusieji amžiai nėsą matę“ (pusl. 146).

Tik stebėtina, kad kun. Alekna, pastebėjęs Vokietijoj šį karštį, gimdantį audrą, iš te peršoko į atšalimą ir šaltumu bandė išaiškinti reformacijos karštumą!

Lygiai negalėjo autorius susiorientuoti ir XVIII amžiaus judėjime. Štai, kaip jis vaizdina geriausį to amžiaus išreiškėją Voltėrą:

„Nuo pat mažens įkvėpta Voltėrui bedievystė, ankstus atsidavimas kūno geiduliams pagadino jo būdą ir padarė Voltėrą tikėjimo priešininku. Išėjęs iš mokyklos, Voltėras mėgino gauti kokį užsiėmimą, bet delto, kad nebuvo prisirengęs prie jokio rimto darbo, visur jam atsakyta. Tuotarpu poėtingi Voltėro veikalai ir kiti raštai, žymūs drąsiu bedieviškumu, pragarsėjo Paryžiuje ir atidarė jam aukštosios bajorijos salonus. Bet del tų pačių raštų Voltėras buvo netrukus vyresnybės išvytas iš Paryžiaus ir turėjo bėgti svetur. Tada aplankė jisai Angliją ir, tenai gyvendamas, suėjo į pažintį su garsiausiais to laiko bedievystės filosofais“ (p. 194).

Kiek žodžių, tiek klaidų. Dargi paviršutiniai Voltėro gyvenimo faktai nemokėta išdėstyti, nepasirikus ir be fantazijos. „Bedievybės filosofai“ — tai paties kun. Aleknos prasimanymas. Jų nežino nė viena filosofijos istorija, nes niekas iš filosofų nesistatė sau uždavinio sudaryti „bedievybės filosofiją“. Kalbamu laiku Anglijoj pas filosofus buvo madoje kaip tik deizmas. Ir pats Voltėras buvo deistas, vadinasi, Dievą pripažino. Tik, žinoma, deistų Dievas — tai ne krikščionių Dievas. Kam labai priešingas buvo patriarkas iš Fernės, kaip vadinamas buvo Voltėras, — tai pozityvioms tikyboms, kurias jis laikė apgavinėjimu. Bet jo užsipuldinėjimai ant tikybos nekliudė jam turėti korespondentais pralotų, kardinolų ir net patį popiežių. Jis išgavo sau vardą pasaulinio kapucinų ir Žekso krašto tėvo. Savo dvare jis pastatė bažnyčią, iškilmingai jon eidavo mišių klausytų, iškilmingiausiai švęsdavo Velykas.

Ne čia, žinoma, vieta, atitaisyti autoriaus klaidas. Kaip ir kitur, autoriui nesinori atsižvelgti pačion bažnyčion ir pasistengti iš jos padėties išaiškinti užsipuldinėjimus prieš ją. Tada jam nereikę būtų duoti, aiškinant viešuosius apsireiškimus, tiek daug vietos „kūno geiduliams“, kurie, iš tikrųjų, nieko neišaiškina.

Mokslo ir doros žvilgsniu bažnyčia kalbamu metu toli gražu nebuvo reikiamoje aukštumoje. Sakant bažnyčia, reikia suprasti jos viršūnę. Dar klausimas, bene daugiau netikinčiųjų buvo tada tarp aukštosios kunigijos, nei pasaulinės ponijos. Visiems žinomas Taleirano vardas, kaipo gabaus diplomato, kurs Vienos kongrese labai sumaniai gynė Prancūzijos reikalus. Bet nevisi primena, kad jis buvo vyskupas, kurs besišypsodamas pardavė savo Dievą, savo karalių, ir savo luomą. Istorikai apie jį išsitarė, kad reikalui esant, jis mokėjęs apsimesti doru žmogum. Didesnio pasmerkimo nereikia. Gi tokių Taleiranų tarpe aukštosios dvasiškijos buvo daug, tik be jo gabumų. Jie nenusileidė nieku būdu pasauliniams ir „kūno geidulių“ patenkinimo žvilgsniu.

Taleirano priminimas mus atvedė jau XIX amžiaus pradžion, kur istorija tokios plačios ir galingos įstaigos, kaip bažnyčia, turėtų

sustoti, nes istoriniam išdėstymui vėlesnių įvykių metas dar neatėjo. Nuo XIX šimtmečio antrosios pusės bažnyčios gyvenime dar dabartis.

Ligšiol mes kalbėjome apie kun. Aleknos veikalo neigiamąsias puses. Iš jų mes matome, kad veikalas, priimtas ištisai, reikia skaityti nenusisekusiu. Gal jo jeibių pamatinis šaltinis tame, kad jis nejutomis daugiau virsta pats apologetu, vieton buvus istoriku. Iš te pasekmė, kad nejutomis jis piešia juodesniais, nei jie buvo, bažnyčios priešus, ir baltesniais jos apgynėjus.

Jau aš pažymėjau pačioje pradžioje, kad susirūpinimas visai nereikalingas. Toji Bažnyčia, kuri vienu akimirksniu padarė šventąjį ir prikaltą prie kryžiaus latrą už padarytą paskutiniu momentu atgailą, negali bijoti savo sūnų juodumo.

Mano išmanymu, toksai baltinimas gali būti tik kenksmingas Bažnyčiai, nes vistiek šviesos nepaslėpsi po puodu. Gi jos slėpimas pagimdys tik nuomonę, kad Bažnyčia šviesos bijo.

Kitas kun. Aleknos jeibių šaltinis — neužtektinas žinojimas bendrosios istorijos, kas užtemdė perspektyvą. Jam įgyti reikia darbo, skaitomo dešimtimis metų.

Ir man nesuprantama, kuriam galui reikėjo kun. Aleknai imtis rašyti originalę Bažnyčios istoriją. Juk svetimose kalbose yra visai neblogų. Argi negeriau būtų buvus pasirinkus vieną jų, parašytą gero specialisto, ir išversti lietuvių kalbon. Juk kas nesitenkina esamais, tas žada duoti geresnį už juos turinio arba formos žvilgsniu. Jau Romos istorikas Livius įžangoje savon Ab urbe condito stato šiuodu reikalavimu kiekvienam istoriniam veikalui. Mūsų autorius ir turinio ir formos žvilgsniu nepasiekia esamų svetimomis kalbomis Bažnyčios istorijos vadovėlių. Todėliai mes visai negalime suprasti jo noro būtinai duoti savo veikalą, kad ir blogą.

Tiesa, svetimuose vadovėliuose niekur nerasi Lietuvos Bažnyčios istorijos, kuri lietuviui skaitytojui, žinoma, įdomi. Bet paprastai tokiu atveju daroma taip: išverčiamas geras veikalas ir jo gale įdedamas priedas, kurs duoda tą, ko nėra pačiame veikale.

Aš ilgėliau kalbėjau del kun. Aleknos Bažnyčios istorijos, nes ji randa skaitytojų, kaip matyti iš to, kad mums tenka kalbėti apie jos antrą, pataisytą ir praplatintą, laidą. Vadinasi, neužilgo rasis reikalas, trečiosios laidos, kuri turėtų būtų dar daugiau ištaisyta

Tik mes abejojam, ar negeriau būtų vieton taisymo dabartinės knygos, išversti svetimą, kuri geriau atitinka mokslo reikalavimams.

Prof. A. Voldemaras.

Įvairenybės.

Pieśń o kataryniarzach.

Jeszcze Polska niezginęła,
Pôki Mirski żyje!
Kto niewierzy w Świątopołka,
Tego szlachta bije.

Marsz, marsz Kamerjunkrôw
Lojalna drużyna!
Bijcie łbami miedzianymi
W proch przed Katarzyną!

Już Tyszkiewicz Kamerjunker
Môwi do Platera:
— W blasku naszych białych spodni
Nowa świta era. —

Marsz, marsz Lubański,
Meysztowiczôw zgraja:
Przed pomnikiem Katarzyny
Zdrajcom klucze dają!

Zapomniano stare swary,
Szubienice, krata.
— Pójdę — mówi Ochmistrz stary —
Z Mirskim na kraj świata.

Marsz, marsz, szlachcice
Razem z swymi katy:
Tam w ogrodzie Bernardyńskim
Dadzą wam herbaty.

Zapomniane już powstania,
Darowane winy.
Dziś symbolem pojednania —
Pomnik Katarzyny.

Marsz, marsz, Gieczewicze,
Klingenberg, Gringmuty!
Zaśpiewajcie zgodnym chôrem
Wszyscy z jednej nuty:
„Boże, Cesarza chroń!“

(Iš kan. Tumo archyvo)

P. S. Perilga buvo pridėta daugiau posmų: apie Kazimierą Švoinicką, Karpio įgaliotinį Liberiškėse ties Naujamiesčiu Pan. ap. ir kitus. T.

Księgi rodzajów synów Litewskich, synów Białoruskich i synów Żmudzkich.

Kułak wytrąbił Smolaka, Smolak zaś usmarzył Wereszczakę, Wereszczaka wytrzeszczał Pozniaka, Pozniak-Bułhaka, Bułhak-Czuraka, Czurak-Plewakę, Plewaka-Suryna, Suryn-Suzina, Suzin-Kozarina, Kozarin-Bułharina, Bułharin-Hłuszanina, Hłuszanin-Turczyna, Turczyn-Tatura, Tatur zaś wyprowadził Ordę, Orda-Wojnę, Wojna-Haraburdę, Haraburda-Grykopiara, Grykopiar-Hurkę, Hurka-Kurkę, Kurka-Kurcza, Kurcz-Piotucha, Piotuch zaś wygniotł Ptaka, Ptak-Sorokę, Soroka-Sumoroka, Sumorok-Sarosieka, Sarosiek-Kozickę, Kozieka-Kocickę, Kocieka-Kocielłę, Kocielła-Zabielłę, Zabielła-Kozielłę, Kozielła-wyrzucił Szczukę, Szczuka-Karpia, Karp'-Karasia, Karaś-Okunia, Okuń-Kołbę, Kolba-Kiełba, Kiełb-Kaszubę, Kaszuba-Kiełpsza, Kiełpsz-Wieprza, Wieprz-Borejszę, Borejsza-Ramszę, Ramsza-Rubszę, Rupsza-Rymszę, Rymsza-Dymszę, Dymsza-Slepścia, Slepść-Giedrojcia, Giedrojć Strósia, Stróś-Komara, Komar-Konopkę, Konopka-Kupścia, Kupść-Łapę, Łapa-Żabę, Żaba-Żuka, Żuk-Rawę, Rawa-Korejwę, Korejwa-Cielicę, Cielica-Byka, Byk-Ryka, Ryk-Borowika, Borowik-Wilbika, Wilbik-Hłaskę, Hłaska-Kosskę, Kosska-Jodkę, Jodka-Koszkę. Koszka wykokoszkał Onoszkę, Onoszka-Okuszkę, Okuszka-Moniuszkę, Moniuszka-Kościuszkę, Kościuszka-Sopoćkę, Sopoćko Chodżkę, Chodżka-Boćkę, Boćka-Tołoczkę. Tołoczka wytołoczył Dederkę, Dederka-Domejkę, Domejka-Dowejkę, Dowejko-Dinejkę, Dinejka-Styrpejkę, Styrpejka-Rupejkę, Rupejka-Strebejkę, Strebejka-Dusejkę. Dusejka wydusił Orzeszkę, Orzeszka-Ostroucha, Ostrouch Wysłoucha, Wysłouch Połupiętę, Połupięta-Podbipiętę, Podbipięta-Podwipiętę, Podwipięta-Kwintę. Kwinta wyrznął Czerkasa, Czerkas zrodził-Weryhę, Weryha-Tołkacza, Tołkacz-Tołpyhę, Tołpyha-Surokę, Suroka-Przyborę, Przybora-Szczodrę Szczodra-Tykszę, Tyksza-Niebykszę, Niebyksza-Kiszkę. Kiszka wypuścił Syrucia, Syruć-Mikucia, Mikuć-Korkucia, Korkuć-Paulucia, Pauluć-Bołtucia. Bołtuć wybołtał Rekucia, Rekuć-Rekścia, Rekść-Ancutę, Ancuta-Szalutę, Szaluta-Chociatę, Chociata-Puciatę Puciata-Gobiatę, Gobiata Łopatę, Łopata-Dauksze, Dauksza-Dukszte, Dukszta-Puksztę, Puksztа-Szuksztę, Szukszta-Szniuksztę, Szniukszta-Szemiesza, Szemiesz-Szemiota, Szemiot Trejbszę przed zjednoczeniem Litwy ze Żmujdzią. Po zjednoczeniu Litwy ze Żmujdzią, Trejbsza zrodził Bołądzia, Bołądź-Odyńca, Odyniec-Montwieńca, Montwieniec-Wilhanca, Wilhaniec-Mosznica, Mosznic-Koszyca, Koszyc-Ruszczyca,

Machwica, Machwic wymachał Małachowca, Małachowiec-Bychowca, Bychowiec-Dogiela, Dogiel-Tonkiela, Tonkiel-Kukiela, Kukiel-Leja, Lej-Kisiela, Kisiel-Czarnego, Czarny-Burego, Bury-Ryżego, Ryży-Białego, Biały-Zielonkę, Zielonka-Czerwionkę, Czerwionka-Wiszniowatego, Wiszniowaty-Borzobohatego, Borzobohaty-Skorobohatego, Skorobohaty-Mohuczego, Mohuczy-Mikoszę, Mikosza-Macieszę, Maciesza-Kierekieszę, Kierekiesza-Bekieszę, Bekiesza-Jadwida, Jadwid-Syrwida, Syrwid-Montwida, Montwid,-Bujwida, Bujwid-Wojszwiłłę, Wojszwiłła-Kirkiłłę, Kirkiłła-Montwiłłę, Montwiłła-Strumiłłę, Strumiłła-Gintowta, Gintowt-Jatowta, Jatowt-Kontowta, Kontowt-Jamonta, Jamont-Pryszmonta, Pryszmont-Dowmonta, Dowmont-Ejsmonta, Ejsmont-Skirmonta, Skirmont-Golmonta, Golmont-Midwida, Midwid-Milwida, Milwid wymiłował Orwida, Orwid-Wojsiata, Wojsiat-Giełguda, Giełgud-Narbuta, Narbut-Gimbuta, Gimbut-Poczobuta, Poczobut zaś zrodził Sągaiłłę, Sągajłła-Ausgaiłłę, Ausgajłła-Kołupajłłę, Kołupajłła wykołupał Daugaiłłę, Daugajłła-Dowgwiłłę, Dowgwiłła-Dowgiałłę, Dowgiałło-Rymgajłłę, Rymgajłło-Kaczałkę, Kaczałka wykaczał Ryłłę, Ryłło wyrył Woroszyłłę, Woroszyłła wygniotł Szostaka.

J konkluzja tej genealogji taka.

Pieśń do Najświętszej Maryi Matki Boskiej, w Ugianach*) cudownie słynącej.

Śpiewa się na notę, jak do N. P. Szydlows.

Bądź uwielbiona, pad zrôdłem zjawiona,
Królowo Nieba w Ugianach wsławiona,
Przy bystrej rzece Dubisie.
Każdy ci pokłon swôj niesie.

I wierni Bogu zdrowi powracają,
O cudach Twoich wiedzieć innym dają.
Doznawszy łask Twych tak mnogich,
Rzucają medykôw drogich:

Głuchym słuch, niemym mowę, Nieba Pani,
Wracasz łaskawie bez najmniejszej dani.
Za samy pakłon oddany
Zrzucasz tak srogie kaidany;

*) Ugioniai — Betygalos parapijoje.

I ślepi przejrzą przy Twoim Obrazie
I trędowaci tak padobnym (?) razie;
Zdrowi do miejsc swoich odchodzą,
Jak by nanowo się rodzą.

Któż Twe cuda mnogie zliczyć może!
Niech Tobie będzie cześć i chwała, Boże,
Razem z Twą Matką zjawioną,
Blizko tat dwiestu wsławioną.

Rad bym ja wskrzesić wtenczas Ugian Pana,
Wołodkowicza, za którym widziana
Byłaś przy licznem orszaku
Ludu w tym światłości znaku.

I Parczewskiego Biskupa Żmudzkiego,
Co komisyją uznał cudu Twego
I cne osoby wyznaczył,
Bo Bôg w tym miejscu tak raczył.

Widzianaś była podwakroć od ludu
I potem każdy już doznawał cudu,
Na wieczôr Twoje zjawienie
I miejsca błogosławienia.

Odtąd już Twoja szerzyła się chwała,
Którą Opatrzność najwyższa nadała
I kościoł stanął niemały
Dla wysławienia Twej chwały.

Nad kłôrem zrzôdłem na górze, jak w skale,
Pokazałaś się w tem miejscu ku chwale.
Boga Maryi zjawienie —
I miejsca uszczęśliwienia.

Jak żywa woda z tej krynicy płynie,
Tak Twoja łaska cudownie tu słynie
Szczęśliwa zrzôdło i gôra,
Tajemnic Boskich figura.

Tyś Pani święta wszędy swojej chwały
Chowałaś, gdzie lasy i najtwardsze skały.
Tyś w lesie Lady wsławiona,
Tu nad wodami wzmocniona.

Tysiączne Twoje w rôżnych miejscach chęci
Chwalenia Boga Ciebie i was, Święci,
Jak w Żyrowicy, w Szydłowie,
W Borunach, pismo to powie.

Błogosław, Bože, dziedzicôw niniejszych,
Ktôrzy dodają ozdôb twych ulniejszych (?)
Mają odpusty nadane,
Od prawowiernych żądane.

Nadał odpustu Pius szôsty Głowa
Kościoła tego w Indulcie te słowa.
By cześć dla Boga, dla siebie
Oddana była, jak w Niebie. Amen.

Osoba każda, mająca takową pieśń, powinna pięć osôb nauczyć lub wypisawszy rozdać pod utratą tego odpustu nadanego.

P. S. Apokrifas, padarytas iš paprastos kantičkinės giesmės.

(Iš kan. Tumo archyvo.)

Tautadailė.

„Tikras atvaizdas V. Jėzaus „Nazaranska“ Vilniaus Antakalnėje ties Kunigais Trinytoriais.“
(Sena graviūra iš Ketūnų archyvo Jakubauskių.)

Senoji kaligrafija.

Sunku susilaikyti, nedavus pavyzdžių, kokių grafikų būta senovės raštinių kopistų, kaip jų mokėta ranka nuvaldyti. Štai, pradžia viršiau padėtojo XVIII a. testamento; kopija padaryta Šiauliuose. Antra — litografija, ranka ant akmens daryta grafika — Varšuvoje pradžioje XIX amžiaus. Leidinys — bibliografinė retenybė ir dailės žvilgsniu įdomybė. Abudu pavyzdžiu iš Ketūnų archyvo Jakubauskių.

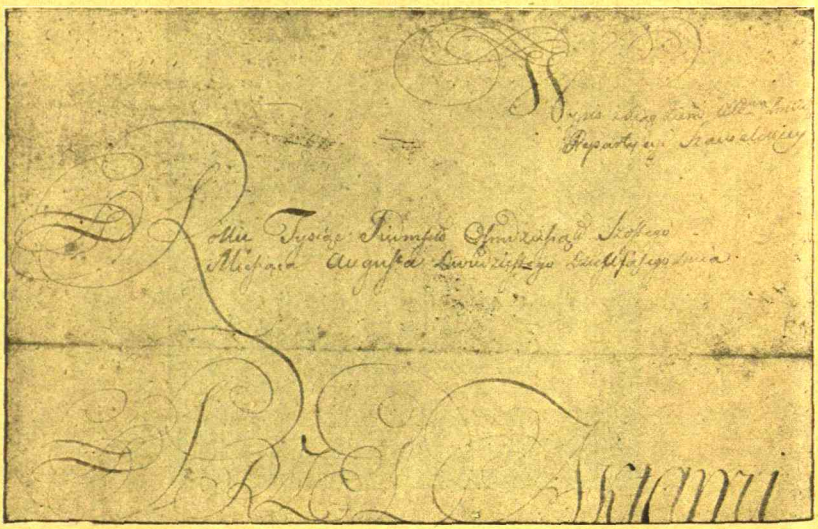

Cérémonial du Couronnement

de Sa Majesté

NICOLAS I.

Empereur de toutes les Russies

Roi de Pologne

dans sa Capitale

Varsovie

Obrzęd Koronacyi

Najjaśniejszego

MIKOŁAJA I.

Cesarza Wszech Rossyi

Króla Polskiego

w Stolicy Królestwa

w

Warszawie

Liškevos monografija.

(J. Reitelaičio. Seirijuose.)

Wypis z ksiąg Ziemskich powiatu Trockiego.

Roku tysiąc siedemset dziewięćdziesiąt ósmego. Miesiąca septembra starego: dziesiątego, nowego stylu: dwudziestego pierwszego dnia.

Przed aktami ziemskiemi pawiatu Trockiego stawiąc obecnie W. J. M. Pan Stanisław Elsner, rejent pawiatu Mereckiego extrakt z ksiąg ziemskich Nawogrodzkich testamentu, przez zeszłego J. M. Pana Mikolaja Frąckiewicza-Radziminskiego, starosty Lidzkiego sprawionego, do akt podał w te słowa pisany:

Wypis z Ksiąg Ziemskich ziemli Nowohorodzkoy, leta od narożenia Syna Bożego tysiacza szescsot trytcataho Miesiacza fewrala odynatcatoho dnia. Na rokach Sudewych Ziemskich o Hromnicach Swiatyw Rymskom prypadłych i sudowuje w Nowohorodku odprawowanych pred Nami Andreiem Obryńskim Sudieiu Janom Kiersnowskim Podsudkom i Sekretarom Jeho Korolewskoy Miłosti i Janem Protasewiczom Pisarom, Uradnikomi Sudowymi Ziemskimi ziemli Nowohorodzkoy postanowiwszy się oczewisto w Sudu Słuho JW. Jego Pana Lwa Sapiehy Woiewody Wilenskoho, Wielikoho Hetmana Wielikoho Kniażestwa Litowskaho, Starosty Mohilowskoho i Beresteckaho, Pan Petr Dębowski opowiedał i pry samom testamentie ostatniey woli hodnay pamieti Nieboszczyka Jeho Miłosti Pana Mikołaia Frąckiewicza-Radziminskaho, Starosty Lidzkaho pokładał i sposobem perenosa do Knih Ziemskich Nowohorodzkich wedle prawa pospolitaho wpisali, dał. Wypis z Knih zdesznych Hrodzkich Nowohorodzkich z wpisaniem w nim pomienionoho Testamentu, kotory słowo od słowa tak się w sobie maiet.

Wypis z knih Hrodzkich zamku Hosudraskaho Woiewodztwa Nowohorodzkaho — Leta od narożenia Syna Bożego Tysiacza sześć sot dwatcat dzewiataho, Miesiaca Nowbra dnia. Na uradzie Hrodzkom u Zamku Hosudarskom Nowohorodzkom peredomnoiu Pawłom Piascikim Podwoiewodym Nowohorodskom od Wielmożnaho Pana Jeho Miłosti Pana Mikołaia Sapiehy Woiewody Nowohorodzkaho Tyuna u zemli Żomoydzkoy, Kernenskom, Niemonoyskom i Janowskaho Starosty postanowiwszy się oczewisto Słuha JW. Pana Jeho Miłosti Pana Leona Sapiehy Woiewody Wilenskaho Hetmana Naywyższoho i Mohilowskaho Pan Tomasz ..... Imienia Jeho Miłosti Pana swoieho..... aktykowaniu do knih ninieyszych Hrodzkich Nowohorodzkich podał Te-

stament smiertiu zeszłoho hodneie pamieti Wo. Jeho Miłosti Mikołaia Frąckiewicza-Radziminskaho, Starosty Lidzkoho, prosiuczy, iż za deystiem smertiu pomienionoho Pana Starosty Lidzkoho, a że władza u sudu Jeho Miłosti Hrodzkoho Lidzkoho ustała, a urad ziemski po woywołaniu rokow Michałowskich z Lidy się roziechał, aby iako w nayblizszym uradzie zdzieszn'ym tot Testament był priniat..... wpisajuczy do Knih słowo od słowa tak się w sobie maiet.

W Imię świętey i nierozdzielney Tróycy Boga Oyca, Syna i Ducha Świętego, ktôry w teiemnicy swey ma liczbę dni naszych i godzinę wie rozłączenia każdego człowieka z tym mizernym światem, przeto Ja Mikołay Frąckiewicz-Radziminski starosta Lidzki, będąc na ten czas chorobą od Pana Naywyższego nawiedzony, ale iednak na zmysły zdrowy..... człowiekiem wiedząc ten dekret na wszystek świat wydany, że kto się rodzi, umrzeć musi, niewiedząc czasu ani godziny, którey pan moy z tey nędzy światą powołać mnie będzie raczył, Testamentem moim, który z dobrym rozmysłem i z zdrowym za łaską Bożą rozumem czynię oznaymuię i tak go zaczynam. Nayprzód gdy z woli Bożey dusza moia z światem rozłączona będzie, ducha mego w ręce Panu poruczam, niegodnemi modlitwami prosząc, aby z miłosierdzia swego odpuszciwszy ciężkie grzechy moie duszne zbawienie dać raczył, a ciało moie grzeszne, które z ziemi iest stworzone, które małżonka moia miła Xiężna Dorota Żylewska z dziatkami moiemi i Ichmościami Pany Przyiacioły i Opiekunami niżey w Tym Testamencie mianowanymi pochować maią sposobem nabożeństwa Chrześcijanskiego Katolickiego iak nayprzystoyniey w Maiętności moiey oyczystey w Liszkowie w Kościele, na który Kościół, aby się w nim chwała Pana Naywyższego zawsze odprawawała funduię i tym Testamentem moim zapisuię w tey maiętności Liszkowie włôk dwanaście osiadłych, na ktôrym mieyscu Ichmość Panowie Opiekunowie okażą i na plebanię plac, którego z siedliskami, z ogrodami, z wygonami ma być włoka iedna, na ktôre budowanie i poprawę tegoż Kościoła i plebanii toż na ochędôstwo i wszelakie apparamenta Kościelne z prowentów teyże maiętności Liszkowskiey narnaczam złotych polskich tysiąc na ieden tylko rok, a do osobliwszey dyspozycyi J. W. JM. Pana Leona Sapiehy Woiewody Wilenskiego Hetmana Wielkiego Xięstwa Litewskiego iako Opiekuna czerwonych złotych w szkatule fladuwatey pięcset czterdzieście, które iako na pogrzeb, tak i na inne potrzeby obrócone bydz maią — a ze strony maiętności po mnie pozostałych tak chcąc mieć rozporządzam i tym testamentem moim zapisuię. Nayprzód małżonce moiey miłey pomienioney Xiężnie Dorocie Żilewskiey dożywotnie mieszkanie na maiet-

nosci moiey oyczystey Uszy i na wszystkich folwarkach i przynależnościach do nich należących i summy dwadzieście pięć tysięcy złotych, którą summą wolno będzie dysponować iako swoią własnością wiecznie. Do tego rzeczy moie ruchome wszystkie iakimkolwiek nazwane nazwiskiem i gdziekolwiek w maiętności moich będące teyże małżące moiey miłey zapisuię do wolney dyspozycyi iey wiecznie, krom Rynsztunków woiennych, które synom moim na równe części należeć maią, a Synowi memu starszemu Dadziboku Frąckiewiczowi Przewozy i Sołtaniszko ze wszystkiemi Folwarkami do niey należącemi, a Synowi memu Michałowi Maiętność Liszkow ze wszystkiemi przynależnościami i folwarkami do niey należącemi — a insze maiętności tak oyczyste, przykupne wiecznością i które w zastawie od różnych ludzi mam maią Panowie Opiekunowie potaxowawszy i porachowawszy między syny moie podzielić, porównywaiąc ich z tymi maiętnościami w zwyż pomienionemi na równe trzy części, aby każdy z nich część równą bez krzywdy miał. A córkom moim z tychże maiętności i summ zapisuię starszey Pannie Zofji posagu z wyprawą dziesięć tysięcy złotych. Pannie Krystynie, pannie Magdalenie i pannie Annie posagu każdey po trzy tysiące kop groszy Litewskich. Summy wszelkie iakimkolwiek sposobem mnie należące na różnych ludziach i moiętnościach, różnemi zapisami wniesione, toż przez zysk którekolwiek iakimkolwiek sposobem na różnych osobach przezemnie otrymane maią Ichomość Panowie Opiekunowie tego wszystkiego według prawa, iaką sama słuszność i prawo drogę okaże dochodzić, a doszedłszy tego wszystkiego nakład swoy prawny z przezysków wziąwszy, ostatek na dziatki moie obrócić. Do tego przewody prawne, które na mnie nie słusznie otrzymane przez niektóre osoby są, Ichmość Panowie Opiekunowie prawem abo też kontraktem słusznym znosić i uspokoić bez krzywdy dziatek moich moią. Sługom moim wszystkim maią Ichmość Panowie Opiekunowie według zasługi uważywszy każdemu bez krzywdy nadgrodzić. Toż com uczynił pewny kontrakt z sługą moim panem Piotrem Kłonciem, który mi miał za rok, który się skończyć ma tysiącsześćset trydziestego według listu mego iemu danego dać z prowentów Lidzkich pewną summę, z których mi dał kop sto, a na ostatek obligi na raty— przeto maią Ichmość Panowie Opiekunowie porachowawszy się z nim Obligi powracać. A Opiekunów pomienionych małżonce i dziatkom moim, toż maiętnościom po mnie pozostałym dla obrony i ochrony wszelkich krzywd i szkód, toż ku dochodzeniu wszelkich przynależności tym Testamentem moim naznaczam zwyż pomienionego JW. Pana Woiewody Wileńskiego, a po życiu JMc. Pana syna iego Miłościwego Imc pana Krzysztofa

Sapiehę Woiewodzica Wilenskiego prosząc Ichmosciów mych Miłościwych Panów płaczliwemi prośbami memi, aby osierociałych Małżonki i Dziatek moich i maiętności po mnie pozostałych miłościwemi opiekunami i patronami będąc Imi się opiekowali, sposobności i powinności według samego Pana Boga, za co Pan Naywyższy Ichmościom hoynie nadgrodzi..... Testament, a poruczaiąc Panu Bogu siebie samego, zdrowie i wszystkie sprawy moie, aby rozrządzić raczył tak, iako się świętey Jego Boskiey miłości podoba, przód chwałą swoią świętą, potym z dobrym moim zbawieniem duszy moiey. Tedy ten Testament zapieczętowawszy pieczęcią moią ręką swą podpisałem. Przy którego sprawowaniu byli ludzie zacni, a zato ode mnie wezwani i proszeni JW. Jan . . . . . Podsędek Lidzki i Pan Piotr Mizgier Generał. Pisan w Lidzie Roku tysiąc sześćset dwudziestego dziewiątego, Miesiąca oktobra trzydziestego dnia.

U Tako Testamentu pieczatey prytyśnionych czetyry, a podpisy ruk tymi słowy: Mikołay Frąckiewicz-Radziminski Starosta Lidzki, ten móy Testament podpisuję ręką swą. Proszony pieczętarz ustnie do tego testamentu Jan Kukiewicz Podkomorzy Mozyrski ręką swą. Stanisław Tukało Podsędek Lidzki ręką swą. Piotr Mizgier własnoiu rukoiu.

Kotoryże tot Testament za podaniem ieho do knih Hrodzkich Nowohorodzkich iest wpisan, a po zapisaniu i siu wypis potowoiu Uradowoiu Pieczatiu JW. Jeho Miłosti Panu Woiewodzie Wilenskomu, Hetmanu Naywyższomu Wielikoho Kniażestwa Litowskaho wydan. Pisan w Nowohorodku. U taho wypisu Horodzkoho Nowohorodzkoho Pieczat Uradowaia i podpis ruki pisarskoie tymi słowy . . . . . Mienie Pawła Piaseckaho pod naszemi uradowemi Pieczatmi. A za pisarom Mienie Michała Chreptowicza z podpisem ruki moiey w sem roku tysiacza sześć sot . . . . . pievom Miesiacza oktobra siomoho dnia. Jesniewnemu i przewielebnemu w Bohu Jeho Miłosti Xiędzu Abrahomu Woynie Bispu Wilenskomu iest wydan. Pisan w Nowohorodku.

U tegoż Extraktu Testamentu przy wyciśnieniu dwuch pieczęciach podpis ręki pisarza, a po Niego Korrekta tak się wyprażaią: Michayła Chreptowicz Pisar· Dohowicz skorygował. Który Extrakt Testamentu z Aryngami Ruskiemi po przetłumaczeniu onych po polsku, oraz z obliturącyą w kilku mieyscach z racyi wytarcia i nie możności wyczytania za podaniem onego przez wyż wyrażoną osobę do akt iest do Xiąg Ziemskich powiatu Trockiego przyięty i zapisany, z ktorych i ten wypis pod pieczęcią urzędową ziemską powiatu Trockiego iest wydan. Za poszliny i

marki opłacono kopiejek 52 B. Szachno Z. P. T. Regent. (L. S.). Correktum Jan Rossochacki Regent Ziem. ptu Trgo[1]).

Ja Michał Frąckiewicz Radziminski Starościc Lidzki czynię wiadomo tym moim skryptem, iż ia czyniąc dosyć woli sławney pamięci zeszłego Imci Pana Rodzica Dobrodzieia mego według naznaczonego testamentu fundacyi Kościoła Liszkowskiego, gdzie ia potomek pozostały stosuiąc więc do wyż mianowaney woli i testamentu nieboszczykowskiego oddałem i dosyć uczyniłem Kościołowi Liszkowskiemu za gubernacyą Imci Xiędza Samuela Sebastyanowicza Plebana na ten czas będącego, a iż wigore fundacyi należy summy, to iest złotych tysiąc, które iże przy sobie zostawił pewnym respektem, iednak z pomienionym Xiędzem Sebastyanowiczem zniosszysię postąpiłem pewną kwotę oddawaniu od tey summy od roku do ruku na św. Piotr według nowego kalendarza po złotych ośmdziesiąt polskich w teyże maiętności Liszkowskiey. Na co dla lepszey wiary daię ten móy skrypt z podpisem ręki mey i pieczęcią moią. Pisan w Liszkowie 23 iunii 1650, Michał Frąckiewicz-Radziminski: (L. S.) Za ustną prośbą J. P .Michała Frackewicza-Radziminskiego do tego pisma podpisał: Joachim . . . . . .:[2])

W imię Oyca i Syna i Ducha świętego Boga w Trôycy Przenayświętszey iedynego.

Ja Władysław Frąckiewicz-Radziminski Woyski Trocki czynię wiadomo tym moim ostatniey woli moiey Testamentem komuby o tem wiedzieć należało, iż ia będąc ciężką chorobą obłożną od Naywyższego nawiedzony, iednak przy zdrowym umysle i pamięci zostaiąc, a chcąc to ostateczne domu mego rozrządzenie na piśmie zostawić krótko tę ostatnią wolę moią wyrażam. Naprzód duszę moią, która iest od Boga wzięta temuż Panu w ręce woli Jego Nayświętszey poruczam, a ciało moie aby w Kościele Liszkowskim przy ciele sławney pamięci Pana Rodzica mego i rodzonego mego było pochowane upraszam w tymże Kościele, aby za duszę moią Pana Boga proszono i żeby przynaymniey dwa razy w tydzień Mszę świętą za duszę odprawowano naznaczam na Altaryą tego Kościoła kop sto Litewskich, któe z maiętności moiey Olszewa co rok dwiema ratami do Kościoła Liszkowskiego oddawane bydz maią. Który to ostatniey woli Testament przy pieczęci ręką moią podpisuię uprosiwszy o podpis J. P. P. przyiaciół — mianowicie J. P. Mikołaia Franciszka Rosochackiego Sędziego Ziemskiego Trockiego Pisarza Skarbowego W. X. Litewskiego J. P. Krzysztofa Tyszkiewicza Podsędka Trockiego i Pana Piotra Zalewskiego,

[1]) Seinų vysk. senraštynas. Liškevos dok. kn. II.
[2]) Tenpat.

że się podpisać i pieczęć swą przyłożyć raczyli. Działo się w Osyi dnia siódmego oktobra. Roku 1660. Ten Testament ostatniey woli moiey podpisuię. Władysław Frąckiewicz-Radzminski Woyski Trocki ręką własną. Ustnie proszony do tego testamentu pieczętarz od J. P. Frąckiewicza Woyskiego Trockiego. Mikołay Franciszek Rossochacki sędzia ziemski Trocki, Pisarz skarbowy W. X. Litewskiego. Ustnie proszony Pieczętarz do tego testamentu od J. P. Woyskiego Trockiego Krzysztof Tyszkiewicz Podsędek Trocki ręką swą. Ustnie proszony Pieczętarz do tego testamentu od J. P. Woyskiego Trockiego Piotr Zalewski ręką swą.

Ja Władysław Jerzy Kosiłło Woyski Trocki czynię wiadomo tym moim dobrowolnym, własnoręcznym[1]) zapisem każdemu komuby o tym wiedzieć należało iż maiąc ia summę pieniędzy sześćset złotych polskich widerkaff wiecznemi czasy na szkole żydowskiey i na cały kahał żydów Grodzieńskich winną, ktôrą to summę sześćset złotych z widerkafem od niey należącym mnie winną za tym zapisem z osoby moiey W. J. X. Macieiowi Palewskiemu na ten czas plebanowi Liszkowskiemu i sukcessorom Ichmm. Plebanom Liszkowskim wlewam, i tym moim dobrowolnym listem wieczystym wlewkowym zapisem leguię i używania tey summy i widerkaffu od niey należącego J. X. Plebana Liszkowskiego i i sukcessorów Jmćć wiecznemi aktorami czynię, a sam z siebie, iako samey summy tak widerkaffu od niey należącego wiecznie zrzekam. A J. X. X. Plebani Liszkowscy według obligacyi swoiey Mszę świętą w piątek de passione Domini na moią intencyę i małżonki moiey odprawować maią co tydzień. A syna naszego Pana Jana Kosiły starosty Tersukiego duszy in Memento nie przepominali. A po śmierci moiey i Małżonki moiey taż Msza święta de Passione Domini per applicationem za dusze nasze i syna naszego powinna bydz odprawowana co piątek na każdy tydzień perpetuis temporibus. I na to dałem ten moy list wieczysty wlewkowy zapis z podpisem ręki moiey własney, także z podpisem i pieczęciami J. P. P. przyiaciół odemnie ustnie do tego listu mego o podpis ręki uproszonych. Pisan w. Liszkowie r. 1695 Miesiąca Marca 7 dnia.

Władysław Jerzy Kosiło Woyski Trocki oczewisto proszony pieczętarz do tego listu wlewkowego od J. P. Jerzego Kosiły Woyskiego Trockiego ręką moią podpisuie Troian Lwowicz czesnik Wilkomirski Ustnie proszony pieczętarz od osoby wyżmianowaney do tego listu podpisuię się ręką moią

Stanisław Żywult

---

[1]) Kitoje kopijoje „wlewkowym" vietoje „własnoręcznym".

Ustnie proszony pieczętarz od J. P. Woyskiego Trockiego do tego wlewkowego prawa podpisuię

Stefan Dominik Kiszelewski.

Mikalojus Frąckevičius-Radziminskis, pildydamas tėvo valią 1645 m., Liškevos bažnyčiai padavė žmonėmis apgyventą 12 valakų žemės Liepiškės sodžiuje. Tą žemę įteikiant buvo sustatytas tam tikras aktas, kurį iš lenkų kalbos išvertęs čia paduodu.

Liepiškės sodžiaus turtų sąrašas.

Liepiškės sodžius yra Liškevos turtuose, Gardino apskrityj. Ponui Frąckevičiui savanoriai atiduodant ir Gardino žemiečių teismui patvirtinus, aš Aleksandras Buchoviecki, Gardino „podkomorzy", Pilypavo seniūnas ir J. M. karaliaus dvariškis, Liepiškės sodžių su gyventojais ir jų pareigomis 13 dieną liepos 1645 m. valdiškai įteikiu kun. Petrui Romulevičiui, Merkinės ir Liškevos klebonui, kad juomi naudotųsi, kaipo amžina Liškevos bažnyčios nuosavybe.

Liepiškės gyventojai ir jų pareigos.

		tinklo siekanio	Rugių gor.	vištų	jaučių	kiaušinių	arklių	bičių
1. Stepas Mikolaiewicz Kuis	1/2	1/6	4	1	1	5		
2. Jakób Łowdziewicz	1/2	1/6	4	1	—	5		
3. Jakób Pietrukiewicz	1/2	1/6	4	1	1	5		
4. Stepas Michielidzis	1/2	1/6	4	1	2	5	1	
5. Petras Pinigul	1/2	1/6	4	1	2	5	1	
6. Mikołay Panielewicz	1/2	1/6	4	1	—	5	—	
7. Marcin Panielewicz	1/2	1/3	8	1	2	10		
8. Piotr Pinigul	1/2	1/6	4	1	2	5	1	
9. Józef Petrukiewicz	1/2	1/6	4	1	2	5	1	
10. Mikolay Miardunicz	1/2	1/6	4	1	2	5	1	
11. Marcin Pinigul	1/2	1/6	4	1	4	5	1	
12. Jakób Szanielewicz	1/2	1/6	4	1	2	5	1	
13. Jan Kozlak	1/2	1/6	4	1	2	5	1	
14. Tomasz Gudelewicz	1/2	1/6	4	1	2	5	1	1
15. Jakób Gudelewicz	1/2	1/6	4	1	2	5	1	2
16. Szczęsny Boiarzyn listowy	1/2	—	—	—	—	—	—	—
17. Januk Bekeszewicz	1/2	1/6	4	1	2	5	—	—
18. Mikolay Skondzelewicz wojt	1/2	1/6	4	1		5		2
19. Mikolai Bekiesz (boiarzyn listowy)	1/2	—	—	—	—	—		
20. Tas pats	1/2	—	—	—	—	—		
21. Pawluk Petrelewicz	1/2	1/6	4	1		5		

Visi jie turi kasmetai numegsti klebonui po $3^1/_6$ sieksnius tinklo, duoti 76 gorcius rugių, 18 vištų, 95 kiaušinius, jie naudojasi 10 arklių ir 28 jaučiais, kurie yra fondinė nuosavybė. Kiekvienas gyventojas, kuris turi apynių daržą, privalo duoti po ketvirtadalį (ko?) Vilniaus matavimo (po ćwierci Wilenskiey); kas savaitė žiemą ir vasarą po 4 dienas nuo valako turi eiti darban su atatinkamu įrankiu. „Gvoltai“: arti, šieno ir javų valyti visi kiek tik yra namuose šeimynos ir gyvulių; gvoltai tęsiasi kol visa bus atsėta ir suvalyta; gvoltų metu tik vienas namus saugoti tegali likti. Visi be skirtumo gyventojai paeiliui nuo valako važinės į Kauną, Vilnių ar Gardiną — kur reikės — Kas į Vilnių vežimo duoti nenorėtų, tai nuo valako privalo mokėti kasmetai po kapą skatikų. Kas laiko bites, turi pusiau medų dalintis. Šitie valdiniai turi žmonas ir vaikus, būtent:

1. Jonas Paculevičius 2 sūnu . . . . . Simonas,
2. Stepukienė našlė 2 sūnu Mikalojus, Jonas,
3. Petras Bekieš 4 sūnus: Mikalojus, Sebestijonas, Matas, Kristupas,
4. Lukas 1 sūnų, Jokūbą,
5. Adomas Mineličius 2 sūnu: Andrius, Juras,
6. Jono Kasperavičiaus 2 posūniu: Grigas, Jonas,
7. Pauliaus Petrukevičiaus 2 sūnu, Peliksas, Andrius,
8. Stepo Kėcio 1 sūnus: Jurgis,
9. Pauliaus Petravičiaus 1 sūnus: Paulius,
10. Jono Kabalevičiaus 2 sūnu: Paulius, Juras,
11. Pelikso Katulevičiaus 3 sūnūs: Juras, Zakarijas, Kristupas, 2 sūnaičiu: Jonas, Stepas,
12. Tomo Gudelevičiaus 1 sūnus: Matijas,
13 Jono Kaušelio 1 sūnus: Baltrus,
14. Jono Šūdzijaus 3 sūnūs: Martynas, Petras, Mikalojus,
15. Adomo Pirtigulio 1 sūnus: Paulius, brolis Kristupas,
16. Mikalojaus Montvilo 1 sūnus: Jonas, sūnaitis: Matijas,
17. Juozo Petrukevičiaus 1 s. Mikalojus,
18. Jono Simukučio 1 s. Sebestijonas,
19. Petro Jurgulevičiaus 2 sūnu: Paulius, Stasys,
20. Martyno Savolevičiaus 2 s. Andrius, Mikalojus,
21. — — — Samulevičiaus 1 s. Jurgis,
22. Grigo Samulevičiaus brolis Jonas,
23. Mikalojaus Samulevičiaus 1 s. Matijas,
24. Petro Pirtigulio 1 s. Sebestijonas.

Situos 12 valakų žemės su apgyvenusiais ją valdiniais, kuriuos liepiau pas mane pašaukti ir juos peržiūrėjęs ir pertikrinęs į šitą inventorių su senomis jų pareigomis įrašiau ir antspauda pri-

spaudęs savo ranka pasirašau, taip pat su parašais ir antspaudais generolų bajorų su manim bėsančių kunigui Romulevičiui dekanui ir klebonui Merkinės ir Liškevos įteikiau. Rašiau Liškevoje 1645 metais 18 dieną liepos. (L. S.)

Aleksander Buchowiecki, podkomorzy Grodzieński, Starosta Filipowski — Dworzanin J. Kr. Mości.

Liškevos bažnyčios inventorius, sustatytas 9 d. vasario 1782 m. dekano vizitos metu.

„Liškevos parapijos bažnyčia šv. Jurgio Kentėtojo vardu[1]).... yra jau visai pasenusi, supuvusi ir begriuvanti..... yra nedidelė, guntais dengta; ties bažnyčios viduriu yra maža kopula, ties „bobinčium" bokštas, kuriame du nedideliu varpu. Didėsės į bažnyčios prieangį suveriamos ir iš vidaus buomu užšaunamos, kitos — mažos, užrakinamos; iš prieangio į bažnyčią ir gi uždaromos durys. Bažnyčioje grindys ir lubos lentų, langai keturi, naujai pertaisyti, giesmininkų suolai — nauji, klausykla — viena, pasenusi, šale zokristijos nedidelė sakykla. trys altoriai: didysis — šv. Jurgio K. — medinis, raudonai dažytas, jame ciborija.... šale altoriaus iš dešinės medinė krikštykla.... už krotelių iš dešinės — maža, pristatyta zokristija, kurioje yra pasenusi, jau nederanti arnotams dėti komoda.... toliau nuo zokristijos — Dievo Motinos (viršuje šv. Jokūbo paveikslas) altorius. Iš kairės šalies — Prikryžiuotojo altoriaus (viršuje š. Mykolo Ark. pav.)... Dvi šitoje bažnyčioje esti iškilmi: šv. Jurgio ir į D. Motinos į dangų ėmimo. Kitais šventadieniais parapijos bažnyčioje žmonių esti maža: jie beveik visi eina į domininkonų bažnyčią... Dėliai 600 auk. pinigų, užrašytų ant žydų kahalo, turėtų būti kas penktadienis de Passione D. laikomos Mišios, bet kadangi dabar tų nuošimčių negaunama daugiau, kaipo 20 auk., tai ir Mišių tik 20 laikoma. Po bažnyčia yra geras rūsys, kuriame įkūrėjų kūnai ilsis. ..... Bažnyčioje yra:.. sidabrinė monstrancijukė, puška, kielikas... 13 medinių liktorių... 4 vėliavas... 5 (2 auksintu) notai... (skalbinių maža)... vargonų nėra... šventorius aptvertas....

Priešais bažnyčią pakalnėje yra nauja, dabartinio klebono lėšomis pastatyta „špitolė", šiaudais dengta, durys skeltų lentų ant bėgūnų..... Joje esti bažnyčioje tarnaujantieji 4—5 pavargėliai.... Liškevos bažnyčią valdo kun. Matijas Skibicki, gimusis Bransko apskrityj Podlasiaus vaivadijoje, turi 40 metų;

---

[1]) Daugtaškių vietose aš praleidžiu jau žinomus arba nesvarbius dalykus

trejis metus mokėsi seminarijoj, įšventintas 1765 m., Liškevos bažnyčią valdo nuo 1769 m. Į Liškevą „prezentą“ gavo nuo Marės Miknevičienės, Kauno „stražninkienės“... Vikaro nėra, nes visi vienuoliai yra pagalboje.... Vienuolyne.... vienuolių gyvena nevienodai, — kaikada 16, o daugiausiai 20. ... pas juos pamaldos paprastos... elgiasi pavyzdingai... į parapijos reikalus nesiveržia, padeda tik klebono prašomi. ... šale špitolės pakalnėje dabartinio klebono lėšomis yra pastatyta medinė, šiaudais dengta maža klebonija (kambariai: prieangis, viename gale virtuvė ir duonkepės krosnis, kitame — seklyčia trimis langais ir žalių koklių kakaliu, per seklyčią — kamaraitė — 1 langu — klebonui miegoti) visos durys ant bėgūnų. Priešais klebonijukę — po vienu stogu kluonelis ir tvartelis... Tačiau klebonas šitose triobose negyvena, nes jos labai menkos. Jisai gyvena Liepiškės dvarelyje už 2 verstų... Sulig Frąckevičiaus užrašų šale bažnyčios turi būti visas valakas žemės... tačiau dabar bažnyčiai tik tiek žemės priguli, kiek užima senoji ir naujoji špitolė, tuščiomis bestovinti klebonija ir dar dvi triobeli, kurių vienoje gyvena žydas-siuvėjas, kita — tuščia...

... Liepiškė... sodžiuje yra $6^1/_2$ valakai žemės, ... dvarelyje $5^1/_2$... sodžiuje ant 5 valakų gyvena 5 ūkininkai, pusantro valako guli nedirbama. Dvarelio žemė į 3 laukus padalinta. Rugių pasėjama 8 komisijinės bačkas... gaunama trys grūdai, vasarojo 2—3... Žemė kalnuota... smėlys... žvirgždai... pievų gerų nėra: Iš balų ir paežerėmis prirenkama 60 vežimų šieno. Giria dar jauna, kurui tetinka... ežerėlis klampus, krakės teauga...

Dvarelio trobos. Į kiemą pro vartus su stogeliu viršuje įvažiavus randama po kairei medinė jau bekrypstančiomis sienomis trioba... dviem galais su priemene skersai; viename gale 3 kambariai, kitame 2. Durys ir langai geležim apkalstyti.... Toliau seni tvartai... už tvartų naujas kluonas... tvartai... dviem aukštais svirnas... visų šitų triobų durys „ant bėgūnų“ stogai šiaudų, jau skylėti, tik pirmoji troba balanomis dengta. Už triobos — rūmų yra sodelis... viskas aptverta parkonų tvora... Iš dvarelio į Liepiškės sodžių važiuojant yra prie ežerėlio pakelėj pravorėlis...

Dvarelyje tvarkos žiūri samdytas ūkvedis, šeimininkė, tarnaitė, bernas, piemuo ir vaikėzas. Padūmės už sodžių ir dvarelį mokama kasmetai po 36 lenk. auk. 28 skat., „subsidii charitativi“ po 30 l. auk. 24 skat.

Liepiškės sodžiaus gyventojai jų turtas ir pareigos.

	valakai	Vardai pavardės	sūnūs	dukros	arkliai	jaučiai	karvės	činšo	padu-	mės	baudžia-	va	duoklė
								p.	p.	sk.	p.	sk.	¼ K.
1	1	Marcin Sewelonis	2	1	1	2	1	8	6	6	3	2	1
2	1	Stefan Blažukanis	1	2	1	4	—	8	6	6	3	2	1
3	1	Wawrzyniec Sewelonis	1	1	1	2	1	8	6	6	3	2	1
4	1	Jurgis Trawinski	1	—	—	2	1	8	6	6	3	2	1
5	1	Jakob Sewelonis nevedęs	—	—	1	—	—	8	6	6	3	2	1
6		Leizeris nuomininkas	—	—	—	—	—	18	2	—	—	—	—
7		Liškevoje žydas-siuvėjas	—	—	—	—	—	8	—	—	—	—	—
	5		5	4	4	10	3	66	33	—	15	10	5

Kiekvienas šitų gyventojų kas savaitę turi eiti po 5 dienas baudžiavos: 3 d. vyras, 2 moteriškė, paeiliui turi eiti panaktę, mokėti pažymėtus mokesčius ir duoti po ketvirtadalį karčio apynių.....

...Ligi šiol koletoriumi buvo Miknevičienė Kauno stražninkienė; ji ir nabaštiką kun. Talvoyszą vyskupui pristatė ir dabartinį kun. Matiją Skibicką. Kas toliau bus Liškevos koletoriumi, pažiūrėsim, kaip pasibaigs dėliai to byla su dominikonais...

...Liškevos parapijoje yra šių savininkų dvarai ir sodžiai: kunigų dominikonų Panara, Gudeliai, Žeimiai, Vilkiautinis, Ricieriai, Gobiniai, Gailiūnai, Burbonys; Przewalskių seniūnijos sodžius Degesiai; generolo šefo D. Liet. kunigaikštystės kareivijos Masalskio — Panemunės dvaras ir sodžiai Levūnai, Sarkojiedai, Geniai, Jokūbiškiai, Voverys; Merkinės seniūnijos dvaras Kudrėnai ir sodžius Barždžiūnai; smulkios bajorijos „okolica“ Ulčičiai.

Kitatikių Liškevos parapijoj nėra. Žydai gyvena tik pačiame Liškevos miestelyje, leidus Vilniaus vyskupui 1759 m. 12—III turi pasistatę sinagogą. Yra vienuolių laikomas feldšeris Jackus Rožanski. Vyskupui Masalskiui įsakius, klebonas buvo įsteigęs pradinę mokyklą, bet parapijiečiai vieni sakosi į Merkinės mokyklas leidžią, valstiečiai sakosi neturį lėšų. Kadangi nebuvo kas leidžia vaikus, tai klebonas mokyklą ir uždarė.

Karalius Aleksandras Liškevos turtus drauge su Prienų seniūnija dovananojęs savo numylėtamjam kunigaikščiui Mykolui Glinskiui, bet šis užmušęs Trakų vaivadą Joną Zabrzezinskį, viską pametęs, išbėgo į Maksvą. Zygmuntui I viešpataujant, Liškevos turtai buvę prijungta prie Merkinės seniūnijos. Prie šitos seniūnijos

ji dar prigulėjusi ir Jonui Albertui karaliaujant. Šešioliktame šimtmetyje Liškevos turtai buvę paveldėjama Juodojo Radvilos nuosavybė. Paskui Liškeva patekusi Slucko kunigaikščiams, o nuo jų Frąckevičių-Radziminskų giminei[1]). 1629 metais Liškevos turtų savininkas buvo [1]Mikalojus Frąckevičius-Radziminskas. Mikalojus (jo žmona Darata) Frąckevičius-R. iš Vilniaus miestelėno Tomo (jo žmona Ona Janchelbrychčiūtė) Giblio pasiskolino pinigų ir jam užstatė Liškevą. Liškevos turtus tačiau valdė pats Mikalojus, o jam mirus, jo sūnus Mikalojus. Apie 1660 m. Frąckevičiai, negalėdami Gibliams skolos išmokėti, Liškevos turtus jiems visiškai pardavė. Tomas ir Ona Gibliai turėjo dukterį Kristiną. Tėvams mirus, Kristinai teko Liškevos turtai. Kristina buvo prisiėmusi vyru išpradžios Podchocimskį, o jam mirus, Vladą-Jurgį Kosillą, Šventežerio turtų savininką, Trakų „wojskiego". Kristina antramjam savo vyrui Kasillai Liškevos turtus užrašė amžinon nuosavybėn. Vladas ir Kristina Kosillai turėjo dvi dukteri ir sūnų. Dukteris išleido: vieną už Piątkowski'o, kitą už Wołłowiczius. Sūnus Fliorijonas buvo Beržininko seniūnas ir jam tėvas rengėsi pavesti Liškevos turtus. Bet sūnus mirė. Tada Vladas Kosillo 4 d. gruodžio 1694 m. tam tikru aktu Liškevos turtus užstatė Seinų dominikonams už 300 000 lenk. auk. Akte įrašė, kad pinigus iš jų priėmė ir kad turtų valdymas dominikonams teks jam numirus. Ištikrųjų tačiau jokių pinigų iš dominikonų jisai nepriėmė, bet vien tiktai juos įsaistė, kad jie, valdydami Liškevos turtus, Liškevoje pastatytų mūro bažnyčią ir prie jos naują dominikonų vienuolyną. 22 balandžio 1697 metais tą užrašymą atnaujino testamentu, pažymėdamas, kad jo ainiai tik tada galės atsiimti Liškevos turtus, kai dominikonams sugrąžins 300 000 lenk. auk. apyvartoje bėsančiais pinigais. Nuo 1699 ligi 1796 metų Liškevos turtus valdė dominikonai. 1796 m. prūsų valdžia panaikino vienuolyną ir jo turtus paėmė į valstybės iždą. Liškevos klebonas kun. Lessewicz 20 liepos 1815 m. rašo konsistorijai, „kad prūsų valdžia iš vienuolių atėmė:

I Palivarką Aukštasai (Wysokie); jam priklausė sodžiai:

1. Vilkiaucinis su smukle;
2. Liškeva (bažnytinis sodžius) su šešiomis smuklėmis, malūnu ir vienuolyno jurizdika, apgyventa žydų ir krikščionių bei ūkininkų valstiečių;
3. Panara su smukle;
4. Žeimiai su smukle;
5. Gudeliai su smukle;
6. Burbonys.

[1]) Wędrowski psl. 235.

II Palivarką Krosnyką — jo sodžiai:
1. Gobiniai su smukle;
2. Ricieliai su smukle,

III Palivarką Snaigupę — jo sodžiai:
1. Gailiūnai su smukle;
2. Ringeliškė su smukle.
3. Baltošiškė su smukle.

Be šitų palivarkų ir sodžių su žmonėmis bei smuklėmis prūsų valdžia dar atėmė iš vienuolių vienuoliką ežerų, Liškevoje didelį vienuolyno sodą, medinių blankų tvora aptvertą, Samuliškės mišką ir daugelį pušynų, beržynų ir alksnynų beaugintų įvairiose vietose..."

Tačiau čia išvardintieji turtai, tai buvo tiktai du trečdaliu Liškevos turtų. Vienas trečdalis liko užnemunėje rusų pusėj. Visus šituos Liškevos turtus valdė vienuoliai, o seniau Kosillai.

Prūsų valdžia atimtus Liškevos vienuolių turtus ir buvusius šiapus Nemuno Merkinės seniūnijos palivarkus ir sodžius prijungė prie Seirijų turtų ir padarė vieną valdiškųjų turtų vienatą, Seirijų ekonomija vadinamą. Visą ekonomijos ūkį vedė tam-tikras valdininkas, oberamtmanu vadinamas[1]). Kaikuriuose dvaruose oberamtmanas pats tiesiogiai vedė ūkį, kaikuriuose įleisdavo nuomininkus, pavyzdin, 1800 metais Aukštąjį nuomuoja p. Sabaliauskas.

Liškevos turtai buvo valstybės nuosavybėje ir Seirijų ekonomijoje ligi kol Suvalkija neatateko rusams. Kai tik iš vienuolių prūsų valdžia atėmė Liškevą, tuoj atsirado tiesioginis iš vienos dukters Kosilos įpėdinis Juozas Sulistrauskas, Višnievo turtų savininkas. Jis ir užvedė su prūsais bylą. Reikalavo sugrąžinti Liškevos turtus ir priimti dušimtu tūkstančių l. auksinų. Byla pasibaigė jau rusams valdant. Juozas jau nebegyveno ir bylą pabaigė vesti jo žmona Karolina Przenskiūtė-Sulistrauskienė, rusų caro kammerjunkrienė. Jai buvo leista per 10 metų (nuo 1820 ligi 1831) sumokėti valdžiai 200 000 l. auk. ratomis po 20 000 kasmetai ir dar % % už pasiliekamą sumą. Sulistrauskienė Liškevos turtus paėmė valdyti 1820 m. Iš Sulistrauskienės Liškevos turtus nupirko p. Antanas Kruševskis — Leipalingio turtų savininkas[2]). Kruševskių rankose Liškevos dvarai išbuvo ligi baudžiavos panaikinimui.

---

[1]) Beveik visą laiką Seirijų oberamtmanu buvo Krieger.

[2]) Wędrowski rašo, kad kanonikas Krušewskis pirko. Klysta. Kanonikas mirė 1820 m.

Administratyviniu žvilgsniu ligi 1795 m. Liškevos turtai priklausė Trakų vaivadijai, Gardino apskričiui. Ligi 1744 m. parapijos ribos nebuvo nustatytos. Klebonas įstatytas buvo ganytojauti tik Liškevos turtuose. 1744 m. vyskupo Zienkavičiaus sinodas Liškevos klebonui curam animarum pavedė šituose sodžiuose[1]). 1. Maximance, 2. Nerowy, 3. Wieciuny, 4. Uciecha, 5. Wilkowcy, 6. Rycelle[2]), 7. Ponary, 8. Zeymy, 9. Gobince, 10. Gayluny, 11. Gudele, 12. Rotnica, 13. Ulczyce, 14. Micuny, 15. Radziłowicze, 16. Stroczuny, 17. Krykształany. Nežinia delko protokolan neįrašyta vienuolių valdomieji dvarai (Aukštasi, Snaigupė, Krosnykas) ir kaikurie sodžiai (Baltašiškė). Burbonys priskirta į Merkinės parapiją. Kokios vietos prigulėjo Liškevos parapijai 1782 m., žiūrėk § / Nuo 1795 m. Liškevos parapija gavo naujas ribas ir atsidūrė naujoje administratyvinėje tvarkoje. Užnemuniniai sodžiai perėjo Merkinės parapijai, o keli Merkinės sodžiai šiapus Nemuno perėjo Liškevos parapijai. Čia paduosiu Liškevos parapijos sodžių sąrašą ir drauge plačią 1819, 20, 21 metu statistiką sulig sąrašo sustatyto tuolaikinio klebono. 1820 m. buvo taisoma bažnyčia. Lėšas dėjo parapija sulig didumo mokamų valdžiai mokesčių. Taigi parapijos senraštyne radau sąrašą sodžių žemės ir mokamų mokėstų. Ir tą čia prikergsiu.

---

[1]) Synodus Wilnensis... celebrata... Zienkowicz 1744.

[2]) Senesniuose metrikų aktuose rašoma Rycerze.

I. Liškevos valsčius

Viso valsčiaus paveldėjama savininkė yra ponia Sulistrowska.

Nr.	Vietovė	Vietovė (lenk.)	1819 metai: mokestis valdžiai, auks.	mokestis valdžiai, sk.	žemės margai	1819 Katalikai išpaž. v.	išpaž. m.	vaikai b.	vaikai m.	žydai v.	žydai m.	1820 Katalikai išpaž. v.	išpaž. m.	vaikai b.	vaikai m.	žydai v.	žydai m.	ūkininkai	kampininkai	1821 Katalikai išpaž. v.	išpaž. m.	vaikai b.	vaikai m.	žydai v.	žydai m.
1	Aukštasai	Wysokie fol.	1086 (1–3)	16	489	—	—	—	—	—	—	13	7	—	—	—	—	—	—	7	9	2	—	2	3
2	Krosnykas	Krasnik f.				2	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—		1	3	—	—	—	—
3	Snaigupė	Snaygupie f.				—	—	—	--	—	—	2	2	—	—	—	—	—		2	2	2	1	—	—
4	Liškeva	Liszkow w.	455	26	106	97	83	11	9	49	40	73	70	17	19	49	44	17	18	57	62	16	30	93	77
5	Žeimiai	Žeymy w.	407	26	140	51	47	7	16	1	2	58	50	21	28	—	—	19	—	61	55	23	33	—	—
6	Gudeliai	Gudele w.	179	28	50	23	18	6	3	2	2	21	18	10	7	2	2	9	1	26	23	16	13	—	—
7	Panara	Ponary w.	464	24	226	75	84	14	14	3	3	80	84	33	34	4	4	32	3	86	85	44	38	2	1
8	Vilkiautinis	Wilkowce w.	467	26	194	72	66	19	16	5	2	66	75	18	42	—	—	29	4	66	66	32	36	—	—
9	Burbonys	Burbance w.	63	—	12	13	8	1	5	1	2	1	1	—	—	—	—	—	1	10	10	1	7	—	—
10	Guobiniai	Gobince w.	350	26	115	40	35	10	11	2	4	44	48	13	23	2	5	16	3	49	54	9	14	1	3
11	Ricieliai	Rycelle w.	536	24	178	87	79	12	19	—	—	78	84	34	49	—	—	33	7	88	68	42	39	—	—
12	Gailiūnai	Gayluny w.	479	24	98	83	73	16	12	—	—	72	72	23	16	—	—	24	9	90	90	30	29	4	1
13	Ringėliškė	Ryngališki w.	71	28	18	11	10	2	5	—	—	10	13	4	7	—	—	3	—	11	15	2	8	—	—
14	Baltašiškė	Baltaszyszki w.	98	12	29	19	15	4	6	2	2	17	15	4	7	2	2	5	2	15	15	2	9	2	2
			4663	20	1655	593	519	113	117	65	57	535	539	147	232	59	57	187	38	569	556	221	261	104	87

1819 metai: Liškevoj 1 liuteronas, 2 kalvinai ir 3 kalvinės.

1820 metai: Liškevoj 5 luteronai ir 3 liuteronės.

1821 metai: evangelikų 17 žm.

II. Kudrėnų valsčius

1	Barzdžiūnai	Borzdziuny	Visas valsčius yra nuosavybė p. Gawronskio (dobra gracyalne) Liepiškis katalikų bažnyčios nuosavybė, Ulczyciai — gyventojų bajorų. Šiuodu sodžiu 1819 iki 20 m. buvo Panemunės val. 1821 m. — Kudrėnų.	302	8	175	42	34	20	10	4	4	47	46	24	25	5	5	18	14	56	49	12	12	5	7
2	Burbonys	Burbance Kudr.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	13	9	3	7	2	2	3	1	—	—	—	—	—	—
3	Dubaklonis	Duboklance		153	14	104	19	16	3	4	2	2	20	21	3	8	2	3	8	1	24	26	7	10	—	—
4	Jonionys	Janiance		205	26	118	25	23	7	4	2	2	31	26	13	12	3	3	9	1	45	30	13	15	—	—
5	Kudrėnai	Kudrany dwór		286	26	143	1	2	2	—	—	—	3	3	-	—	—	—	—	—	5	7	4	3	—	—
6	Liepiškė	Lipiszki		259	2	90	22	15	2	1	2	2	20	13	4	3	—	—	5	—	15	9	5	3	—	
7		Podmerecz		—	—	—	6	4	—	1	4	3	2	3	1	2	—	—	—	2	6	8	3	3	—	—
8	Rusingė	Rusingi fol.		211	—	101	6	4	—	1	—	-	5	4	1	3	—	—	—	—	4	4	2	3	—	—
9	Ulčiciai	Ulczyce		186	22 1/2	40	17	13	2	2	6	2	20	14	10	4	—	—	6	—	25	17	10	2	4	2
				1615	8	771	138	111	36	23	20	15	161	139	59	64	12	13	49	19	180	150	56	51	9	9

III. Panemunės valsčius

1	Geniai	Gienie	Visas valsčius p. Wolski'o (šambelano) nuosavybė	sodžiai		60	15	15	11	16	—	—	15	14	11	5	2	3	6	—	17	14	2	7	—	-
2	Jokūbiškiai	Jakobiszki		566	17	60	15	12	3	1	—	—	15	14	3	2	4	4	5	1	15	11	7	7	—	—
3	Levūnai	Leonce		dvaras		30	8	9	—	4	—	—	8	9	—	6	—	—	2	—	7	10	1	3	—	—
4	Panemunė	Poniemon dw.		496	14	150	2	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13	10	3	3	5	3
5	Sarkojiedai	Sarkojedy		—	—	—	15	11	—	2	—	—	16	3	3	3	—	—	4	—	16	15	6	2	—	—
6	Voverys	Wowery		—	—	75	22	27	6	8	2	2	27	34	12	15	—	—	10	9	28	37	9	9	3	2
				1063	1	375	77	78	20	31	2	2	81	74	29	31	6	7	27	10	96	97	28	31	8	5

IV. Seirijų valsčius

1	Kibyšiai	Kibisze dw.	Valstybės nuosavybė. 3 ir 6 samdo Seirijų dvarų samdytojas Klonowski 1, 2, 4 ir 5 samdo p. Juszkiewicz	167	10	225	—	—	—	—	-	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	"	" wieś.		689	16	1555	31	30	4	7	4	2	—	—	—	—	—	—	—	—	42	51	12	17	4	3
3	Degės	Krasnik		247	2	422	9	8	4	1	—	—	9	9	4	2	—	—	3	-	15	9	1	4	—	—
4	Radzyščius	Horodyszcze		791	5	1624	50	44	4	12	3	2	—	—	-	—	—	—	—	-	43	44	14	16	2	1
5	Papiškė	Popiški		—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	3	2	2	—	
6		Podmerecz		9	—	—	—	—	—	—	—	-	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2	2
				1904	3	3826	91	83	12	20	7	4	9	9	4	2	—	—	3	—	106	107	29	39	8	6
			Visoje parapijoje	9246	2	6627	799	791	181	191	94	78	786	861	239	329	77	77	266	67	951	910	334	382	129	107

Pastaba I. Mokesčių valdžiai moka:

	Padūmės	činšo	Kontingens liwerunkowy	ofiary
1. Seirijų val.	292 a.	880 a.	723 a	—
2. Liškevos v.	1494 „	—	3169 „	—
3. Panemunės	210 „	—	555 „	297 a.
4. Ulczyce	48 „	—	49 /2 „	8 1/2 „
5. Liepiškė	30 „	—	22 1/5 „	—
6. Kudrėnų	418 „	—	741 1/2	—
	2492 „	880 „	5259 5/6	305 1/2 „

Viso 8937 a. 10 sk. (1821 metai)

Pastaba II. Kol Liškevos turtai buvo valstybės valdžioje, priklausė jie į Seirijų ekonomiją. Kai buvo jie valdomi p. Sulistrauskienės, — vadinosi Liškevos valsčiumi. Kai nupirko juos Kruszewski's, liko prijungti į Leipalingio valsčių. Ligi 1865 m. Liškevos ir Leipalingio turtai darė vieną Leipalingio valsčių.

Pastaba III. Kudrėnų valsčiun priklausė dar sodžiai: Dubravai, Gudonys, Kuciuliškė — Seirijų par., Cimoniūnai, Drapaliai, Mižonys, Šaulėnai, Pazereika — Leipalingio par. ir Šlavantai — Šventežerio parapijos.

(Žiūr. §   ).

1840 metais*) Kudrėnų valsčiaus savininkas buvęs Puciatycki, valsčiuje buvę trys paliavarkai: Korolinowo, Burbance ir Rusingė. Panemunės Wolskio valsčiuje be žinomų penkių sodžių buvusi smuklė Pohulenka.

*) Vysk. Strašinskio vizitos (2 liepos) protokolas.

Pusl.
Kražių gimnazijos byla — *V. Biržiškos* 105
Del Šiaulių gimnazijos „molebno" — *J. Tumo* . . 107
Neramumai Mintaujos gimnazijoje — *J. Tumo* . . 111
Iš studentijos gyvenimo 1914 m. — *Vyt. Steponaičio* 113
Draugijų steigimas — *J. Tumo.*
Lietuvos Amatninkų Sąjunga 116
Krokuvos „Rūta" 117
Nepartinis darbas.
Kunigų švietimo rūpesčiai — *J. Tumo* 118
Partijų formavimasis.
Kr.-Demokratai — *J. Tumo* 120
Bibliographia historica.
A. Alekna: *Bažnyčios istorija — prof. A. Voldemaro* 121
Įvairenybės — *J. Tumo.*
Pieśń o kataryniarzach 134
Księgi rodzajów synów Litewskich. 135
Pieśń do N. M. P. w Ugianach 136
Tautadailė.
Antakalnės „Nazaranskas" — *J. Tumo* 139
Senoji kaligrafija — *J. Tumo.*
Rankraštis 140
Litografija 141
Liškevos monografija — *J. Reitelaičio* 142

„RYTO“ SPAUSTUVĖ, TILŽĖJE, AUKŠTOJI GATVĖ 59.

VILNIAUS m. K.
66 V - 19 . 21
19 m. mėn. d.
Kaina 1-50
rb. kap.